Ст. 171 — 335

Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ

КРИТИЧНІ НАРИСИ

ТОМ 2

АПОСТОЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

(видання третє)

1963
В-во „УКРАЇНСЬКА КРИТИЧНА ДУМКА"

TULA-online.org

TULA-online.org

Як бачимо, навіть в легально виданому "Кобзарі" уважала московська влада найнебезпечнішою ідеєю - зненависть до москвинів і бажання викликати зненависть до московського панування. Отже розглядали московські органи безпеки ті твори не як "протирежимні", тільки як протимосковські, небезпечні при всякому режимі.

В інших творах поета ті ж слідчі органи підкреслили знову антимосковське наставлення, згадавши і про "московські ребра"* з поеми "Чигирин"* і про те, що в "Сні" "Шевченко прібєгает ко всем єдкім і пасквільним вираженіям, ґдє только касаєтса ґосударя-імператора і вообще русскіх". В "предісловіі" к одному із них Шевченко браніт (лає) русскіх" і между прочім ґоворіт "Променялі ми свою добрую родіну на пяніцу непотребную" (Росію)!"

Навіть не забули ті ж органи слідчої влади підкреслити, що в листі до Шевченка М. Карпа названо Матвєєва "молодінькім кацапчіком" та що Квітка-Основяненко - "пісатєль, повесті котораво весьма уважалісь русскімі, отзивался о русскіх чрезвичайно дурно (зле, погано) і почті везде называет іх кацапамі, дурнямі!"

Наведене не лишає сумніву, що московська влада (в тому й найвища) уважала антимосковське наставлення поета головним його "злочином" і в тому антимосковському наставленню слушно бачила для московського панування поважну небезпеку. Під цим оглядом вона, як і нинішня московська влада, розуміла, в чому криється небезпека для московського панування, головну увагу спрямовувала на те, щоб приглушити, як можливо, національну свідомість українців, щоб навчити їх думати, немов "русскій ілі украінец - ето всьо равно"!

Власне за це антимосковське наставлення й було покарано Шевченка в багато разів тяжчою карою, ніж членів "Славян-

---

*В оригіналі безперечно стояло: "За що скородили списами московські ребра"?" Але після "українофільського" редагування це слово зникло і появилися "татарські ребра". Це - нелоґічно, бо згадавши попереду ляхів і татар, немає пощо ще раз їх згадувати! Та що українофілам до льоґіки! І ось ті, вигадані редакторами, "татарські ребра" фіґурують навіть у "Кобзарі" Сімовича (1920 р.) у виданому в Празі під редакцією Д. Дорошенка в 1940 р. і в поновлених виданнях в 1947 і 1953 р.) Лише у виданні Тищенка з 1944 року - подано правильно і у "Повному виданню творів Т. Шевченка" Укр. Наук. Інст. у Варшаві. "Кобзар" виданий в Арґентині - рівнож має сфальшоване це місце.

TORONTO UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION

TULA-online.org

скаво Общества"; які були настроєні лише притимонархічно*.

Але може виникнути питання, може й і члени "Общества" були подібно настроєні, лише з якихось міркувань про те не згадували ні в своїх"статутах", ні в "відозвах"?

Відповідь на це знаходимо в таких словах П. Куліша: "Шевченко... зробив з нас (його самого, Костомарова та інших - Р.З.) людей, що ненавиділи москалів і всіх, що були виною лихоліття нашої рідної України. Москалів уважали ми за народ грубий, нездатний до нічого високого. Ми їх звали кацапами. Про кацапів у Шевченка було без краю багато сарказмів, приказок і анекдотів". ("Новь", 1885 р. Т.У. за працею Д. Дорошенка).

Це свідчення дуже багато значить, бо писане воно було вже потім, коли Куліш відвернувся був від Шевченка, і оте "звали", "уважали" вказує, що Куліш сам, коли це писав, трактував ті погляди, як "давно-минуле", як помилку юнацьких днів!

Особистий контакт Шевченка з деякими членами "Славянскаво Общества" (маємо на увазі таких, як Костомаров, Куліш) не був такий постійний, так довгий і частий, щоб міг справді переробити тих людей, щоб міг їм прищепити ті тривалі антимосковські погляди, які мав сам поет. Більше того! Анекдотами, сарказмами, дотепами й поезією можна викликати на певний час настрої, але їх не вистарчає для заложення сталих поглядів! Тому так легко ці настрої прийшли, були такі неглибокі і неповажні у членів "Общества" і скоро зникли!

Можна, отже, сильно сумніватися, що справді стали під впливом Шевченка Костомаров і Куліш "ненавидіти москвинів", тим більше, що тому суперечать не тільки запевнення в любови до москвинів у "Книгах Битія" і підкреслювання Костомарова на процесі, що він сам не українець, а москаль, але й ті суперечки, які вів Шевченко з Костомаровим, суперечки про які далі буде мова. Однак безсумнівним є, що Шевченко справді ненавидів москвинів і намагався розбудити національну свідомість і ненависть до москвинів.

Той же Куліш осуджував "маловченого поета Шевченка" (сам же Куліш з причин матеріяльного характеру, не міг навіть скінчити середньої школи, а, підготовлюючися сам до "матури", двічі ставав до іспиту університетського і університету та-

*у "Книгах Битія" з симпатією говориться про"народ московський", а особливу про їх "велику Річ Посполиту Новгородську, вільну і рівну". Там же говориться про те, що "Україна" тільки царя московського уважала за "ідола і мучителя", але "не знала куди прихилити голову", бо вона любила поляків і москалів, як братів своїх.... вона хотіла, щоб "всі жили вкупі". ("Книги Битія".

TULA-online.org

кож не закінчив) за те, що він ідеалізував "гайдамаччину" в наслідок "дикого потягу до народньої самостійности", про те він не міг не визнати, що Шевченко не тільки найперший поет, але й "історик", бо "Шевченко перше всіх запитав наші німі могили... й одному тільки йому дали вони відповідь ясну, як Боже слово" ("Основа" ч. 3. 1861 р.)

Мемуаристи твердять, що тоді, коли поет писав твори об'єднані спільною назвою "Три літа" - уважався він незаперечним авторитетом в громадсько-політичних та історичних питаннях. У листі до М. Гулака (1846 р.) Білозерський писав: "Я мимоволі приємно задумався над тим, яку геніяльну людину ми маємо в Тарасі Григоровичу, бо тільки геній самим глибоким чуттям здатний вгадувати і потреби народу і навіть цілого віку".

Мусимо погодитися з думками Костенка, який пише "Обдарованість - це основа, але без знання, без культури вона мертва... Певно, що однієї обдарованости було далеко не досить для дискусії з таким знавцем історії, як професор Петербурзького університету М. Костомаров. А між тим Шевченко, як свідчать численні мемуаристи, а між ними К. Юнге і Н. Білозерська, з тих дискусій часто виходив переможцем".

Юнге ж свідчить, що на Великдень 1860 р. були у них Костомаров і Шевченко. "За філіжанкою кави почали вони одну з тих палких суперечок, де виявлялася ріжниця в поглядах цих двох людей на де-які питання, але де в самому запалі дебатів у нападах одного, в ласкавому підморгуванню другого просвічувало їхнє взаємне довіря і приязнь. Розмова затяглася так довго, що почало світати і всі ми пішли дивитися на схід сонця".

А Н. Білозерська пише: "Все, що Шевченко говорив, було обмірковане й пережите ним і розумно й талановито висловлене. Він знав Байрона і Шекспіра з моск. перекладів і старанно вивчав їх, особливо останнього, часто цитував його і завжди доречно". (Н. Білозерська, перекладачка, авторка спогадів про Костомарова.)

Костомаров же стверджував, що то "Шевченкова муза розірвала завісу життя народнього. І страшно, і солодко, і привабливо було туди зазирнути".

Тут треба нагадати, що Шевченко мав свою сформовану ідеольогію ще за кілька років до виникнення "Славянскаво Общества" і поему "Сон" написав ще до приїзду до Київа.

Отже, з тих усіх заяв випливає: 1. що на Шевченка члени "Общества" впливати не могли, тільки міг на них впливати Шевченко, 2) що навіть в розумінню історії нашої Шевченко (який з такою пошаною ставився до гетьмана Мазепи!) не був і бути не міг під їхнім впливом 3) що не може бути й мови про те, щоб т. зв. "кирило-методієвці" мали ті антимосковські самостійницькі погляди! Вони лише зі "страхом" зазирали

TULA-online.org

"за завісу" де палала спрагою відновлення держави предків і волі - українська душа!

А коли саме так, коли члени того "Славянскаво Общества", як запевняв пізнійше його творець - М. Костомаров, не тільки не збиралися відділяти від Московщини Україну (видно це, зрештою, зі "Статуту "Книг Битія", пояснення ідеольога і творця їх і з записок сучасника), але були охочі й інших словян приєднати до неї, то як же з тим міг годитися Шевченко? Що ж про відношення Шевченка до поглядів "Славянскаво Общества" ми знаємо?

Відомий біограф поета О. Конiський пише, що Шевченкові серед ідей того "Кирило-Методіевського Брацтва" найбільше не подобалася ідея "поєднання з москвинами".

Костомаров, значно пізнійше, згадуючи давні часи, оповідав: "Коли я повідомив Шевченка про існування брацтва, він одразу ж виявив готовість пристати до нього, але до його ідей поставився з задиркуватістю і крайньою нетерпимістю, що стала вже тоді приводом до багатьох суперечок між мною і Шевченком".

З того свідчення випливає, що поет не тільки не належав до основників Брацтва, не тільки не погоджувався з його ідеями, але й ставився до них з "крайньою нетерпимістю". Виявив же правдоподібно засадничу "готовість приступити" з перших слів, не знаючи ще ідей, положених в основу діяльности того "Славянскаво Общества".

П. Куліш зі свого боку значно пізнійше (в "Хуторніх недогарках" і в своїх спогадах) ствердив, що Шевченко ніколи не був членом "Брацтва".

Як бачимо, вільні свідчення (в спогадах) українців і то таких, як сам орґанізатор "Славянскаво Общества" - Костомаров та близький до "братчиків" П. Куліш, сходилися в тому, що Шевченко лише знав про існування "брацтва", але не був його членом і не погоджувався з його програмом.

З тим же збігаються зізнання "братчиків" (за винятком одного) підчас слідства, з тим же в згоді є висновок слідчих орґанів московських і нарешті - це цілковито відповідає тій величезній розбіжности в поглядах, яка стає очевидною при докладному ознайомленню з творами нашого великого поета та з писаними матеріялами "Славянскаво Общества".

Тут слід нагадати, що найвищі московські слідчі орґани мусіли навіть формально розділити справу на дві окремі справи.

Сказане підтверджує і той факт, що Шевченкові погляди на українську справу зостались аж до смерти незмінними, а погляди братчиків, оскільки б ми припустили, що вони в період існування "брацтва" були близькі до поетових, - мусіли б підпасти радикальній зміні.

TULA-online.org

Коли ж ми , як воно і було, станемо на тому, що погляди Шевченка дуже й дуже ріжнилися від поглядів "братчиків", то тоді будуть зрозумілими й ті погляди, які й пізнійше обстоювали Костомаров та П. Куліш!

Словом, все чисто складається на те, що мусимо стверднти, як безсумнівний факт, неналежність Шевченка до Кирило-Методієвців і, "крайню нетерпимість" з якою ставився поет до їхніх поглядів!

Ця "нетерпимість" була зрозуміла, коли ми порівняємо погляди такого українського націоналіста і революціонера , яким був Т. Шевченко, з поглядами обмосковлених українців (або й пів-москвинів) ,які почали цікавитися "українським народом", "піснями й побутом", або й минулим з причин, так би мовити, "академічного характеру"!

Коли ж ми пригадаємо, що, як зізнав підчас слідства переляканий Костомаров, серед заарештованих були й "україно - філи" (Посяда і Куліш) і "ліберали" (Гулак мав "обнаружівать склонность к лібералізму" і "занесонную із Дерпта особенно ґлупую і странную страсть к корпораціям і обществам"), і "сімпатікі" комунізму ("Савіч - помешаний на французком комунізме і счітает возможним, что общество человеческое дойдьот до таво, што всьо будет общім, даже жони"), то, враховуючи ще в додаток дуже слабе володіння українською мовою всіх цих "словяністів", наберуть цілком конкретного значіння слова Шевченка:

"І Коляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку
І в славянофіли
Так і претесь, і всі мови
Словянського люду, -
Всі знаєте, а своєї
Дасть Біг!"

Так виглядає в світлі обективних фактів вигадка про приналежність Т. Шевченка до т. зв. "Кирило-Методієвського Братства", і тому знову випливає настирливе питання: невжеж "українофіли", цілком не маючи ні одного доказу, робили з Шевченка "братчика"?

Тут мусимо ствердити, що поза бажанням приписати Шевченкові погляди йому чужі, але любі українофілам, поза потребою зробити з Шевченка "автономіста"-москвофіла що цілком задовольняється "духовою самостійністю" свого народу, залишаючи "матеріяльну" народові-гнобителеві, поза підміною особистих звязків Шевченка з його добрими знайомими, приятe-

TULA-online.org

лями* - звязками організаційними, наші українофіли послуговувалися ще одним аргументом!

Перед тим, як розглянути цього їхнього єдиного "аргумента", мусимо нагадати, що і на засланні і на Україні і в Петербурзі Шевченко бував у дуже приязних стосунках з людьми з якими не погоджувався і не міг погоджуватися в поглядах. На доказ сказаного, оскільки справа конкретно торкається Костомарова подаємо свідчення Катерини Юнге, яка пише: "В 1859 році приїхав у Петербург М. Костомаров і теж став нашим постійним гостем. Які були взаємини між ним і Шевченком, найкраще свідчить анекдот розказаний самим Тарасом Григоровичем: "Приходжу я вчора до Костомарова, дзвоню, він сам відчиняє: "Чорт, каже, тебе приніс мені заважать працювати!" - Та ти мені, - кажу, - мабуть і непотрібний, я до твого Хоми приїшов, хочу поклін твоїй матері послати, до тебе мені і діла нема. І просиділи ми з ним після такої зустрічі до глибокої ночі, я йти хочу, а він не пускає". Костомаров же сам у "Споминах про Шевченка" пише: "Своїх віршів Шевченко майже ніколи (по засланню) не читав мені і неохоче відповідав на запитання про те, що він пише" (1875 р.)

Розглянемо на остаток ще цього їхнього єдиного аргумента. Використовують українофіли, як аргумент, таке речення з Шевченкового листа до Костомарова з дня 1 лютого 1847 року: "О братстві не пишу, бо й нічого писати. Як зійдемося - то поплачемо".

Навіть, коли погодитися з думкою, що під словом "братство" розумів Шевченко "Словянское Общество", навіть, коли погодитися з бездоказовим припущенням, що жодного іншого "братства" він не міг мати на увазі, то і тоді це речення свідчить лише про те, чого ніхто не збирається заперечувати, а саме, що Шевченко знав про істнування того "Славянскаво Общества" і знав хто був його членами і з тими окремими членами не раз сходився.

Те, що Шевченко це знав, виплирає і з наведених нами слів Костомарова, який сам оповідає нам про те, що він, Костомаров, розповів Шевченкові про істнування "Славянскаво Общества" і познайомив з його ідеями й завданнями. Раз же Шевченко "з крайньою нетерпимістю" ставився до ідей того "Общества" і на цьому тлі було між ним і Костомаровим "багато суперечок", то з того випливає, що від Шевченка з тими справами не ховалися, а що він був знайомий з усіма (досить нечисленними) членами того "Общества" - це ствердило й слідство, словами: "Прі дальнейших обясненіях показал (Андрузький), што заключеніе о прінадлежності (Шевченка) к Словян-

*Шевченко був ентузіястом, що бачив людей в першу хвилину в найкращому світлі і вважав своїми приятелями не одного після одної-двох зустрічей!

TULA-online.org

скому Обществу он вивьол только із таво, што Шевченко бил знаком со всємі славяністамі".

Але це все не свідчить аж ніяк про приналежність нашого великого поета до того чужого йому ідеольоґічно "Общества". Знаючи ж усіх його членів, знаючи про його існування, і знаючи про те, як близько брав до серця життя "Общества" Костомаров, він, згадуючи в листі до Костомарова про все, що могло його цікавити, уважав потрібним згадати і про це "Общество".

Згадка, як ми бачили, була далеко не оптимістична!

На такому єдиному, хисткому "доказі", всупереч стільком фактам і явній суперечности поглядів Шевченка, зафіксованих у його творах, ідеям "братчиків", що виложені у відповідних писаних документах, можна спирати твердження про приналежність Шевченка до "Брацтва" на тому одному реченню лише тоді, коли ця приналежність остільки є потрібна для якихось політичних цілей, що навіть, коли б і цього речення не було, то треба би було його вигадати, або - без нього "доводити"!

Та ми не маємо жодної потреби фальшувати минуле і не можемо всупереч усьому поданому "робити" з Шевченка члена (а то й ідеольоґа!) "Общества", якого членом він ніколи не був, а ідеї якого з "крайньою нетерпимість" поборював!

Чи ж поет, який протягом цілого свого життя не міг простити гетьману Богдану "Переяслава", взявши участь (або - бодай погодившися) в "Славянском Обществе" міг тим самим піти на новий "Переяслав"?

Між ідеольоґами "кирило-методієвців", які "любили поляків і москалів" і "хотіли жити вкупі" ("Книга Битія"), і поетом, який навіть Богдану Хмельницькому, не зважаючи на всі його заслуги, не міг простити союзу з москвинами, яких завжди уважав нашим лютим ворогом, була така ж ідеольоґічна прірва, як і між ним і іншими обмосковленими земляками-інтеліґентами.

Тому ж і московські орґани безпеки мусіли признатися в помилці і виділити його справу окремо. На течці написано: "Архів III отд. собств. Єво Імпр. Величества канцелярії, Номер 81, ч. 6 "Об Україно-Славянском Обществе" і "О художніке Шевченко".

По закінченню довгого і дбайливого слідства ґраф Орлов - шеф жандармів у докладі цареві зробив такий висновок: "Шевченко почав писати свої обурюючі вірші ще в 1837 році, коли славянські ідеї ще не цікавили київських учених, а вся справа доказує, що Шевченко до україно-славянскаво общества не належав, а діяв окремо"... "Замисли славяністов нє билі столь важнимі" а під впливом Шевченкових віршів могла "засіятися і зрости думка ... про щастя і можливість існування України в вигляді окремої держави".

TULA-online.org

IX. ПО "ТРЬОХ ЛІТАХ".....

Шевченко, як ми вже згадували, пробув на Україні приблизно три роки, до всього приглядався, до всього прислухався і пізнав особисто ріжних хлопоманів, демократів, декабристів і т. д.

В цьому періоді він написав ряд творів на національно-політичні теми і на остаток кілька поезій в яких так би мовити зробив підсумок усьому пережитому.

Щоб дати докладну аналізу, хоч би лише цілости національно-політичних поглядів, що знайшли свій вислів у поезіях, написаних по 1845 році, треба було б присвятити цій темі окрему працю, а тому ми не будемо пробувати її тут дати, натомість для висвітлення питань, порушених у цій праці, обмежимося до конечних уваг, до яких і переходимо.

В поезії "Три літа" заповів поет, що він "тепер", це б то по тому, що пережив за ті "три літа", береться "гоїти хворе серце" - "отрутою", отрутою соціяльної ненависти, яку, правдоподібно, розглядав Шевченко, як засіб активізації тих сил, до яких він звертає свої очі в поезії "Холодний Яр". Але зактивізувати селян-кріпаків неможливо без знищення кріпацтва. Це - передумова.

До знищення кріпацтва в умовах московського панування не можливо було дійти шляхом "селянської революції" в межах лише України, бо самозрозуміле, що Московщина, використовуючи допомогу обмосковлених і заінтересованих "шкурно" дідичів України, за допомогою військових сил імперії потопила б таке повстання в селянській крови. Тому конечним є для успіху в боротьбі з кріпацтвом, і першу чергу викликати могутні ферменти серед самих дідичів. Для цієї мети бажаним було викликати подібні ж ферменти і взагалі серед цілої освіченої та шляхетської верстви в межах імперії.

Питання знищення кріпацтва було "позанаціональним" і тому його можна було пропаґувати і серед неукраїнців у тому числі й москвинів.

В протязі тих фатальних "трьох літ" переконався Шевченко, що москвини, маючи до диспозиції значно більший час і використовуючи підпорядковану собі православну церкву, зробили в справі денаціоналізації і деморалізації на Україні значно більше, ніж це їм вдалося зробити в Польщі. Шевченко побачив, що за такого стану справи неможливим є викликати в найближчому часі національну революцію.

Все сказане висловив поет коротко в словах:

TULA-online.org

"Може чаєш оновлення?
.....
"Твої люди окрадені,
А панам лукавим
Нащо здалась козацькая
Великая слава!"

Окрадені з особистої волі і змоги жити та вчитися - кріпаки, нащадки козаків, "лицарські сини", не мають змоги самі знову стати на ноги і "оновити" колишню козацьку "церкву" та покликати Україну до нового, вільного життя, а панам "лукавим" - бо вдають зі себе і "патріотів" і "ідеалістів" (див. "Княжна"), хоча в дійсности є лише "шкурниками", матеріялістами й еґоістами (коли б були іншими, москвини не мали б на кого спиратися!), ні на що не потрібна "козацькая велика слава", бо ж вони з неї не можуть тягнути для себе жодних матеріяльних користей!

Враховуючи сказане, вирішає поет прямувати до тої ж мети іншим шляхом, шляхом утворення умов, за яких могли би народні маси висунути нові провідні верстви і підняти прапор боротьби за відновлення української держави. Та для цього треба було спочатку добитися скасування чи ліквідації кріпацької залежности селянства.

Таким шляхом пішла тепер думка поета і цим треба пояснювати те, що в період творчости, який почався після написання "Заповіту", Шевченко присвятив темам соціяльним, темам, які били по кріпацькому ладові, по його "морально-ідеольоґічних" підвалинах, майже 20 відсотків усього свого поетичного доробку.

Це, однак, не значить, що поет переставав у своїй творчости уділяти належне місце питанням національним і темам історичним, лише вони займають у нього менше місця і зникають мажорні тони й патос. Вправді, на це міг мати вплив також арешт поета, до якого він встиг написати від написання "Заповіту", це б то протягом більше ніж року, - лише "Лілею", "Русалку" і "Відьму". Власне в цьому періоді, що попереджує арешт, автор неначе забуває про національне питання, але це лише так здавалося. Арешт вдарив по серцю поета, і воно знову в першу чергу заговорило про любу Україну, почало журитися її долею. І тоді поет пише не лише сповнену песимізму поезію "За байраком байрак", в якій відбилися його ремінісценції на національно-історичну тему, але й сповнені палкої, гарячої любови до України рядки "Мені однаково..."! В цьому творі чорні песимістичні думки про власну трагічну долю уступають в тінь перед пекучою журбою за долю України і вживається поетові та страшна хвилина, коли "лукаві" злії люди, "приспавши" Україну і обікравши з її провідних верств, вкравши мозок нації, "окраденую" збудять в огні чужої революції!

...

TULA-online.org

Пізнійше ж в арешті пише поет вірш, зворушений пригнобленим виглядом матері Костомарова, яку він побачив крізь вікно вязниці. В ньому проривається прихований біль з приводу власних "давно одбутих, давно похованих, забутих, моїх тяжких кровавих сліз - а їх чимало розлилось на марне поле ... Хоч би рута, а то нічого не зійшло!"

Ті "кріваві сльози" справді були "давно поховані", бо ще перед написанням "Заповіту", але таки, як бачимо, не "забуті"! І забути їх поет не може... І може саме тому в іншому вірші пише: "Дурний свій розум проклинаю, що дався дурням одурить, в калюжі волю утопить".

Наведені слова, безперечно, стосуються до членів "Славянскаво Общества", яке було волею долі, посередньою невільною причиною важких років неволі Шевченка і яке в порівнанні з намірами Шевченка було "калюжою"!

Чорні думки обсідають поета, і це тоді він пише свойого "Косаря", але образ смерти на чужині не в силі відвернути його від думки про долю України, і він звертається до всіх хто лише колись з ним разом плакав над долею рідного краю, до всіх, хто хотів їй нести коли й не визволення - то хоч "слово правди і любови", отже, і до "братчиків", та нагадує їм, щоб вони згадували один одного і "свою Україну любили, любили її в це "время люте", а п "останню, страшную минуту" за Неї Господа молили!"

Та далі знову береться поет малювати страшні картини, що є такі характерні для кріпацьких відносин, і родиться тоді прекрасна, сповнена глибокого почуття, поема "Княжна".

Вже в Орській кріпості згадує поет знову про товаришів своєї недолі, засуджених "братчиків", і знову закликає їх: "любітеся брати* мої, Україну любіте і за Неї безталанну Господа моліть!"

І летять думки поета на рідну землю, згадується важке дитинство, згадується Україна, і розгортається в поемі "Сон" незрівняна панорама України! Але Шевченко, як справжній український націоналіст, не може, милуючися красою української землі, хоч на хвилину забути про її славне минуле, про трагічну долю і важку московську неволю. І тому тут же говорить про "великую козацькую славу", а разом зіставляє знову теперішній стан з минулим і... шукає винних ! Оскаржує поет не лише москвинів, що все те знищили, але й гетьманів-"усобників", що те все "віддали"! Поет тут має на увазі часи Руїни, часи, коли москвини вміло використовували амбіції ріжних авантурників для ослаблення України. І тут знов у Шевченка

*"брати" - бо Шевченко зве так усіх українців, порівняймо в "Посланії": "учітеся, брати мої"...

TULA-online.org

вириваються слова: "Я так її, я так люблю мою Україну убогу, що прокляну святого Бога, за Неї душу погублю!"

Більшої любови вже не може бути! Не всякий віддасть життя за рідний край, але Шевченко годиться віддати за Україну не лише життя земне, а й згубити власну душу!

Зі "Сном" немов вяжеться наступний твір, історична поема "Іржавець", про яку вже була мова і яка ясно говорить, що Шевченко і далі є по боці борців за цілковиту незалежність України, по боці Мазепи, Гордієнка і Палія. Після цього пише Шевченко поему "Чернець", в якій малює нам останні дні Палія, що навіть в чернечій келії не може забути своєї України!

Вірш "Хустина" надиханий також любовю до нашого минулого і з особливою теплотою згадує в ньому Шевченко "преславних компанійців", тих самих, які для автора "Історії Русов" були... "разбойнічьей шайкой"!

Наступний твір (А. Козачковському) носить особистий, почасти автобіографічний, характер. В ньому описує поет докладно свої важкі переживання в неволі, але й тут Шевченко не може не згадувати при кожній нагоді своєї України, згадувати з тугою і невимовною любовю...

Любовю до добра і людини сповнена "Москалева криниця". Твори писані в I847 році й початку I848 вражають нас щирою і глибокою вірою в Бога, каяттям і стремлінням до спокутування гріхів.

Поезія "Варнак" малює нам розбійника, що почавши як местник за кривду і дійшовши до того, що став звичайним розбишакою, кається і кінчає на тому, що одного ранку, побачивши в імлі бані київських церков, стямився, зважився на покуту і пішов собі "тихо в Київ святим помолитись, та суда, суда людського у людей просити"!...

В тому ж періоді пише поет спрямований проти монархів і монархізму твір, що зветься "Царі".

При цій нагоді слід підкреслити, що Шевченко ніколи в своїх поглядах, симпатіях чи почуваннях не керувався "особистим" моментом. Шевченко, подібно великому синові лісів і степів - вовкові, не знає "собачої вдячности", а тим більше його не можна "прикормити". Шевченко присвятив Жуковському, який йому особисто зробив добро, "Катерину" з основною антимосковською ідеєю, у ряді віршів заатакував московський царат, хоча царська родина спричинилася до визволення з кріпацтва Тараса Шевченка. Та той страшний і жорстокий засуд, підписаний московським царем, не робить Шевченка ані більшим ще ворогом царату, ані - приневолює скоритися. Шевченко і далі ставиться до царату так же негативно, як і перед тим, не більше і не менше. Цим же вилученням своєї особи слід пояснити те, що поет не почуває ненависти і до того наклепника Петрова, що завдяки йому і він дістався в нову, важку не-

TULA-online.org

волю. ("І його забудьте друзі, і не проклинайте"). Та ця, як казав Єфремов, "ідея всепрощення" ніколи не поширювалася у Шевченка на ворогів України, , на ворогів українського народу і нації. Поет слушно уважав, що він (як і кожна людина) може і повинна вміти вибачити зроблене їй зло, але не може, не має права і не повинна вибачати зло, зроблене його нації чи народові!

По "Царях", немов боронячися від закиду, що він завжди бачить тільки злочини царські та панські, пише "Титарівну" - в якій виступає в ролі "сатани-чоловіка" убогий байстрюк Микита.

То знов на хвилі спогадів випливає перед Шевченком образ чернігівського дідича - Петра Скоропадського, що любив згадувати минуле, одягатися в козацький одяг і навіть розмовляти по-українськи. І пише тоді Шевченко коротку, але сильну поезію, в якій майстерно змальовує цього своєрідного "патріота". В ній читаємо:

"І досі нудно, як згадаю
"Ґотіческій з часамі дом"
Село обідране кругом
І шапочку мужик знімає
Як "флаґ" побачить: значить пан
У себе з причетом гуляють.
Оцей годований кабан
Оце ледащо! Щирий пан,
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий "патріот"
.....
У свиті ходить між панами,
І не горілку з мужиками
І вольнодумствує в шинку.
Отут він - ввесь, хоч надрюкуй!
Та ще в селі своїм дівчаток
Перебірає....."

Наведений уривок не лишає сумніву , що поет і далі ставився негативно до тих, що захоплювалися етнографічними аксесуарами, одягом, "романтичним" минулим і "під чаркою" люди побалакати в дусі лібералізму, що поет і далі тих лише гетьманів, яких власне захвалював завзято автор "Історії Русов", гетьманів, що були тільки маріонетками в московських руках, ненавидів і мав до них виразну антипатію. Але головна ідея цієї коротенької поезії крилася не в описі цього "патріота", тільки в засудженню невластивих і осоружних поетові нещирости, боягузства і продажности"людей", людської"громадської думки".

Шевченко каже, що має жаль до того, "хто й славу вміє одурити" так, що люди такого, як описаний ним тип, "паскуду"

TULA-online.org

Отже, нагадавши собі сказане попереду про декабристів, можемо добачати в поезії "На ниву в жито уночі" - їдку сатиру як на декабристів, так і на інші антимонархічні рухи подібного роду. В цьому творі говорить Шевченко виразно про тих, що "зліталися'... пожартувать, поміркувать, щоб бідне птаство заступить, орлине царство затопить і геть спалить, орла ж повісить на тичині і при такій годині республіку зробить!" Розповідає отже, про тих, що між жартами й забавою збираються в інтересі наче б то інших "робити" революцію і "встановляти республіку". А ті інші - не беруть участи в тих планах та й для них "сичі" є такими ж хижаками, як і орли.

"І все здавалося б!", пише поет, глузуючи з такого "пляну", який не взяв на увагу дрібнички: того, що може зробити "таки "голісінький мужик". У цьому випадкові, очевидно, "голісінький мужик" є символічним репрезентантом народніх мас.

Та кого б не мав Шевченко на увазі, ясним є його негативне відношення до всякої революції "аристократів" і до "аристократичної" республіки, а власне таку хотіли встановити декабристи.

Наступний твір присвячений тій же темі, що й більшість його творів, спрямованих проти кріпацтва: пан, кріпачка, і кріпак, чоловік її. Лише в цьому випадкові таки кріпак вражає нас своєю шляхетною вдачею і вмінням "ворогам прощати".

А наступна поезія, що має автобіографічний характер, це широко-відомий вірш: "І виріс я на чужині". У цьому вірші антипанські настрої поета доходять найбільшої сили, й поет малює перед нами поневолену Україну, на якій "Гинуть гинуть у ярмах лицарські сини, а препоганії пани жидам, братам своїм хорошим, останні продають штани...!"

І хоча на засланні тужить поет, бо "страх погано в оцій пустині пропадать", але разом з тим уважає, що було б ще гірше, "ще поганше" на рідній землі "на Україні дивитись, плакать - і мовчать!"

Після пише поет ряд дрібних побутового характеру поезій і знов у творі "Швачка" вертається до гайдамацького повстання, описуючи тим разом одного з його провідників, якого пізнійше разом із Залізняком засудили на вічну каторгу москвини.

Потім знову приваблюють поета теми зі звичайного життя його любої України і серед дрібних поезій він лишає нам справжні перлини поетичної творчости. Та немов щоб підкреслити зайвий раз, що він не змінив свого відношення до минулого України, пише Шевченко прегарну і глибоку своїм змістом поезію: "Ой чого ти почорніло зеленеє поле?"

І оживають перед нами траґічні змагання України часів Хмельницького, знову бачимо "славних запорожців" - оборонців

TULA-online.org

її волі, а в наступному творі Шевченка, пластично впрост віддану картину обрання гетьмана.

Серед низки побутових мотивів поважне місце займає дівоча доля. Та раптом вривається; як болючий стогін наболілої душі, ліричний вірш "І знов мені не принесла"... В ньому виявляє поет свій пекучий жаль з приводу того, що всі засланці одержують листи з дому, а тільки він - нічого! Тимчасом у ті "невеселі дні", коли Шевченко був ще в Україні його земляки, пише поет : "божились та клялись, братались, сестрились зо мною" і тепер, коли він опинився на засланню, щоб не клясти тих зрадливих побратимів і посестр, лишається йому припустити: "вони з холери повмірали, а то б хоч клаптик переслали того паперу"... І щоб не бачити, як інші читають одержані листи, поет йде над беріг моря виливати на самоті свою журбу.

І цей жаль до "земляків" був не безпідставний! За винятком кількох одиниць, які час від часу обзивалися до поета або й вживали заходів що-до його звільнення, решта справді відцуралася його цілком. Щоб уявити собі фактичну байдужість до нього земляків (і то тих, які його приймали!), слід нагадати такі факти:

І. Вони запрошували поета свого часу дуже часто (просто як якусь"атракцію"), щоб показатися перед сусідами, але в дійсности його так мало цінили, що, напр. звичайний сільський піп - Кощиць, коли Шевченко сватав його дочку (і донька була не від того), відмовив поетові, уважаючи таке подружжя для себе пониженням.

2. Як підчас заслання, так і після нього, поет не мав з боку своїх земляків належної підтримки, і

3. Коли Шевченко тяжко захворів, то доглядав його академічний сторож (Шевченко жив останні роки свого життя в будинку Академії Мистецтв, у кімнатці не надто придатній на мешкання), та слуга, якого прислав один знайомий, а лікар лікував його безплатно. Бракувало належної опіки і конкретних заходів що-до лікування.

З наведеного бачимо, що Шевченко мав безперечно поважну підставу болюче переживати відсутність листів! Може через це головним мотивом , який домінує в ряді дальших ліричних віршів, є туга за родиною, за дружиною, переживання самотньої людини, що їй не судилося одружитися й жити родинним життям.

Наприкінці 1848 року, поза віршем, адресованим Ф. Лазаревському, в якому відбилися важкі особисті переживання поета, що на засланні згадує, як то "в Україні завтра рано заревуть дзвіниці", "до церкви молитися підуть люди"... і "завтра ж рано завиє голодний звір в пустині..." та поза ще одним віршем навіяним глибокими песимістичними міркуваннями ("Дурні та гордії ми люде...") пише автор твір про гетьмана

TULA-online.org

Дорошенка, про останні хвилини його гетьманування. Цей твір є документальним доказом усієї безпідставности україно-фільських вигадок, вигадок людей помосковлених, які, або можуть захоплюватися тими гетьманами, що ними захоплювався автор "Історії Русов", це б то гетьманами, що їх назвав Шевченко "рабами, підніжками, гряззю Москви" і "Варшавським сміттям", або, можуть орієнтуючися на московські революційні ліві течії, - ганити усіх (чужих їм) гетьманів і дивитися на українське минуле очима чужинця-ворога! Вони, україно-філи, потребують такого Шевченка, як самі, і тому вони ширять вигадки, немов поет, набравшися "мудрости" від любих їхньому серцеві "Кирило-Методіевців" та московських революціонерів, відвернувся від минулого і всіх гетьманів, всіх тих, хто колись боровся за відновлення нашої державности, осудив.

Тимчасом поет у цьому творі згадує з любовю і пошаною великого патріота - гетьмана Дорошенка і, наділяючи Самойловича епітетом "дурний" та "попенко", зве Дорошенка "запорожським братом" та "славним Дорошенком"і "славним гетьманом". Одним лише ріжниться цей твір від творів, писаних 5-7 років тому, так це браком мажорних тонів!

Основний настрій цієї поезії визначається словами Дорошенка: "Не розсиплем вражу силу, не встану я знову..." і тому "мов орел той приборканий... знеміг славний Дорошенко, сидячи в неволі". Але, що найгірше - "і забули в Україні славного гетьмана"!

Цей настрій і переживання забутого засланця - Дорошенка гармонізував як найкраще з особистими переживаннями й траґічною в своїй безуспішности боротьбою поета за відродження України, боротьбою, що виявила страшне спустошення скаліченних душ "малоросіян".

Але, як всі траґічні переживання не примусили поета відцуратися від своєї батьківщини, забути її минуле й перестати жити надією на її відродження, так, на щастя, не примусили його писання "мало-росіян" і просто "росіян" змінити свою думку, що-до величи визначних постатей нашого минулого. Шевченко і далі вміє бачити в минулому те, що може побачити лише людина з українським серцем і подивляти тих, хто боровся за українську державність!

Почав 1849 рік Шевченко віршем "Неначе степом чумаки", в якому ще раз ствердив, що пишучи далі, всупереч гострій забороні, свої поетичні твори, він наражається на всяку небезпеку і "кайдани собі кує"!

Після того пише Шевченко свого "Сотника", твір побутового характеру з часів козацької України. Цей твір, звичайно, також не піддержує нічим вигадок про зміну поетового світогляду.

По двох ліричних віршах знова пише поет, ліричний же

TULA-online.org

твір, але такий, який стверджує, що Шевченкова душа живе й далі чеснотами козацької України, що він сам є справді нащадком козацьким і належить до найкращих "лицарських синів".

Настрої, висловлені в тій поезії, це настрої вояка, а не гречкосія. Це настрої людини, яку не тішить роля "приймака", бо він воліє ніж в чужій багатій хаті тещу поважати пошукати собі слави і найти собі могилу "в степу при долині": "Як положать отамана в новій хаті спати, заголосить як та мати, голосна гармата. Гукатиме, кричатиме не одну годину і рознесе тую славу по всій Україні".

Ані цей вірш, ані наступний (Ой, крикнули сірі гуси...") не міг би вийти ніколи з під пера "пацифіста" і "кріпацького" поета, яким нам малюють україноміли Шевченка. Лише нащадок справжніх лицарів міг вивести перед нами українську матрону, яка подібно матронам старого Риму пишається тим, що виховала сина на вояка, на доброго лицаря!

Потім вертає поет до улюбленої теми: дівчина-кріпачка і панич. Твір читається і цим разом без зупинки, бо за ним стоїть щире серце поета і життєва правда.

В наступному вірші проглядають елементи пантеїстичного світовідчування, яке згодом поет ще дужче наголошуватиме, знеохочений тим півпоганським московським "православієм", яке йому доводиться спостерігати.

Після цього пише поет кілька чудових ліричних віршів, в яких відбилася вся його повага до страдниці жінки та вся ніжна любов до маленьких діточок. Можливо, що поет, якому майже ніхто із земляків не далі не писав, особливо гостро відчував у той час брак власної родини і тому з особливою ніжністю згадував жінку-страдницю, жінку-матір.

Таке припущення напрошується само тому, що безпосередньо по тих віршах пише Шевченко надзвичайно сильну поезію особистого характеру, в якій порушує ряд важливих проблем.

До написання цієї поезії безпосередньо спричинились знова ті переживання, які мав поет, приглядаючися, як його товариші-засланці читають листи, що їх так жадібно і марно чекав поет! Тому й починає Шевченко словами:

"Хіба самому написать
Таки послание до себе
Та все дочиста розказать -
Усе, що треба і не треба?
А то не діждешся його,
Того писанія святого,
Святої правди ні од кого,
Та й ждать немає од кого!"

По такому вступі, який міг би у де-кого викликати помилкове припущення, що в данному випадкові поет говорить про

TULA-online.org

брак ближчої рідні і дружини, матері то-що, раптом поет далі, цілком ясно і недвозначно зясовує, що саме він мав на увазі і від кого хотів би дістати листа.

Це зясування певно належить на думку Шевченка до таких, що може й "не треба"б його писати, бо воно немов суперечить тій скромности, якою відзначався Шевченко. Отже, з наступного речення випливає, що Шевченко був цілком свідомий величезної вартости свого "Кобзаря", свідомий того, що він мав творити епоху і трактував його написання не як тільки "мистецьку творчість", але значно ширше і глибше. Ось, як зясовує поет сам, від кого він вправі був би сподіватися листів:

"Бо вже б, здавалося, пора
Либонь, уже десяте літо,
Як людям дав я "Кобзаря",
А їм неначе рот зашито, -
Ніхто й не гавкне, й не лайне,
Неначе й не було мене!"

Мистецькі й наукові твори, як знаємо, просто "пишуться", але заповіді, нові закони чи "Євангелія" - "даються"! Наведений нами абзац є незаперечним доказом того, що Шевченко почував себе національним пророком і чудово розумів величезне політичне значіння свого "Кобзаря". Звідси - оте знаменне "дав я"!

І Шевченко уважає, що він має моральне право, хоча б по десятьох літах, сподіватися наслідків появи "Кобзаря", а серед них і уваги до себе!

Далі зясовує поет, що від "громади" він чекає не похвали ("без неї може обійдусь") - пише Шевченко, а "ради" жде він. Якої саме "ради", можемо додуматись, як на підставі того, який зміст вкладав він у це слово в інших своїх поезіях, так і з того, що тут сам каже. А каже він ось що:

"Мені було аж серце мліло, -
Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хтонебудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав
Для кого я пишу? для чого?
За що я Вкраїну люблю?
Чи варт вона огня святого?"

З наведених слів бачимо, що Шевченкові хотілось почути хоч одне мудре слово, таке слово, яке показувало б наочно, що є люди, які розуміють поета, які, подібно йому, готові були б життя віддати за свій нарід, за звільнення України з московського ярма. Поет хотів бачити вплив своїх поезій і хотів мати докази, що так, як під впливом весняного дощу починає знову зеленіти і відживати земля, так під їх впливом оживають козацькі серця, будиться національна гордість, прокидається пекуче бажання відновлення держави предків, а з уст

TULA-online.org

рветься мудре слово, "рада", як "на ворога одностайне стати", як скинути московське ярмо і збудувати нову, вільну і щасливу Україну.

Шевченко тільки в цьому випадку "знав би", що є для кого писати, що є для чого писати (бо його твори спричинилися до національної революції й визволення) і що є за що любити Вкраїну, бо лише нездолана, спрагла волі, горда славою предків і готова на все, щоб лише не бути рабою, Україна справді "варта огня святого"!

Власне такого слова чекає пророк національної революції і... чекає на марно!

Пекучий біль, а разом з тим приховане палке бажання, щоб наступні його слова показалися неправдою, чути в реченню: "Та, мабуть, в яму перейду із москалів, а не діждусь..." і тому "хоч зостарюсь затого, а ще не знаю, що роблю". І, мовляв, не маючи вже тої віри в успіх, яка була за молодих років, все ж пише поет далі свої твори... і, не зважаючи на все бачене і пережите, таки й далі йому, як стверджує сам Шевченко, "іноді старий козак верзеться грішному - усатий, з своєю волею мені на чорнім, воронім коні!"

Отже і далі - та ж мрія, той же "проґрам" - відновлення української держави, яку почали будувати наші козаки! І тому тут же додає поет: "А більш нічого я не знаю, хоч я за це і пропадаю!" Це б то Шевченко нічого іншого не прагне і не хоче нічого іншого знати (сказати б по сучасному - жодних "федерацій", жодних "совєтських" чи "словянських" союзів!) і жодні деталі його не цікавлять хоча за це стремління до національного визволення (а не за "Кирило-Методіївське Брацтво", до якого він не належав) і покарано поета.

Думки про кару, яку він терпить, приводять поета до питання про справедливість того, що він цю кару мусить терпіти. І ця думка природня у Шевченка, бо ж він знає, що був пророком, який власне боровся за нашу правду, отже - прагнув добра! Чи ж винен він, що його земляки "оглухли, не чують, кайданами міняються, правдою торгують"? Але Шевченко не зважаючи на такий занепад його України, стверджує: "я все таки її люблю, мою Україну широку, хоч я по ній і одинокий!"

І немов передбачаючи те, що наші українофіли, як ті якути в поемі Лесі Українки, навіть не здатні будуть зрозуміти, що саме він має на думці, пишучи оте: "одинокий", тут же з видимою іронією додає, як це пояснюватимуть ті сліпороджені земляки: "(бо, бачте, пари не знайшов!)" Після цих, вставлених здавалося б не до речі слів, кінчає Шевченко перерване тою вставкою речення словами: "аж до погибелі дійшов", Та вставлена саркастична увага, що вяжеться з думкою, в яку її вставлено так, як у відомій приказці вяжеться "на городі бузина, а в Київі дядько", з надзвичайною силою наголошує те

TULA-online.org

нерозуміння, з яким доводилося поетові стало зустрічатися (хоча, безперечно, ті "здогадливі" земляки, що так розуміли поета, були певні, що вони чудово його розуміють!).

Тимчасом у нерозумінню ідеї великого поета - причина не лише браку листів з України, "пустки" , в якій доводилося жити й діяти Шевченкові, але й причина нашої національної траґедії!

Те, що "пояснення" одинокости ("пари не знайшов") було гірким і їдким сарказмом, стверджують ще й дальші слова поета, якими він сам себе потішає:

"Нічого друже! Не журися!
В дулевину себе закуй,
Гарненько Богу помолися,
А на громаду хоч наплюй -
Вона - капуста головата!"

Ці слова закінчують міркування поета про мовчанку "громади", про палке бажання почути від "громади" "раду"-"пораду", бажання марне! Громада лише многоголова ("головата"), але в тій її "голові" стільки ж розуму, що й в капустяній голові! І тому лишається одне: в крицю закувати своє серце, на громаду "хоч наплювати" та твердо простувати своїм шляхом до поставленої мети!

Таким чином , розглянутий нами твір нищить одночасно дві українофільські "леґенди" про те, що Шевченко вже після першої поїздки на Україну "відвернувся від нашого минулого" і почав шукати розвязки всіх наболілих питань і усунення всіх кривд у "зміні режиму" та про те, що наче б то Шевченко був : беззастережним прихильником демократії.

Шевченко власне в цьому творі, як ми бачимо і далі з піететом згадує наше минуле, але звичайно те минуле, яке заслуговує на згадку українця-патріота. В минулому були і Мазепа та Гордієнко і... Кочубей! Шевченко завжди з огидою згадував власне минуле, якого символом був Кочубей та Галаган і захоплювався тим, яке символізували Дорошенко, Мазепа, Гордієнко.

Цим твором та чотирма малими перлинами ліричної поезії характеру автобіоґрафічного закінчує Шевченко в своїй "захалявній" книжечці 1849 рік!

Ті поезії роблять і на нас, хоча ми не жили за тих умов і не зазнали кріпацтва й всього того, що зазнав Шевченко, величезне враження, зворушуючи до глибини душі! Читаючи їх, подивляємо ще більше нашого великого поета, який те все витримав, який до того ж хоч не зазнав особистого щастя - не зламався!

"Гнилими болотами течуть собі між бурянами літа невольничі" його та Шевченко не вгаває і далі заходжується всупереч засуду й забороні "мережати дрібненько книжечки"! І родиться поема "Петрусь", автобіоґрафічне "Як би ви знали па-

TULA-online.org

ничі" та ряд поезій, які свідчать, що з кожним днем все важче Шевченкові жити в неволі, що жаль за безповоротно прожитим життям, за молодістю, за всім, що може мати людина від життя, жаль, поєднаний зі свідомістю, що його жертва була чи не марною, що йому не вдалося тоді як він хотів збудити свого народу до нової боротьби за самостійність поневоленої України. Це останнє - може найбільше пригноблювало Шевченка, який благав, щоб Бог "доніс" у його країну, хоч його слово, "бо я, Боже, я за неї гину!" І пише Шевченко:

"Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іноді в Україні
Згадувати будуть!
Донеси ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу!... Бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою,
Бо серце холоне,
Як подумаю, що, може,
Мене похоронять
На чужині, і ці думи
Зо мною сховають
І мене на Україні
Ніхто не згадає".

По 1850 році в поетичній творчости Шевченка наступила велика перерва. Ця перерва тягнеться аж до звільнення поета, це б то до 1857 року.

Справа в тому, що Шевченко, здобувши симпатію свого оточення і зверхників, останніми часами користався з ряду "неофіційних" полегкостей, зокрема міг малювати й писати. Але з дрібної особистої помсти зроблено було на нього донос і наслідком того доноса був новий арешт і трус (27 квітня 1850 року). Після цього почалося нове слідство, а по його закінченню - наказано загострити догляд над поетом і в жодному випадкові не давати йому змоги малювати чи писати, а навіть практично утруднене було й листування.

У звязку з трусом у поета, після знайдення серед його паперів листа С. Левицького, в якому безпідставне необережне запевнення викликало підозріння у влади в тому, що існує тайне українське товариство, розпочалося слідство ще й в цій справі. С. Левицький у тому листі подавав призвище М. Головка, як прихильника й однодумця поетового, який наче б то мав сказати, що є тепер до 1000 душ "готових стояти за все, що говорив Шевченко".

Підчас арешту С. Левицький пробував покінчити самогубс-

TULA-online.org

твом, а М. Головко, коли до нього прийшли жандарми, застрілився*.

Всі ці події й спричинили примусову мовчанку (оскільки мова про українські твори) Шевченка аж до 1857 року.

Щойно в 1852 році поет, завязавши на новому місці заслання нові знайомства, одержав змогу, з ласки коменданта, писати, але... мусив писати московською мовою!

В цьому періоді повстають писані московською мовою повісти, але про них ми говоритимемо на своєму місці. Тут же лише обмежуємося до ствердження факту, що поет не міг протягом семи років нічого написати українською мовою.

Листуватися - він листувався, але листи йшли не на його власну адресу - тільки через руки тамошніх приятелів поета - не українців. Треба думати, що Шевченко від того часу, пишучи листи завжди приймав під увагу те, що ці листи можуть переходити через руки жандармів.

Першим віршовим твором, написаним після цієї нової катастрофи, була поема "Москалева криниця", яка, однак, була повторенням написаної в 1847 році (рукопис її уважав поет за згублений), Першим же новим твором, написаним після такої довгої перерви, була поема "Неофіти", яку написав поет уже по звільненню із заслання, чекаючи на приїзд свого приятеля - Щепкіна.

У цьому творі, якого уважав поет не викінченим, написаному на тему "ніби то" з римської історії, виявив поет своє глибоке розуміння науки Христа, свою віру і високу мораль та дав чудовий образ пінки-матері, а разом з тим, безперечно, дав образ цілости, яка посередньо влучала московський царат та імперську дійсність.

Поетичний доробок поета від 1857 року, починаючи з "Неофітів" і до дня смерти, виявлює не лише поважне зменшення творчої інтенсивности, але й ріжниться тематикою від усього написаного попереду. За 12 років (від 1838-1851) написав Шевченко в шість раз більше віршів, аніж за останні чотири роки, від 1857 року почавши. Кількість же поезій, повязаних з Україною, не доходить і десятка. Натомість привертає увагу збільшення творів гостро-антимонархічних, зріст радикальних революційних настроїв і яскраво-негативне відношення до клеру.

На такий характер Шевченкової творчости та на зменшення числа самих творів вплинуло багато ріжних чинників. Щоб не повторюватись у майбутньому, згадаємо тут лише де-які.

Першим поважним чинником, який впливав на Шевченка, бу-

*Цей факт не слід забувати, коли будемо міркувати над причинами, що змусили поета писати повісті московською мовою.

TULA-online.org

ла свідомість того, що українофільська інтеліґенція (маємо на увазі ту її частину, яка захоплювалася поетом і підтримувала з ним звязки) розуміла його твори по-своєму, неправильно, і не здатна була загорітися тим вогнем і перейнятися тими думками, якими жив і горів Шевченко. Між тим, як до нього ставилися після повороту з заслання московські ліберальні й революційні кола та тим, як до нього ж ставилися українофіли, не було надто великої ріжниці.

Згадані московські кола стали бачити в особі Шевченка, тільки т. зв. "народнаво"("людового") поета, колишнього кріпака, - отже, "сина народа", що був жертвою режиму Миколи І. й політичним засланцем. Це власне й зробило його серед цих кол популярним, а ця "популярність" була більше загрожуючою й шкідливою з погляду наших національних інтересів, аніж політика царату. Щоб коротко й ясно висловити думку в цій справі, звертаємося до "Орґії" Лесі Українки і твердимо, що "політика" того її "Мецената" робить грецькій справі більше шкоди, як політика "префекта". Це й було тим другим чинником, який впливав на поета.

Шевченко ще на засланню мусив з конечности ввійти в ближчі особисті стосунки з багатьма москвинами. Зараз же по звільненню, ще по дорозі до Петербурґа, Шевченка формально обсідають московські письменники, журналісти і громадські діячі. Він був "- "на расхват" ; все нові й нові особи бажали з ним познайомитися, а потім запрошували до себе на прийняття і вечірки. Вже в Нижньому Новгороді поет оберта - ється в колі бувших декабристів, лібералів ріжного роду і революціонерів.

У Москві знайомиться поет з О. Афанасьєвим, Д. Міном, Якушкіним, Кошельовим, Хомяковим і інш. Приїхавши до Петербурґа, Шевченко попав просто в московський "полон". Вечірки, зустрічі, обіди, і т. п. (звичайно з алькоголевими напоями) забирали у нього величезну кількість часу, шкідливо впливали на здоровля і втягали в коло московських ідей, московського життя й інтересів. Безперечно московські кола свідомо стреміли до втягнення його в московське життя, бо це був найпевніший шлях до обмосковлення й перетворення на москвофіла.

Від приїзду до Петербурґу Шевченко стало відчував свої злидні. Помешкання, яке мав влітку 1858 року (описане М. Лесковим) вражало своєю убогістю і непридатністю. А одночасно його земляки втягали в розваги, прийняття, гульню.

Багато часу займали балачки з московськими вченими, письменниками, журналістами. Його тодішнє життя так описує П. Зайцев: "найславетніїші вчені, письменники й політичні діячі, мистці-скульптори, ґравери , й малярі, найвидатніїші артисти й артистки сцени і композитори, колишні політичні виг-

TULA-online.org

ранці і вязні, модні красуні, прикраса петербурґських сальонів, титуловані й нетитуловані аристократи і убогі урядовці і студенти - все це сорокатим і галасливим гамором оточило його... обертало життя в якийсь безконечний ланцюг розваг і урочистих прийнять, де річкою лилося вино, лунала музика і співи, а всміхнені обличчя з усіх боків присувалися до нього з чарками і келихами" (Життя Тараса Шевченка" стор. 306-307).

Звичайно ті москвини, говорячи з Шевченком, завжди вдавали зі себе "україноφілів". Робили так не лише такі письменники, як М. Курочкін чи Жемчужніков, але й московські визначні письменники, як хоч би І. Турґенев та С. Аксаков.

Це все створювало винятково міцну україноφільсько-москвоφільську атмосферу довкола поета і треба було надзвичайної політичної свідомости, треба було бути таким українським націоналістом, як Шевченко, щоб не втонути в тому "україноφільському" болоті. Тим більше, що Шевченко, як ми вже підкреслювали і як це стверджували його знайомі (напр. Катерина Толстая), був "наївно-довірливий до людей, в усіх він знаходив щось добре й захоплювався часто людьми, що не були того й варті!" Коли прийняти під увагу цю особливість вдачи поета, то стане зрозумілим, чому він заприязнювався з людьми де-коли протягом двох-трьох зустрічей. Завдяки тому він мав дуже багато приятелів, але побувши серед них довший час, Шевченко гостро відчував свою самотність. То були "приятелі", - цілковито чужі духово Шевченкові.

Такі "приятелі" з числа московських письменників і діячів, звичайно, діяли, як москвини, отже намагалися осягнути "ласкою" те, що не вдалося осягнути в роках I840-I84I лайкою (Бєлінскій), це б то - втягнути Шевченка в коло московських інтересів і затягти на шлях Гоголя.

При цій нагоді, як приклад того всмоктування нашого поета в московське життя, маємо згадати хоч би, що І. Аксаков, приступаючи в Москві в I858 році до видавання нового московського часопису "Парус", намагався, через не раз згадуваного україноφіла - Максимовича, затягнути до співробітництва в ньому і Шевченка. Шевченко ухилився від співробітництва, а коли вийшло перше число "Паруса" написав до Максимовича в листі з 22 листопада I858 року: "чого б то мені, скажіте будьте ласкаві, плисти по суші, яко по морю під тим парусом? Хіба я Олег, нехай Бог криє, або що? "Парус" у своєму універсалі перелічив усю словянську братію, а про нас не згадав, спасибі йому - ми вже бач дуже близькі родичі: як наш батько горів, то їх батько руки грів! Не доводиться мені давати під парус свої вірші... Може воно так і треба московській натурі, та нам то і дуже не вподобалося".

Зустрічі з земляками не вносили також нічого особливого,

TULA-online.org

бо не лише такі земляки, як хоч би М. Максимович, мало різнилися поглядами і "патріотизмом" хоч би від Бантиш-Каменського, але й колишні "братчики" перейшли на ще більш "україно-фільські" позиції.

Адже ж, як ми вже бачили з поданих матеріялів про т. зв. "Кирило-Методіївське Брацтво", навіть колись, до заслання - члени того "Словянського Общества" були москвофілами, що різнилися основно від Шевченка в тому, що Шевченко був проти Московщини і в ній бачив головного ворога України та ненавидів москвинів, а вони, як і багато московських інтеліґентів, були тільки проти абсолютизму, проти царату та й то тому, що їм дався в знаки режим Миколи І.

У "Книгах Битія" вони виступали проти царської влади, але ніде - проти Московщини, чи "Переяславської ідеї". Вони були остільки обмосковлені, що можна їх уважати покручами в розумінні національному.

Уперті й завзяті суперечки між Костомаровим і Шевченком з приводу поглядів того "Общества" свідчать, що вони завзято боронили своїх москвофільських позицій. В плянах Шевченка вже тоді вони могли брати таку участь, яку міг би взяти французький першерон (тягаровий кінь) у перегонах поруч з арабським конем!

Ми вже згадували не раз, що тоді вони листувалися зі собою московською мовою і дуже часто по московськи ж писали й до Шевченка. Ось напр. з листа П. Куліша до Шевченка з дня 31.XII. 1844 р.: "Вместе с картінкамі пріпішіте для меня "Кобзаря" Вашево. Ето одно із Ваших сочіненій, которое я уважаю. Не купіт лі какой нібудь кніґопродавец у меня рукопісі под заґлавієм "Повесті П. Кулеша" Тут помещени напечатание некоґда в "Кієвляніне"... Том етот сотавіт около 250 стран." і т. д.

Ці обмосковлнені українофіли, як і Куліш, "Кобзаря" лише "уважалі", але захоплювалися тим, чим їх навчили москвини захоплюватися...

Коли ж і пробували писати по українськи - то моментально в українських листах переходили на травестичну мову, мову "Енеїди" Котляревського, трактуючи цю українську мову на практиці, як мову "інтермедій". Ось уривок з листа українською мовою того ж Куліша до Шевченка з того ж 1844 року (5.VI.): "Ой як же я зрадів, довідавшися з твоєї супліки, що ти не мариш дармо часу в тій Петровій Бурсі!... об мені будь певен, що я вже не ґрітимусь даром коло твого куреня: чи дровець, то й дровець принесу, чи пшона на кашу, то й пшона придбаю..."

За те, коли мав П. Куліш звернутися до Шевченка "поважно", то писав об'як: "Мне досадно, што Ви, не спісавшісь со мною, обявілі мойо імя в чіслє сотрудніков, тоґда как я понятія не імею о Вашем літературном предпріятіі. Обявленіе

TULA-online.org

Ваше пахнет так сільно спекуляцією, што я решілся било, как только вийдьот в свет Ваша "Украйна" напісать рецензію і указать все ошібкі, какіх без сомнєнія будет бездна в тєксте Вашей скороспєлой кніжкі. Но врємя уменшіло мойо нєґодованіе..." (з 31.XII. 1844 р.)

Ось на яку "підтримку" міг числити поет від своїх "приятелів" навіть до заслання!

П. Куліш, як видно з того, керувався не, як Шевченко, добром української справи, лише власними амбіціями, дрібної людини і тому, не бачучи книжки , до виходу якої було досить часу, він уже щоб помститися хоче її лаяти, бо, мовляв, у ній без П. Куліша конче нароблять помилок! А коли"час" зменшив його неузасаднене "обурення", то й рецензія стала не обовязковою!

Чи ж допустився Шевченко аж такого "злочину", подавши призвище П. Куліша в числі співробітників? - Очевидячки ні, бо: співробітники мали підписувати свої матеріяли, отже , коли б не було статті П. Куліша - не було б і співробітництва і 2) в тому ж листі пише П. Куліш Шевченкові про те, що "В Харькове предположено іздавать "Запіскі о Южной Росії" по Словянах, Ізданелі Н. Костомаров (он же І. Галка) П. Кулеш, А. Метлінскій (он же і Могіла) і В. Срезневскій. Там будут помещатса, кроме статей учьонаво соображенія і статті в прозе і в стіхах по малоросійскі... Єслі Ви імєєте што нібудь новое, просім до гурту. Ваше імя также поставім в числе іздателей на заґлавном лістке". Отже і Куліш має намір поставити імя Шевченка в числі "видавців" і не питається чи він взагалі хоче брати в тому виданні участь!

Не дивно, що Шевченко стало нарікав на самотність!

Коли ці українофіли так в дійсности ставилися до Шевченка ("Кобзаря" - "уважалі" , це б то - шанували) то одночасно, подібно до своїх московських учителів - захоплювалися... Пушкіним, уважаючи, під впливом московських суґґестій,його твори за щось надзвичайне!

Ось, що читаємо у довжелезному листі П. Куліша до Шевченка з дня 25.VII. 1846 року: "Перечітивая... несколько раз "Кобзаря"... заметіл осязательнее нежелі прежде і... недостаткі... Ви слішком много полаґалісь на врождьонние Ваші сіли і мало старалісь соґласіть іх с іскуством, которое... моґло би творіть чудеса єщьо поразітельнее тех, какіе оно творіло в соединеніі с талантом Пушкіна..." Далі йшов ряд "порад", які основно нищили (коли б їх Шевченко послухав) вартість творів Шевченка, а далі, після ряду інших порад, намовляє Куліш знищити цілком другу половину "Івана Підкови". Це він радить зробити "воспоминая велікаво Пушкіна". Далі в порадах, як понівечити "Катерину" знову ж посилається на того ж Пушкіна (Пу-

*Мова про "Живописну Україну".

TULA-online.org

шкін в етом отношеніі должен служіть Вам образцом").

Подаємо дослівний переклад:

"Перечитуючи.., кілька разів "Кобзаря"... помітив дотикальнійше чим попереду і... хиби... Ви надмірно надіялися на Ваші вроджені сили і мало дбали про те, щоб узгіднити їх з вимогами мистецтва, яке... могло доконувати чуда ще більш разячі від тих, які воно творило в поєднанню з хистом Пушкіна", а останнє речення в перекладі: "Пушкін у цьому розумінню має бути для Вас зразком".

Що Шевченко аж ніяк не захоплювався Пушкіним - це безсумнівне, досить, як доказ згадати про те, що в догоду москвинам уже може з два десятки років безуспішно московські льокаї з УССР намагаються знайти якийсь доказ такого захоплення. Не можучи його знайти вони, щоб утворити враження узасадненості своїх москвофільських запевнень - друкують при кожній нагоді ілюстрацію до "Полтави" Пушкіна (Кочубеїха будить доньку в домі Мазепи й повідомляє про засуд її батька). Тимчасом Шевченко робив ілюстрації до творів якими аж ніяк не захоплювався: ілюстрував він напр. книжку Полєвого "Історія князя італійскаво, ґрафа Суворова Римінскаво, ґенералісімуса російських войск" або пізнійше прийняв замовлення на портрет того самого зрадника і доносчика - Кочубея, якого з такою зневагою згадує в своїх творах.

Ілюстрація ж до "Полтави" є властиво юнацькою переробкою, скопійованого Шевченком малюнка Брюлова "Сон"*.

Отже всупереч одній із численних вигадок авторки книжки "Шлях велетня" на стор. 50 не Шевченко , тільки П. Куліш захоплювався Пушкіним і взагалі жив життям "російскаво інтеліґента" навіть тоді, коли він наче б то перебував під впливом Шевченка.

Що ж допіро сталося з тими всіма україфілами по роках, тоді, коли Шевченко вернувся із заслання, наочно переконавшися, що за бажання вирватися з московського ярма карають москвини значно важче, ніж за протимонархічну пропаґанду.

Москвофільські настрої тих україфілів зміцніли, не лише наслідком дальшого перебування під впливом московської культури, але й ще більше наслідком того, що вони підпали психозі "сподіванок", яка обхопила москвинів після смерти Ніколая I. і перебрання влади його сином , Александром II. Україфіли "переживали" тв все мало не так само, як Винниченко - московську революцію I9I7 року (див. "Відродження нації", т. I, стор. - 4I) і тому Шевченко, вертаючи з заслання, побачив, що його єдині "приятелі" - не лише живуть і вида-

*Шевченко "внуку" і "фею" замінив на "Марію" і "Кочубеїху", а овальні портрети предків - на портрети гетьманів.

TULA-online.org

ють московською мовою свої твори, не лише ще більшими стали москвофілами, але зайняли у відношенню до московського уряду виразно угодовське становище.

Вже на самому початку П. Куліш напався на Шевченка за написання "Неофітів" і "повчав" так поета: "Не годиться напоминать синові (Александру II.) про батька, ждучи від сина якого б то ні було добра . Він же в нас тепор перший чоловік".

Спробуйте собі уявити, що мусив почувати Шевченко, який мріяв про те, що "в Україні - "заревуть вольні гармати", який був принциповим ворогом "переяславської ідеї", який пропаґував національну революцію і чекав на хвилину, коли нарешті Дніпро понесе у море "кров ворожу"?

Він бачив, що перед ним стає знов грізне питання, "для кого" він пише свої твори?

Загальна ж атмосфера захоплення його "земляків" "поступовими" москвинами та їх літературою, балачки про скасування кріпацтва - все те мусіло спричинитися до того, що Шевченко перестав так гостро підкреслювати своє антимосковське наставлення, розуміючи, що його антимосковські гасла не можуть знайти відгуку серед україноФільської інтеліґенції, хіба... такий, як "Неофіти" у П. Куліша!

Третім чинником була та політична література, якою захоплювалися нові знайомі поета, яку захвалювали йому і тим самим спонукували до читання.

Але з усіх згаданих чинників безперечно найповажнійшим був чинник перший й усвідомлення цілковитої неможливости з тої інтеліґенції, яку виплекали окупанти, викресати іскру українського вогню! У неї бракувало українського серця і "козацької" крови, кажучи словами поета. Всни мали свій "маленький" провінціяльний "патріотизм", мали певні симпатії до "свого" і антипатії до етноґрафічно-московського, але мав їх і М. Гоголь, що не перешкоджало йому одночасно захоплюватися "імперською тройкой" не усвідомлюючи того, що то була триумфальна колісниця переможця, який толочив своїми колесами нарід того ж Гоголя і волочив за нею, як тіло Гектора, взяту в полон душу Гоголя!

Вони захоплювалися творами Шевченка, але... але як вони їх розуміли! Коли ми усвідомимо собі увесь траґізм того факту, що нині, майже сто років по смерти поета , у "Кобзарі" , виданому накладом видавничої спілки "Тризуб" під фірмою УВАН (редакція Л. Білецького) редактор видання, зробивши Шевченка ідеольоґом К-М. Брацтва, пише дослівно: "Духова самостійність нації для них була вищою від державної суверенности кожного народу" (отже - і для Шевченка), пише це, не зважаючи на слова "Заповіту", якими він закликав далеко не до "духового" усамостійнення, коли ми зміркуємо, як

TULA-online.org

далеко позаду є від Шевченка цей редактор - наш сучасник, який робить з поета борця проти режиму, проти режиму царського - то зрозуміємо, оскільки більшою мусіла бути розбіжність у поглядах (і в розумінню творів) між поетом і його сучасниками-українцями сто років тому!

Ми знаємо, як ставився Шевченко до москвинів і поляків, як дивився на Московщину і які почування мав до творців московської імперії Петра І та Катерини ІІ.

Знаємо також, що П. Куліш мав би бути одним з однодумців Шевченка, і ось, ще не встигла могила добре зарости травою, як той же П. Куліш пише "Гимна единому цареві", в якому читаємо:

"Ми "праведним царем" тебе прозвали
Ще аж тоді, як наші людоїди
З Мазепою та шведом накладали,
Не чуючи Полтавської побіди..."

Куліш же хвалив Катерину ІІ. за те, що:

"Розбоями й руїною неситу
Гадюку за порогами ти вбила..."

так оцінюючи зруйнування Січі, а Шевченка, за те, що "ганьбив Катерину" - зве "потварю".

І мріяв Куліш за для "охрани порядку господарського" разом "з москалем і ляхом" втрьох:

"..... Одну імперію велику спорудити,
І духом трьох братів освічений диктатор
Нехай дає нам лад, свободи імператор".

М. Костомаров - писав же тоді свою "Русскую історію в жізнеописаніях ея главнейших дѣятелей", включаючи в їх число, звичайно, і українських державних мужів, а в "Літературном наслѣдіі" так пояснив своє зацікавлення українськими справами: "історію треба досліджувати не по мертвих літописах... але й на живому народі... Почати треба з дослідження свого російського народу. Але тому, що я жив на Україні, то треба почати з його української галузі". Він же в 1860 році писав (цим разом в імени українофілів): "ми не будемо жадати й домагатися для себе нічого , крім спільних з усією Росією бажаннів...." Та це й природно для того, хто не збирався бути нічим іншим, як лише провінційним додатком, "галуззю".

Коли ж ми , до вже сказаного додамо, що не зважаючи на всі наведені факти, як свідчить О. Лотоцький, "До недавнього часу була поширена думка, що Шевченко в своїй поезії переспівував ідеї "Кирило-Методіївського Братства", що наче б то програма того "Братства" була ідейним джерелом його політичного світогляду та його поезій" (Шевченко, Твори, Т. ІУ, ст. 353, Видання Українського Наукового Інституту у Варшаві 1937 рік), то стане ясним цілковита узасадненість слів поета:

TULA-online.org

ший - зрадив Мазепу й допоміг москвинам зруйнувати Січ, а другий - зрадив Мазепу і виказав москвинам на нього) і є тим Шевченковим "E pur si muove"!

Вашінґтон, як знаємо, був героєм боротьби Сполучених Держав Північної Америки за їх самостійність, за звільнення з-під влади Анґлії і зірвання з нею звязку, а тим самим це речення, впарі з повтореним ще раз засудом як політики союзу з Московщиною (Переяслав) так і тих, хто виступив проти Мазепи, слід розуміти, як вислів прихованої глибокої віри в те, що все ж таки діждемося часу, коли й ми, українці матимемо свого "Вашінґтона", який звільнить Україну з московського ярма, здобуде їй цілковиту суверенність і встановить у ній нові, "праведні" закони.

Як бачимо, віру в остаточне визволення України з московського ярма, віра в приховані сили свого народу і в те, що він таки здобуде цілковиту суверенність і знов буде "Україна для українців", і знов "козак заспіва", цим разом вже разом "ні москаля, ні ляха" і в степах України "блисне булава" суверенности української нації, - далі жевріє в серці поета.

І тому, що всупереч написаному в "Щоденнику", в де-яких листах, в "Автобіоґрафії", далі жила у вічно кному серці поета та віра в майбутнє визволення, Шевченко , навіть пишучи своє : "Погинеш, згинеш Україно!" тут же проривається з благанням, подиктованим пекучою тугою, жагучим бажанням:

"Воскресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату*.....
.....
Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи".

А ті "гріхи синовні"спричинилися до того, що "холодним вітром од надії уже повіло", і доводиться поетові сказати самому собі ще раз:

"Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема.
Анікогісінько . нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє...

Морозом очі окує
І думи гордії розвіє..."

І ці думки поетові з приводу майбутньої долі його "гордих дум" про відновлення держави предків, побудованої на нових "праведних" підставах, мучать поета! Не дурно ж він в останньому своєму вірші, говорячи про те, що він робив би вразі видужування, пише:

---

* Пригадаймо: "в своїй хаті - своя правда і сила і воля".

TULA-online.org

"Творили б лежа епопею,
Парили б скрізь понад землею
Та все гексаметри б плели
Та... на горище б однесли
Мишам на снідання"...

І ця пекуча іронія не лише мала б стосуватися "епопей", писаних гексаметрами, ні! За цими словами криється прихований сарказм з приводу долі власних поетових творів, яких він подовгу не міг видрукувати, бо було досить охочих підчас урочистого обіду, звертаючися до поета з промовами, "попи-сатися" в присутности гостей своїм красномовством, але не було охочих потрусити кишенею* і видати друком непотрібні тим "прихильникам" твори поета. І власне тому поет пише:

"Я сам себе, дурний, дурю
Та ще й співаючи. Орю
Свій переліг - убогу ниву
Та сію слово. Добрі жнива
Колись то будуть! І дурю
Себе таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого!"

Думка, що надією на "добрі жнива" своєї творчости себе тільки "дурить" поет, настирливо лізе йому в голову, бо ж тимчасом довкола його лише "няньки, дядьки "отечества" чужого", це б то - "Росії"!!!

І тому поетові, що віддав ціле своє життя і свій величезний хист справі визволення України, а тепер самотій і зневірений вмирає на чужині, лишається одна єдина мрія: там, "на тому світі" ("Над флеґістоном або над самим Стиксом") "у раю, неначе над Дніпром широким" поставити хаточку, садочок кругом хатини посадить, а як туди завітає його муза, тоді, мріє поет:

"Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори по степах
І веселенько заспіваєм..."

Така була, справді остання мрія, мрія великого українського поета і патріота, пророка національної революції!

---

* Напр. ще в 1846 р. обіцяв Куліш видати твори Шевченка своїм коштом навіть і по німецьки, як-що він погодиться переробити їх згідно з вказівками Куліша.

TULA-online.org

X. МОСКОВСЬКА КРИТИКА ПРО ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

Ми бачили, що орґани безпеки московської імперії правильно зрозуміли усе, величезне значіння Шевченка, правильно оцінили, які з його ідей найбільше небезпечні для Московщини й московського панування і саме тому Шевченка засудили на значно важчу кару ніж "кирило-методієвців" і подбали про те, щоб він не міг писати подібні твори. До сказаного слід додати, що ті ж орґани розуміли, що аж ніяк не є в московському інтересі, щоб український нарід знав, чого найбільше бояться москвини, що було в творах Шевченка найбільш небезпечним і тому ті матеріяли слідства, які ми наводили, віддано до архіву III Відділу, до якого дуже важко дістатися, а цензура викреслювала ті ідеї з творів Шевченка, коли з тих чи інших причин дозволяла їх друкувати.

Та цих заходів було мало. Треба було ще добитися того, щоб його творів або не хотіли читати, або щоб скерувати увагу читачів у невластивому напрямку, щоб читач не міг зосередкувати уваги на автентичних словах поета і сприймав їх так, як це бажано було москвинам.

Осягнути вказані щойно цілі не можливо поліційними заходами, а тому за їх осягнення взялася "московська громадськість" і "корифеї московської критики", які, хоча й не були в жодному контакті з поліційними орґанами, більше того, навіть поборювали їх, але мали стільки національної свідомости й глузду, що й без архівних матеріялів орґанів безпеки розуміли, яке завдання вони мусять виконати в інтересі свого народу. Їх діяльність принесла й приносить нам шкоди значно більше, аніж акція білої чи червоної жандармерії, бо вона подібна до дії повільно діючої, але міцної отрути. Сучасні московські політики чудово розуміли, до чого прямували критики московські й публіцисти від моменту появи перших творів Шевченка і зрозумівши їхні наміри, продовжують їхню протиукраїнську акцію, однак у звязку зі зміною обставин і могутнім вибухом національних почувань 1917 -1921 рр., мусять з писань Белінского та Добролюбова не одне приховувати, оперуючи лише вирваними реченнями.

Одним із завдань нашої праці є відчистити ідеольоґічні скарби творчости Шевченка від тих "фарб" і "наліпок" за допомогою яких приховано ті скарби і тим самим спотворено духове обличчя поета. В "праці" над спотворенням Шевченка, як і в спробах його "знищити" передували, звичайно москвини.

Москвини відразу відчули, що в особі Тараса Шевченка зродив український нарід не лише великого поета, але й апостола української національної революції, апостола ідеї,

TULA-online.org

яка була смертельною для їх імперії.

Просто поета (хоч би й українського) москвини зустріли б інакше. Власне цей національно-політичний момент і був причиною, чому москвини зараз же по появі "Кобзаря" спробували: І. прихвалюючи і протекційно "поплескуючи по плечах" нахилити поета до зради, до того, щоб він пішов шляхом М. Гоголя, 2) коли це не вдалося осягнути, спробували "вдарити" і так би мовити "чоловою атакою" просто знищити поета, а 3) коли й цей другий спосіб не дав бажаних їм наслідків - прихвалюючи й знов же "поплескуючи протекційно по плечу", непомітно "деґрадувати" його, одночасно підміняючи ідеї поета іншими.

Власне цього останнього способу, після того, як два перших не дали бажаних їм наслідків, стосують москвини і до нині, а в його рямцях намагаються представити Шевченка талановитим учнем московських учителів - божків московської політичної думки і приятелем московського народу та його "великих людей".

Щоб то все виглядало більш імовірним і щоб прихилити серця сучасних українців до москвинів, а тим самим "розмагнітити" їх та як найбільше ослабити інстинкт самоохорони - вони вперто й завзято ширять вигадку про прихильне ставлення московської критики до творчости Шевченка. Цю вигадку ширять москвини й москвофіли від ряду років стало.

Ще в 1939 році в 203 числі "Вістей" якийсь москаль висловлював своє обурення з приводу "безладдя" яке мовляв панувало тоді у Шевченківському Заповіднику в Каневі, а полягало це "безладдя" ось у чому: "Непоказані звязки Шевченка з російськими революціонерами-демократами, немає статтей Чернишевскаво, Добролюбова, відсутні також вислови Алексея Горькаво. Дирекція Заповідника за повільно ліквідує наслідки шкідництва ворогів народу, які все робили щоб відірвати творчість Шевченка від літератури й культури великого братського народу. Немає також жодного екскурсовода, щоб володів російською мовою".

Звичайно цей (і ряд подібних інших) допис-донос не залишився без наслідків, тим більше, що відповідна "підготовка" вже раніше велася на шпальтах урядової преси окупантів. Ось зразок такої "підготовки" до ширення вигадок про прихильність московської критики до Шевченка: "Шевченко був перейнятий найщиріщою симпатією до Пушкіна й Лермонтова... Після виходу Шевченкових творів... Справжні сини народу (московського), передові люди російської культури виступили в оборону ґеніяльного кобзаря... Російська передова критика підхопила слова Шевченка на щит одразу після перших виступів. З усього написаного про Шевченка за 100 років роботи російської критики найглибші й найщиріщі... Алексей Горькій включив Шевченка в

TULA-online.org

курс російської літератури, читаний для робітників"... (Доцент Шаховской "Шевченко і російська критика", "Вісті" ч. 215- 1938 р.).

В такому ж тоні і стилі велася й ведеться пропаґанда.

Все сказане, звичайно, нині прийняте під увагу і установа, що їй підлягає Заповідник на могилі Шевченка поробила бажані москвинам зміни. В тому Заповіднику на могилі поета біля Канева у першій залі висить велика медаль на честь декабристів. Та на цьому, звичайно, не кінець. Щоб уявити собі в якому напрямці має "виховувати" Заповідник відвідувачів, наводимо далі кілька уривків з виданого Академ. Наук УССР "путівника" :"Канівський державний музей-заповідник "Могила Шевченка" Київ, 1956 р. :"По боках сходів - цитати з Леніна і Сталіна", а далі "постать кріпака з жорном на плечах" (ст. 8), Друга саля - подано ряд текстів з статтей Белінского в "Літерат. Ґазете", в журналі "Отечественние Запіскі", в яких високо оцінюється "Кобзар" Шевченка 1840 р."

Третя саля: "Ряд документів та фоторепродукцій третього залу розповідає про участь Т. Г. Шевченка в Кирило-Методіевському товаристві в якому він очолював революц.-демократичне крило" (ст. 12).

Четверта саля: "Художники Г.В. Боня, В.В. Давидов та В. А. Югай відтворили на картині зустріч Шевченка з Добролюбовим та Некрасовим" (ст. 16).

Пята саля: "В експозиції подані тексти-автоґрафи поезії Шевченка, збірка творів А.С. Пушкіна і Т.Г. Шевченка видана в 1859 р. в Ляйпціґу"...

"Тексти Чернишевського, Добролюбова, Ґерцена високо оцінюють творчість Шевченка, підкреслюють її народність* політичну цілеспрямованість і світове значіння" (стор. 19-20).

"Подаються тексти виступів над могилою Кобзаря та вірш М.О. Некрасова в якому Шевченко названий "русской землі человек замечательний"** (ст. 20).

Шоста саля: "Експонуються портрети О.М. Ґорького, В. Б. Короленка, Л. М. Толстого, А.П. Чехова і тексти їх висловлювань з високою оцінкою творчости Шевченка..." (ст. 22).

Салі сьома, восьма, девята і десята мають демонструвати, як московські большевики "шанують" Шевченка та як використовують його, спотворену ними, творчість у своїх цілях, лише це, звичайно, зветься "патріотичне значіння творчости Т.Г. Шевченка..." і т. д. Там же, як каже "путівник": "В ряді тек-

---

* Що треба розуміти під словом "народність" - поянено далі.

** Це відповідає такій "похвалі" на нашій мові: "московської землі людина гідна уваги". Очевидячки на цей вияв московського імперіялізму стали відвідувачі не вразливі.

TULA-online.org

стів підкреслюється величезне значіння допомоги братніх народів нашої країни особливо великого російського народу, українському народові..." (ст. 30).

Щоб не вертатися до осіб що їх популяризується навіть на могилі Шевченка, нагадуємо, що згадуваний В. Короленко ставився вороже до цілого українського руху, Горькій не хотів дати дозволу на переклад своїх творів на українську мову, а Толстого і Чехова рівнож не можемо уважати за прихильників українського народу. До такого глуму над Шевченковою могилою московський царат не додумався.

Так Шевченка, який до кінця життя не міг вибачити Богданові Хмельницькому Переяслава (бо не міг знати того, що це не гетьман, а москвини й москвофіли, всупереч намірам Хмельницького і його стремлінням, зробили з нього героя "переяславської легенди") використано з суто московським цинізмом для ширення брехні й пропаганди, так самого Шевченка зроблено "героєм" нового ідейно-культурного Переяслава, а заразом знаряддям "переяславської" політики окупантів.

На еміграції автор біографії Т. Шевченка П. Зайцев, хоча подав негативні голоси про Шевченка деяких московських критиків, але змягчив дбайливо загальне враження від них і зробив усе можливе, щоб не викликати у читачів справедливого обурення і почуття ворожости до москвинів. Осягнув цю мету П. Зайцев написавши спочатку на стор. 72 речення, яке підсовує думку, що самоук В. Белінський - все ж є постаттю гідною спеціяльного виріжнення. Ось ці слова: "Шевченко зустрічався (в домах московських літераторів)... навіть з В. Белінським". Далі ж на стор. 75 так коментує автор наставлення до Шевченка московської критики: "Шевченкова книжечка зробилася предметом гарячих дискусій, похвал критики, а водночас і гострих застережень що до української мови..." Після цієї досить невиразної фрази знаходимо таке: "Найбільш вороже проти української літератури виступали "Сын Отечества" ренеґата-українця проф. Никитенко та "Бібліотека для чтения" ренеґата-поляка Сенковського. Критик з першого часопису (як можна здогадуватися, сам Никитенко) усю "штучну" українську поезію уважав за "жарт і забаганку"... "Йому не шкода було "письменників сумнівного таланту", як от Гребінка, він навіть радив тим письменникам писати по українські, щоб звільнити російських читачів від обовязку читати їх твори. Але йому шкода було, коли це зробив поет талановитий".

Після такої "підготовки" читача і підкреслення, що ті найбільш ворожі "виступи наче б то робили не москвини, пише П. Зайцев, що"лише три рецензента-критика поставилися позитивно не лише до творчости Шевченка, а й до права українського народу мати власну, що правда, регіональну, літературу". Так зручно затерто вороже наставлення до українського народу і Шев-

TULA-online.org

ченка московської критики, зручно висунуто на перше місце видавця "малороса" та видавця-поляка і зручно, мов ненароком, згадано москаля в ролі наче б то прихильного критика. (П. Зайцев. Життя Тараса Шевченка. НЮ Йорк, Париж, Мюнхен, 1955 р. ст. 75).

Тут же був названий один з них - П. Корсаков.

В нових ювилейних совєтських виданнях присвячених поетові, читач, самозрозуміло, стало зустрічає ряд спритно висмикнутих цитат з писань московських критиків, які цілковито дезорієнтують читачів. Так напр. читаємо в одному з таких видань подану далі цитату з Белінского: "Імя Шевченка, як що не помиляємося, вперше зявляється в російській (московській) літературі і нам тим приємнійше було зустріти його на книжці, яка певною мірою заслуговує схвалення критики. Поезії пана Шевченка найближче підходять до т. зв. народніх пісень: вони такі нещтучні, що ви їх легко приймаєте за народні пісні і леґенди малоросіян, це вже одне багато говорить на їх користь. Автор не одягає своїх почувань і поетичних думок у форму ямбів, хореїв і т. д., а при цьому всьому вірші оригінальні : "це лепет (белькотання - Р.З.) сильної, але поетичної душі" ("Тарас Шевченко, життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах, в-во "Радянська Школа", Київ, 1960, ст. 59).

Прочитавши подумаємо, ну, ще не так зле оцінював Белінскій Шевченка, хоча й дбайливо підкреслена "не штучність"поезій, не вміння користати з будь-якої версифікації та порівняна творчість поета з лепетанням чи белькотанням, а ми знаємо, що лепече щось дитина або... дорослий, що не вміє висловити своїх почувань та думок. Але ціла справа в тому, що ця цитата є вирвана з тої цілости, яка виявляє яскраву тенденційність московської критики і бажання його або "знищити" поета, або - штовхнути до писання московською мовою.

Коли ж Белінскому не вдалося осягнути ані одного, ані другого, то москвини, видаючи твори Белінского, пропускали здебільшого те, що він писав про Шевченка. Робили вони це, звичайно, не з симпатії до Шевченка, тільки тому, що бачучи, що Шевченко зайняв належне йому місце і користується винятковою пошаною українського народу - не хотіли викликати в українців справедливого обурення на москвинів, бо ж такі почування, як обурення на гнобителів і зненависть, є найкращими чинниками для змішнення національної спільноти, чинниками, які й перетворюють народ в могутню, непоборну націю.

Щоб "демобілізувати" націю - немає кращого способу як поширити серед неї думку, що її найгірші вороги наче б то є їх щирими приятелями! Ціла сучасна література, видавана окупантами українською мовою, власне й скерована до прищеплення українцям такої безглуздої вигадки при одночасному оббріхуванні українських націоналістів і навіть просто національних речій.

TULA-online.org

Правду про ставлення московських діячів і критиків, зокрема Белінського - дбайливо приховується. Маємо ряд видань писань Белінського що мають заголовок "Собраніе Сочіненій" (а не "Полное собраніе") в яких взагалі немає ані мови про українське письменство чи українських письменників.

В "Сочіненіях В.Г. Белінскаво в чотирьох томах" виданому в Петербурзі року 1896 була вміщена його рецензія на виданий 1841 р. альманах "Ластівку". Ця отже рецензія була написана лише не цілий рік пізнійше за ту рецензію, з якої ми, слідом за советським виданням, наводили цитату. Далі ми подаємо в дослівному українському перекладі (тому що велика частина еміґрантів-українців не знає московської мови на стільки, щоб усе добре зрозуміла), більшу частину рецензії на "Ластівку" випускаючи тільки малоістотні твердження Белінского. Рецензія ця вміщена на ст. 903-906 тому II під заголовком "Ластівка", а щоб читач бачив, як знає українську мову Белінскій наводимо пару елів з його речення, яким він розкриває псевдо П. Основяненка. Він пише: "жінка ілі жінца по малоруськи жена" (в присвяті стояло "Любій моій жінці", а тому й вирішив Белінскій, що можна по українськи назвати "жінца"!).

А тепер наводимо міркування цього, як запевняють московські большевики "приятеля й учителя Шевченка", які він висловив у рецензії на "Ластівку". Ось вони:

"Перед нами важливе питання: чи є на світі малоросійська (українська Р.З.) мова, чи це тільки провінціяльна говірка? Від рішення питання залежить відповідь на друге питання: чи може існувати малоросійська література і чи повинні наші літератори малоросійського походження* писати по малоросійськи?

На перше питання можна відповісти і так і ні. Малоросійська мова дійсно існувала за часів самобутности Малоросії і існує тепер - в памятках народньої поезії з тих славних часів. Але це ще не значить щоб у малоросіян була література: народня поезія це ще не література.

.....

Але не треба забувати, що Малоросія почала виходити зі свого безпосереднього (в оригіналі "непосредственного", що відповідає властиво "примітивного") стану разом з Велікоросією з часів Петра Великого; що до того часу який небудь ясновельможний гетьман відріжнявся від простого козака не ідеями, не освітою, а тільки старістю, досвідом, а де-коли лише багатим одягом, більшим домом і багатством харчів. Мова була спільна тому, що ідеї останього козака були на тому ж рівні що й ідеї пишного гетьмана. Але від часів Петра Великого почався поділ станів. Шляхта наслідком історичної необхідности, прийняла московську мову і московські европейські звичаї в способі життя. Мова самого народу почала псуватися і тепер часто малоросійську мову можна знайти головно в самих книжках. Отже ми

*чи цей вираз у нас, мешканців Америки, не викликає певної алюзії.

TULA-online.org

маємо цілковите право сказати, що тепер вже немає малоросійської мови, а є лише провінційна малоросійська говірка, як і говірка білоруська, сибірська та інші подібні провінційні говірки.

Тепер дуже легко дати відповідь на питання: чи слід писати по малоросійськи? Звичайно пишуть для публіки, а під "публікою" розуміємо лише ту клясу громадянства для якої читання є родом сталого заняття, є до певної міри конечністю... властиво публіка складається з вищих найосвіченійших шарів суспільства. Поезія - це ідеалізування дійсного життя: чиє ж життя будуть ідеалізувати наші малоросійські поети? Вищих верств громадянства Малоросії? Але життя того громадянства переросло малоросійську мову, яка лишилася в ужитку тільки самого простого народу і це громадянство висловлює свої почуття і тямки не на малоросійській лише на московській і навіть французькій мові. І яка ж ріжниця в цьому випадку між малоросійською говіркою і московською мовою? Московський романіст може показати в своєму романі людей усіх станів і кожного змусити говорити своєю мовою: освічену людину - мовою освічених людей купця - по купецьки, солдата - по солдатськи, мужика - по мужицьки. А малоросійська говірка така сама для всіх станів - селянська... Селянське життя само по собі не цікаве для освіченої людини, отже треба мати великий хист, щоб ідеалізувати його для поезії. Це справа якого небудь Гоголя, який в малоросійському побуті зумів знайти загальнолюдське... Але це тому, що для творчого хисту Гоголя існують не лише самі "парубки" й "дівчата" не одні Афанасії Івановичі з Пульхеріями Івановними, а й Тарас Бульба зі своїми могутніми синами, не самі малороси, але й москвини й не самі москвини, але й людство...

Яка глибока думка криється в тому факті, що Гоголь палко люблячи Малоросію, все таки став писати по московськи, а не по малоросійськи!

Але Гоголь не для всіх може бути прикладом. Не зважаючи на це все ж дуже жаль дивитися, коли маленькі здібности не знати на що марнують свої сили пишучи по малоросійськи для малоросійських селян".

Далі подає Белінскій два вирваних уривки з "Ластівки" і робить висновок: "Добра мені література, що тільки й дихає простоватістю (примітивізмом) селянської мови та дубоватістю селянського розуму!"

Наведені нами уривки з рецензії Белінского, як не можна краще зясовують, що було приховане за досить двозначними "похвалами" цитати, цитати вирваної упорядчиками совєтського видання.

Мало того, наведене зясовує нам як вороже ставиться Белінскій до відродження українського письменства, як він безсоромно примітивізує й викривлює наше минуле, замовчуючи безпе-

TULA-online.org

речно відомі йому численні докази, що навіть сто років до Петра, серед старшини козацької було багацько вихованців кращих західньо-европейських університетів, що й до Петра І своєю освітою вищі шари суспільства українського не лише ріжнилися від людей мало-освічених, але й переважали остільки москвинів, що їх спроваджували до Московщини щоб прищепити культуру цій дикій країні.

Всі, наче б то "обєктивні" міркування Белінского є лише "замилюванням очей", на які він пускається в московському інтересі, щоб "рятувати" московську імперію, щоб в зародку вбити всяку спробу відродження поневоленої Московщиною України.

Наведена нами в цитатах стаття визначає засадничі погляди московська критика Белінського, а тим самим усталює ті рямці в яких розглядав і розглядатиме Белінскій творчість Шевченка та зясовує стосовану ним тактику. Белінскій ставши на становищі, що не повинно існувати української літератури, та що українська мова, коли ще не вмерла, то мусить вмерти - мусить достосувати до того і свою тактику: людині, яка, як він бачив добре, мала величезний хист, визнаючи за нею можливість "стати поетом", треба було досить прозоро натякати, що для того (і то у власному інтересі рецензованого Белінскім автора) треба творити... московською мовою. Підкресливши ж це кілька разів, коли позитивних наслідків не буде - слід накинутися на "впертого" і "знищити" його. Таку тактику й застосував Белінскій до Шевченка. З нагоди появи "Кобзаря" не виступив Белінскій з виразним осудом і не пробував цілковито знищити поета, але, як показує наведений нами на початку за большевицьким виданням уривок з рецензії, ясно давав до зрозуміння, що Шевченко - лише "початківець", що як перейде на іншу мову - може числити на успіх. Лише в статті "Русская народная поезія" (Белінскій, Твори. стор. 937) писав:

"Што же касается до малороссіян, то смєшно і думать, штоб із їх, впрочем прекрасной, народной поезії моґло теперь што-нібудь развітса: із нейо не только нічево не может развітса, но і сама она астанавілась, єщьо со времьон Петра Велікаво, двінуть єйо возможно таґда только, каґда лучшая і блаґороднейшая часть малоруского населенія аставіт французскій кадріль і снова пріметса плясать трепака і ґопака, фрак і сюртук переменіт на жупан і світу, вибрєт ґолову, отпустіт осєледец - словом із састаянія цівілізаціі, образованості і человечності (пріобретенієм каторой Малороссія обязана соединенієм с Расієй) снова сбратітса к прежнему варварству і невежеству.

Літературним язиком малороссіян должен бить язик іх образованово общества, язик русскій.

Єслі в Малороссіі может явітса велікій поет, то не іначе, как под условієм, штоби он бил русскім поетом, сином Россіі, ґарячо пріннмавшім к сердцу ея інтереси, страдающім ея страданієм

і радующімся ея радостю .

Племя - может іметь только народние пєсні, но нє может іметь поетов..., а тем менєє вєлікіх поетов... Жівоє доказатєльство етой істіни в Ґґоля, в єво поезіі много чісто малоросійскіх елємєнтов, какіх нет і бить нє может в русской, но кто жє назовьот єво малоросійскім поетом?... заставіла єво пісать по русскі... ґлубоко разумная внутреняя прічіна, к чему лучшім доказатєльством может служіть то, што на малоросійскій язик нельзя перевєсті даже Тараса Бульбу, нє только "Нєвскаво Проспекта"... нє опростанародів іх, так сказать, нє омужічів іх" ("Русская народная поезія" Твори, ст. 937).

Як бачимо, тут вже поставлені крапки над "і". Т. Шевченко в своїй присвяті "Гайдамаків" Григоровичу дав ясну і недвозначну відповідь на ці випади Бєлінскаво, більше того, в тій відповіді Шевченко явно глузував з божка московської демократії.

Бєлінскій перед тим мав необережність, яка була наслідком його московського націоналізму, написати перейняту захопленням рецензію на твір Полєвого "Параша-сібірячка - повесть в стіхах". В цій рецензії Бєлінскій писав про цю повість, що вона "єсть іменно один із прекрасних снов на мінуту проснувшейся русской поезіі "Стіхі обнаруживающія необикновенний поетіческій талант" і що цей твір виявлює у Полєвого "нє только творческій талант но і зрєлость і сілу таланта умєвшево владеть своім предметом".

Ось така оцінка більш ніж пересічного твору пересічного автора і викликала у Шевченка глумливу згадку про пораду співати "про Парашу - радость нашу, султан, паркет, шпори..." яку звичайно зрозумів добре Бєлінскій, мало того, він побачив, що йому не вдасться жодними обіцянками й перспективами зіштовхнути поета на шлях Гоголя. І тоді, власне після появи друком "Гайдамаків", накинувся цей московський критик на Шевченка з наміром його "знищити".

В рецензії на "Гайдамаків", яка появилася в "Отєчєствєнних Запісках" Бєлінскій закидав Шевченкові вживання "найвульгарнійших вуличних слів, виразів", дискваліфікував його як поета, радячи "відкинути претензії на титул поета", писати популярні брошурки для "простого народу", глузуючи відмічав, що в особі Шевченка маємо "здається упривілейованого малоросійського поета" і так намагався висміяти "Гайдамаків": "Тут є все, що належиться кожній українській поемі: тут ляхи, жиди, козаки, тут добре лаються, пють, бють, палять, ріжуть, ну, і само собою в антрактах кобзар (бо яка ж українська поема обійдеться без кобзаря) співає своїх надхнених пісень, без особливого глузду, а дівчина плаче, а буря гомонить". Далі перекручено і фальшиво пояснено сцену зустрічі Яреми з Оксаною щоб назвати цю сцену... "порноґрафічною". Ця безглузда, подиктована злобою неспокійного за цілість

TULA-online.org

московської імперії москвина, рецензія заохотила ряд московських дрібних критиків напастися на Шевченка й собі.

Та Шевченко витримав спокійно ці напади і лише, щоб довести безпідставність вигадки немов він пише по українськи в наслідок неспроможности писати по московськи, написав два віршовані твори по московськи і після того продовжував далі писати українською мовою.

Навіть тоді, коли Шевченка було арештовано й заслано, Белінскій, який завжди підкреслював свої симпатії до політичних засланців, так поставився до Шевченка: "... наводіл я справкі о Шевченке і подлінно убеділся... што в Шевченке здравий разсудок должен відеть осла, дурака і пошлеца, а поверх таво горькаво пяніцу, любітеля горелкі по патріотізму хахлацкому... Етот хахлацкій радікал напісал два пасквіля. Чітая одін із ніх царь хохотал, вероятно на етом би і окончілось і дурак не пострадал би только за то, што он глуп. Но коґда царь перечітал второй так воспилал большім ґнєвом", мовляв тому, що в ньому "дотеп" звернутий був проти жінки і тому, мовляв, є брутально-цинічним. І далі пише Белінскій: "Я не чітал тех пасквілей, как равно і ніхто із моіх знакомих іх не чітал... но я уверен, што второй пасквіль должен бить слішком мерзкій... Шевченку послалі на Кавказ салдатом. Мне не жаль ево: будь я ево суддей - я би сделал не меньше" ("П. Анненков і ево друзья" 1835-1885. Ізданіе Суворіна, С.П.Б. 1892, ст. 601-606).

Звичайно, нині московські большевики і ріжного роду москвофіли, не лише на окупованих землях, але й тут, промовчують це все. На окупованих же землях, для того, щоб ліпше задурити голови українських читачів ще й друкують при кожній нагоді спеціяльно для того замовлений малюнок Ю. Баликівського (1952 р.) на якому стоїть Шевченко в "поштивій" позі юнака "ощасливленого" увагою до себе "самого Белінского", а Белінскій, поклавши протекційно руку на плече Шевченка "повчає" якихось "великих істин". Як бачимо, москвини в своїй брехні, коли вона їм вигідна, не знають меж.

Другий московський критик М.О. Добролюбов був властиво людиною, яка поділяла погляди В. Белінского і так оцінювала останнього:

"Щоб не трапилося з московською літературою, як би пишно вона не розвивалася, Белінскій завжди буде її гордістю, славою і оздобою". "В усіх кінцях Росії є люди сповнені ентузіязму до цієї геніяльної людини і звичайно це кращі люди. Росії".

Ці рядки писав Добролюбов уже по смерти Белінского, але ще за життя Шевченка.

Добролюбов уже бачив, що спроби Белінскаво просто "знищити" Шевченка - не вдалися. З цього факту Добролюбов зробив льогічний висновок: "коли "знищити" Шевченка і пустити в не-

TULA-online.org

память його творчість є неможливо то можна його, трактуючи наче б то прихильно фальшиво зінтерпретувати, обнизити його значіння, затерти погляди і вмістити (з похвалою!) десь "на задньому кінці", серед слабших авторів, унешкідливлюючи таким чином усю його творчість. Цю мету постарався осягнути Добролюбов у своїй рецензії на нове видання "Кобзаря" (1860 р.)

Московські большевики і їх приплентачі мали змогу завдяки підступно-прихильному тону статті використати з неї значно більше уривків у формі цитат.

Хоч би у виданню "Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах" В-во "Радянська школа" 1960 рік подано аж пять цитат з Добролюбова.

Щоб кожний міг переконатися, як спритно вирвана цитата може викликати у читача цілком помилкове враження про погляд її автора, наводимо одну цитату вміщену у згадуваній книжці на стор. 85. Ось вона: "У Шевченка бачимо всі елементи української народної пісні. Її історична доля навіяла йому цілу поему "Гайдамаки", напрочуд ріжноманітну, живу, сповнену сили і цілком вірну народньому характерові або принаймні характерові малоросійських історичних дум. Поет цілком проймається настроєм епохи, і тільки в ліричних відступах видно сучасного оповідача".

Запитуємо: хіба можна в наведених словах догледіти щось іншого, крім похвали? Хіба можна припустити, щоб Добролюбов не захоплювався творами Шевченка? - Очевидно ні!

А тепер, щоб читач наш міг сам до кінця збагнути в чому справа, наводимо далі цілу рецензію в українському перекладі за виданням "М.О. Добролюбов. Літературно-критичні статті", Київ, 1961 р.

Однак для того, щоб читач не обзнайомлений добре з московською літературою міг зорієнтуватися в "похвалах" Добролюбова, спочатку повторюємо твердження Белінского про народню поезію: "народня поезія - це ще не література".

А тепер наводимо також оцінку творчости московського поета Кольцова, про якого буде мова в статті Добролюбова, оцінку, яка належить перу В. Белінского.

"Природа дала Кольцову безсознательную потребность творіть, а некотория вичітания із книг понятія о творчестве заставілі ево сделать многія стіхотворенія". "Харашо ещьо для нево есліби он роділся среді всеобщево затішія нашіх неуґомонних лір..." "Поезія Кольцова так проста, так не ізискана... Кольцов владеет талантом не большім, но істіним даром творчества, не глубокім і не сільним, но неподдельним і не натянутим, а ето, согласітесь, не совсем обикновенно і не всеґда случается" ("Стіхотворенія Кольцова" Москва, 1835. Сочіненія Белінскаво, ст. 189, т. 5, вид. 1913 року). В перекладі це буде:

TULA-online.org

"Природа дала Кольцову неусвідомлену потребу творить, а де-які вичитані з книжок тямки про творчість, спонукали його змайструвати різні вірші". "Добре було б для нього, коли б він народився підчас загалної мовчанки наших невгаваючих лір... " "Поезія Кольцова така проста, така невибаглива...Кольцов має хист не великий, але справжній дар творчости не глибокий і не сильний, але не штучний і не підроблений, а це вже, згодьтесь, не цілком звичайне і не завжди трапляється".

Отже, треба памятати, що Кольцов - це і в уяві Бєлінского (і сучасних московських критиків) так би мовити "поет третього ґатунку", не рівня не тільки Пушкіну чи Лєрмонтову, але навіть і Некрасову!

А тепер наводимо рецензію в цілому підкреслюючи речення, які зясовують справжній погляд Добролюбова та напрямні його інтерпретації (відому широко "автобіоґрафію" Т. Шевченка наведену Добролюбовим - пропускаємо):

"Поява віршів Шевченка цікава не для самих тільки пристрастних прихильників малоросійської літератури, але й для кожного любителя справжньої поезії, його твори цікавлять нас зовсім незалежно від старої суперечки про те, чи можлива малоросійська література; суперечка ця стосувалася літератури книжної громадської, цивілізованої, -як хочете називайте, - але, в усякому разі літератури штучної, а вірші Шевченка саме тим і відзначаються, що в них штучного нічого нема. Звичайно, по малоросійському не вийде добре "Онеґін", або "Герой нашого часу", так само, як не вийдуть статті п. Безобразова про арістократію, або моральні статті пані Тур про французьке суспільство. Звичайно, всі ці статті можна перкласти і на малоросійську мову, але вважати цю мову справжньою малоросійською буде велика помилка. Ті малороси, яким приступне все, що цікавить Онеґіна і пані Тур, говорять вже майже по російському, засвоївши собі все коло назв предметів, що поступово утворилося в російській мові цивілізацією вищих клясів суспільства. А справжнім малоросам, вільним від впливу російської мови, так само чужа мова книжної літератури як і нашому простолюдинові. Адже ж і у нас мова літератури, власне, не російська, і через сто років з нас, звичайно, будуть так само сміятися, як тепер сміємося з мови асамблей петрівських часів. Але і у нас безладна суміш пяти мов орґанізувалась досить скоро і утворила те, що ми тепер називаємо мовою освіченого громадянства. Це тому, по перше, що нам зовсім уже не було ради: нові поняття і нові предмети вдираються юрбою, назвати їх не вміємо, та й коло нас ніде взяти, а тимчасом назва потрібна будь-що-будь. Мимоволі брали готове, або вигадували, як трапиться. По-друге книжні поняття і слова хоч і не пішли в народ, але все таки захопили у нас досить значну частину суспільства і проникли в законодавство. В Малоросії ця маса суспільства, зайнятого літературною мовою, нез-

TULA-online.org

рівняно менша, та й немає їм такої потреби перевертати на свій лад кожну назву нового предмета, що у них зявляється; вони дістають ці назви не з якої небудь латинської мови, -де вже хоч як бийся, а треба "ус" відкинути і дати слову свою відміну, - а з мови спорідненої, що має майже ті самі форми. Таким чином, слова, прийняті в російській, цілком входять в малоросійську мову і трапляється зустрічати такі малоросійські статті, в яких майже тільки:що, аж, бо, чи і тому подібні частки і нагадують про особливості наріччя.

Але само собою розуміється, що ніхто не відмовить малоросійському, як і всякому іншому, народові в праві і в здатности говорити своєю мовою про предмети своїх потреб, прагнень і спогадів: ніхто не відмовиться визнати народню поезію Малоросії. І от до цієї поезії треба зарахувати вірші Шевченка. Він - поет цілком народний, такий, якого ми не можемо вказати у себе. Навіть Кольцов не йде з ним в порівнання, тому, що скадом своїх думок і навіть своїми прагненнями іноді віддаляється від народу. У Шевченка навпаки, все коло його дум і співчуттів перебуває в цілковитій відповідности із змістом і ладом народнього життя. Він вийшов з народу, жив з народом і не тільки думкою, а й обставинами життя був з ним міцно і кровно звязаний. Був він і серед освіченого громадянства, малоруського і великоруського, але довгий час зустрічав в ньому лиш відштовхуючу, зневажливу грубість, утиски, насильства, несправедливість, і зате, при перших же променях моральної, вільної свідомости, тим швидче полинув він душею до своєї бідної батьківщини, пригадуючи її перекази, повторюючи її пісні, уявляючи собі її життя та природу. Що витерпів Шевченко в юних літах і на чому виховувався розум і талант його, про це він сам розповів недавно в листі до одного з редакторів "Народного Чтенія" ("Нар. Чт.", 1860 р., кн. II, стор. 229-238).....,

"Так от які враження лягли на душу юнака, за межею простого життя, "під убогою батьківською стріхою", ось що зустрів він в школі, в поміщицькій прихожій, у заїздах і в міських кватирах... Подібні враження могли б убити юну душу, знівечити всі моральні сили, згубити і затоптати людину. Але видно -, багато був обдарований душевними силами цей хлопець, що він вийшов, хоч і не зовсім може, непошкоджений з усього цього. А коли вже вийшов, то він не міг не звернутися до своєї України, не міг не присвятити всього себе тому, що віяло на нього святинею чистого спогаду, що освіжало й загрівало його в найтруднійші і найтемнійші хвилини життя... І він лишився вірний своїм першим дням, вірний своїй Україні. Він співає про її минуле життя, співає про її сучасне - не в тих колах, які втішаються плодами новітньої російської цивілізації, а в тих, де збереглась безхитрісна простота життя і близькість до природи. Тим то він такий близький до малоросійських дум та пісень

TULA-online.org

тим то в ньому так і чути повів народности. Він сміливо міг сказати про свої думи:

"Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас, -
Дож мені вас діти?
В Україну підіть діти,
В нашу Україну,
Попідтинню сиротами,
А я - тут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду,
А ще може, й славу...
Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

І ми не маємо сумніву, що Україна з захватом прийме "Кобзаря", давно вже їй зрештою, знайомого. Він близький до народньої пісні, а відомо, що в пісні вилилася вся минула доля, весь справжній характер України; пісня і дума становлять там народню святиню, краще добро українського життя, в них говорить любов до батьківщини, виблискує слава минулих подвигів і в них дихає і чисте, ніжне почуття жіночої любови, особливо любови материнської, в них же виявляється і та тривожна оглядка на життя, яка змушує козака, вільного від битви "шукати свою долю". Все коло життевих насущних інтересів охоплюється в пісні, зливається з нею і без неї саме життя стає неможливим. За словами Шевченка:

"Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово".

У Шевченка ми бачимо всі елементи української народньої пісні. Її історична доля наділяла йому цілу поему "Гайдамаків" напрочуд різноманітну, живу, сповнену сили і цілком вірну народньому характерові або принаймні характерові історичних дум. Поет цілком проймається настроєм епохи, і тільки в ліричних відступах видно сучасного оповідача. Він не відступив, напр. перед змальованням того випадку, коли гайдамацький герой Ґонта вбиває своїх малих дітей, довідавшися, що їх зробили католиками в єзуїтському колеґіумі; він довго спиняється

TULA-online.org

над цим епізодом і з любовю малює подробиці та наслідки убивства. Не відступив він і перед змалюванням учинених гайдамаками страхіть в розділі "Бенкет у Лисянці"; не відступив і перед важким завданням відтворити народні сцени в Чигирині (в розділі "Свято в Чигирині"). Багато треба поетичної сили щоб взятись за такі предмети і не зрадити їх ні одним віршем, не внести свого, сучасного погляду ні в одному натяку. А Шевченко якраз виконав своє діло так, що в усій поемі збережено повну єдність і цілковиту вірність характерові козацьких повстань на ляхів, що зберігся майже незміненим до досить пізнього часу. Сила козацької ненависти до ляхів виявляється у Шевченка вигуком козака Яреми, у якого вони вкрали наречену. "Чом не вмер я вчора, ще не знаючи про це, - каже він. - А тепер, коли я умру, то все одно з домовини встану, щоб мучити ляхів".

Але в ліричних відступах, як сказали ми, стає перед нами сучасний поет, що любить славу рідного краю і з сумною відрадою пригадує подвиги відважних предків.

Наведемо один з таких відступів, який особливо вразив нас своїм глибоким сумом:

"Гомоніла Україна,
Довго гомоніла.
Довго-довго кров степами
Текла, червоніла...
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над нами
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роса ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умиє. Зійде сонце
Осушить, пригріє.
А унуки? Їм байдуже, -
Жито собі сіють!
Багато їх, а хто скаже
Де Гонти могила, -
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко! важко!...

Крім "Гайдамаків" в "Кобзарі" надруковані ще "Іван Підкова, "Тарасова ніч", "Гамалія", невеликі песи теж історично-ко-

TULA-online.org

козацького змісту.

Не менш цікаві песи й іншого роду, песи, що малюють лихо і недолю звичайного життя та ніжні почуття дівочої і материнської любови. Особливо живо і поетично змальовано ці почуття в трьох чудових поемах: "Тополя", "Наймичка" і "Катерина". В "Катерині" ви бачите нещастя бідної дівчини, що полюбила москаля офіцера. Починається поема добродушним зверненням:

"Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі - чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине."

Але ця відверта, проста мораль, так добросердно висловлювана, зовсім не накладає дидактичного відтінку на всю повість, яка, навпаки, вся сповнена найвищої справжньої поезії. У Катерини народився син, і вона йде в "Московщину" - відшукувати його батька. Прощання матері з нею, її дорога, її зустріч з милим, що її відштовхує, все це змальовано з тією ніжністю суму, з тією глибиною та лагідністю сердечного жалю, рівні яким зустрічаються саме тільки в малоросійських піснях. В "Наймичці" подається історія дівчини, що підкинула свою дитину до бездітних старих, а потім стала до них за наймичку; вона все своє життя поклала в материнській любови і тільки перед смертю відкрила синові, що вона - його мати. Все це оповідання дістає особливу красу від тієї довершеної простоти, з якою змальовується все діло. Ні одного фразистого місця, ні одного хвастливого вірша все таке рівне, спокійне, ніби покірна, тиха відданість цієї матері перейшла в душу самого поета...

Взагалі спокійна туга, не схожа ні на марну нудьгу наших романтичних героїв ні на гіркий відчай, що його заливають часто розгулом, але все ж тяжка і стискаюча серце, становить постійний елемент віршів Шевченка. Як взагалі в малоросійській поезії, сум цей має споглядальний характер, переходить часто в питання, в думу. Але це не рефлексія, це рух не в голові, а виливається він прямо з серця. Через те він не охолоджує теплоти почуття, не послаблює його, а тільки робить його свідомійшим, яснійшим - і через те, звичайно, ще тяжчим. Ось міркування поета з приводу образ, яких натерпілася в селі Катерина, породивши сина:

"Отаке-то на сім світі
Роблять людям люди!
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за віщо? Святий знає!

TULA-online.org

"Світ, бачся, широкий!
Та нема де прихилитись
В світі одиноким.
Тому доля запродала
Од краю й до краю.
А другому оставила
Те, де заховають.
Де ж ті люди, де ж ті добрі,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Такого роду раз у раз бувають думи поета. Ми не беремо на себе оцінки і вказання всіх поетичних красот Шевченка; ми вказуємо тільки на деякі сторони його творів, що можуть і в великоросах, мало знайомих з Малоросією, як ми, збудити співчуття. Тому ми й беремо більш за гальні речі, такі думки й почуття, які, будучи народньо-українськими, зрозумілі і близькі, проте, всякому, хто не зовсім знівечив у собі кращі людські інстинкти. Думаємо, що маленькі відміни малоросійського наріччя від російського не перешкодили читачам зрозуміти наші виписки". (Добролюбов. "Літературно-критичні статті", ст. 361).

Як бачимо, вже на початку автор статті не забув згадати "пристрастних прихильників малоросійської літератури", тим самим виявлюючи своє вороже наставлення і тенденційність трактування нормального явища - любови до своєї літератури, як якогось майже дивного! Адже ж він ніколи б, говорячи про пересічного москвина, що любить свою літературу, не назвав би його "пристрастним прихильником московської літератури". По цьому зараз же застерігся московський критик, що його стаття та визнання безсумнівного факту, що твори Шевченка "цікаві" просто для "любітеля справжньої поезії", не тільки не є доказом визнання з його боку "можливости" (!!!) "малоросійської літератури", але й самі Шевченкові твори він не вважає творами літературними у властивому значінню цього слова ("літературної, громадської") бо вони не належать до "літератури цивілізованої", це б то вони, кажучи іншими словами, є вправді "поезією", але... поезією мовляв, примітивною майже дикунською. Після піднесення такої "пігулки" спритний москаль, жонглюючи словами, підпирає в дійсности антиукраїнську, московську вигадку немов би то ніяк "не вийде добре" українською мовою, ані такий твір, як "Онегін" Пушкіна, ані "Герой нашого часу" Лермонтова. Що більше, по українськи на думку "прихильного" москвина Добролюбова не можна перекласти ані статті про аристократію, ані навіть "моральної статті" п. Тур про французьке суспільство". Далі, йдучи слідом за Белінскім наш "прихильний" московський критик починає переконувати наївних читачів, що коли, мовляв, навіть якийсь впертий "хахол" і перекладе щось подібного - то це не буде в жодному разі українська

TULA-online.org

мова бо... москвинам вільно в якійсь науковій статті вжити май - же третину не московських слів, а анґлійцям почастувати нас сумішкою слів латинських, французьких та німецьких і все це буде вважатися писаним мовами "московською" та "анґлійською", але вистарчить українцеві написати хоч би ті два слова, які не вагаючися написав Добролюбов, а саме "література цівілізована" і вже вам жоден "Добролюбов" не визнає ту мову за українську!

Далі йдуть вже відомі нам міркування на тему "ну і нашто вам переворачівать на свой лад русскій язик" (чи ту "суміш пяти мов" з якої створено московську мову), адже ж ни, мовляв, маєте до діла не з якоюсь латинською мовою, а з московською. На щож вам здалася своя? і т. д. А далі Добролюбов, немов би жив у якомусь 1980 році і немов би большевики московські вже встигли добитися "цілковитого наближення братніх мов", пише: "трапляється зустрічати такі малоросійські статті, в яких майже тільки "що", "аж", "бо", "чи" і тому подібні частки і нагадують про особливости говірки.

Тут ми дозволимо собі на хвилину ухилитися від теми, щоб зясувати істину, яка була цілком ясною Шевченкові, але була чужою і не ясною не тільки для його сучасників (хоч би членів "славянского общества" ім. "Кіріла і Мефодія") але й для дуже багатьох українців, які нині живуть і уважають себе "політиками". Ці останні й нині ще виділяють "москалів" з числа наших ворогів, за яких уважають або "большевиків" або "царат" або "буржуазних націоналістів", або нарешті - "централістів". Шевченко, що був (і на жаль - лишився) недосяжним під оглядом національної свідомости, уважав нашим ворогом москалів взагалі і розумів, що в їхньому наставленню до українців в істоті речі не має ріжниці. Погляд Добролюбова на українську мову та її майбутнє, як побачимо, протягом останніх віків висувався ріжними москвинами і вони, незалежно від своїх політичних переконань, з ним стало годилися.

Вже в 1709 році у передмові до збірки промов Івана Золотоустого сказано було: "що в ній додержано було правопису і мови "велікороской", а "малоросійскія премрачния рєченія ізясніхом обикновеннимі". Кілька років пізнійше, видається на бажання московської влади підручник "О произношеніі російскіх букв", а в році 1720 забороняє московська влада друкування на Україні будь-яких книжок крім церковних, останні ж наказнано звіряти з московськими. Дослівно говориться в наказі "книгі печатать соґласа і исправя с великоросійскімі такімі же церковнимі новой печаті кніґамі даби нікокой розні і асобаво наречія в оних не бидо". Усі не церковні книги наказано було сконфіскувати.

На тому ж становищі стоїть і московська влада за часів Катерини II. Т. зв. "Валуєвський наказ" властиво розреклямовано українцями безпідставно, бо він лише повторював іншими словами основну тезу що-до української мови Петра I і Катерини II.

TULA-online.org

Московська ліберальна демократія в особі Белінского і Добролюбова, як бачимо з наведеного, стояли на тому ж становищі і висловлювали, хоч іншими словами, але ті ж думки і погляди.

Московські соціялісти рівнож стояли на тому становищі. Коли ж мова йде конкретно про большевиків то і вони не обмежувалися до самої популяризації поглядів Белінского й Добролюбова.

Ленін ще в 1913 р. в своїй праці "Критичні замітки в національному питанні" писав: "історична прогресивна асиміляція великоруских і українських робітників буде безсумнівна, як прогресивне є перемелювання нації в Америці... Всяку можливість єдання в московським свідомим робітником, з його літературою... обовязково всіма силами ловити і закріпляти..."

В році 1930 московський комуністичний письменник Фьодор Гладков, відвідуючи Запоріжжя, висловив там подібний же погляд. Він сказав: "Зачем возраждать допетровскую епоху, зачем гальванізіровать українскій язик, которий уже покрился прахом" ("Вісті" ч. 121, 1930 р.). А в 1960 році ("Радянська Україна" за 13 квітня) читаємо: "вживання в щоденному побуті російської мови замість своєї рідної людьми не російської національности - це цілком закономірний і глибоко прогресивний процес", а далі "коли окремі національні письменники вибирають, як літературну мову, мову російську обективно має позитивне значіння ("Літературна Газета", ч. 16, 1932 р.)

Отже наведене не лишає найменшого сумніву, що москалі всіх напрямків вже протягом останніх двох з половиною століть мріють про денаціоналізацію українського народу і усунення з ужитку української мови. Становище Белінского, Добролюбова та інших не є жодним винятком - вони висловлюють в цій справі прагнення московського народу.

Це все цілком зрозуміле, не зрозумілим є тільки винятковий цинізм з яким москвини намагаються ворогів українського народу представляти нам як приятелів, а московських критиків робити прихильниками і звеличниками Шевченка.

Власне тому вертаємо до розгляду рецензії його "Кобзаря" пера Добролюбова.

Московський критик з "королівським жестом" дає далі свою ласкаву згоду на те, щоб українці говорили собі між собою про свої потреби, бажання, згадували минуле українською мовою ну... і зберігали та плекали "народню поезію". Словом "етнографія" - ще "просимо", але коли мова про літературу - то зараз "куди лізеш зашмаркане!" Та, звичайно, цей ясний сенс прихований у Добролюбова і висловлений так, щоб "дурний хахол" ранійше, чим зрозуміє в чому справа - проковтнув отруту. Добролюбов "зараховує" твори Шевченка звичайно до "народньої поезії", а щоб яснійше визначити їй місце на московських задвірках, не "ображаючи" то й пише він про Шевченка, що то він мовляв "поет цілком народній,

TULA-online.org

такий, якого ми не можемо вказати у себе. Навіть Кольцов не йде з ним у порівнання, тому, що складом своїх думок і навіть своїми прагненнями іноді віддаляється від народу. У Шевченка навпаки, все коло його дум і співчуттів перебуває в цілковитій відповідности із змістом і ладом народнього життя".

Отже з того випливає, що Шевченко на думку Добролюбова від справжньої ("цивілізованої") літератури стоїть ще далі за Кольцова. А як розцінюють москвини Кольцова - ми вже знаємо.*

Добролюбов хоче в нас вмовити, що Шевченко є примітивний "мужицький" поет, який хоча вийшовши з селянської верстви і бував навіть "серед освіченого громадянства", але, мовляв, те громадянство до нього так ставилося, що він ще більше почав відчувати свою селянськість і тому у нього наче б то немає навіть і тих "думок і прагнень", які були у Кольцова, які притаманні всякій хоч трохи культурній людині. Щоб підкріпити своє таке наставлення до творчости Шевченка - Добролюбов і навів мало не цілу автобіографію Шевченка писану Шевченком по засланню для московського журналу (з промовчанням найважливішого).

Навязуючи до тої автобіографії переконує нас далі московський критик, що Шевченко "лишився вірний своїй Україні" тому, що звідти "віяло на нього святинею чистого спогаду" (чи не про кріпацькі відносини встановлені москвинами?) і, мовляв, тому він і "співає не в тих колах, втішаючися "плодамі новітньої московської цивілізації" тільки в тих "де зберіглася безхитростна простота життя і близькість до природи" - отже, це поезія, запевняє Добролюбов не для культурних людей, тільки для примітивних селян!

Весь огляд поезій сповнений наче б то самими похвалами, але уложений так, щоб примітивізувати твори, приховати ідеї й динаміку. Ми знаємо, що навіть жандармерія правильно розуміла думки Шевченка і тому не можемо припускати, щоб Добролюбов їх не розумів або не помітив. Отже лишається єдино-можливе припущення, а саме, що він хотів щоб тих думок не помічали читачі, хотів відвернути їх увагу. Тому зникла з "Гайдамаків" ідея відродження української державности, яка присвічувала навіть наймиту - Яремі. Ідея, яку висловив Шевченко в "Катерині" устами матері, яка каже, що воліла б віддати доньку гадині ані ж москалеві, затерта дуже вміло словами: "В "Катерині" ви бачите нещастя бідної дівчини, що полюбила москаля-офіцера. Починається вона добродушним зверненням:

"Кохайтеся чорнобриві
Та не з москалями..."

Але ця відверта, проста мораль, так добродушно висловлена і т. д.

*Самозрозуміло таке "почесне" місце уділяє Шевченкові не один Добролюбов. Московський революціонер - Герцен писав: "Он тем велік, што он совершенно народній пісатель, как наш Кольцов".

TULA-online.org

І до кінця рецензії вже йдуть самі похвали, але витримані в такому тоні й площині, щоб у читача залишилося переконання про наївну простоту всіх поезій про те, що маємо до діла з таким же поетом, як і ті безіменні поети з народу, які складали чудові народні пісні.

Думаємо, що по тому, як ми познайомили докладнійше зі спробою Белінского знищити Шевченка так і з пізнійшою спробою Добролюбова осягнути більш скромну ціль - шляхом інтерпретації та захоплення "народністю" творчости Шевченка при одночасному підкресленню, що це не література та що українська література є й непотрібна і зайва* - кожному з читачів будуть ясні дійсні московські наміри. Нині, московські большевики застосовують у якнайбільшій мірі "рецепт" Добролюбова, але, звичайно, знова з певними змінами, які є наслідком цілковитого усвідомлення прикрого москвинам факту, а саме, що Шевченко - живе серед свого народу. Нині не можливим уже є виступати явно з твердженнями, що українське письменство і неможливе і зайве, але нині можливим є завдяки тому, що вся видавнича справа є в руках держави, а держава - є московська - фактично перетворити українську літературу в літературу провінційну, літературу тим самим зайву, а Шевченка в "учня" Чернишевского, Белінского, Петрашевского, Пушкіна і т. д. і т. д.

Численні ж критичні праці всіляких "літературознавців" советського хову та коментарі до його творів, мають завданням скомпромітувати й спотворити "Кобзаря" так, щоб він справді здавався якимось "Кольцовим" ч. 2.

*

*Тут варто нагадати собі, що П. Зайцев у своїх "Примітках до IX тому (ст. 261, вид. М. Денисюка) написав:

"Ще за життя Шевченка Добролюбов і Чернишевскій писали в "Современніке" дуже прихильно про українську літературу і з окрема про Шевченка".

Що ж тоді зветься неприхильним писанням ?

TULA-online.org

XI. ЧИ СЛІД УВАЖАТИ ШЕВЧЕНКА ПИСЬМЕННИКОМ ДВОМОВНИМ?

Поставлене нами питання, спеціяльно в українських умовах і спеціяльно за наших днів, коли маємо до діла на всіх відтинках з підступною діяльністю перефарбованих москвинів і виплеканих москвинами москвофілів, керованих і підтримуваних ворожою державою, набирає великого принципового значіння. Вже це одно, абстрагуючи навіть від чисто наукового зацікавлення й конечности висвітлити згадане питання, змушує нас розглянути цю справу.

Ми знаємо, що майже всі сучасники поета, відомі, як письменники відродженої української літератури, пробували писати або писали, як мовою українською, так і мовою московською. Квітка-Основяненко, Гребінка, Гулак-Артемовський, П. Куліш, Марко Вовчок, Костомаров та де-які дрібнійші писали твори як мовою українською, так і мовою московською. Максимович, видаючи свої "малороссійскія пєсни", писав цю свою працю московською ж мовою, а Лукашевич, що видав збірку пісень в 1839 році, уважав, що видані ним українські пісні "есть уже мьертвия для малороссіян!" Для Бантиша-Каменського московська мова його "Історії Малой Россії" була "отечественним язиком", Михайло Драгоманов не лише свої поважнійші (не призначені для"місцевих потреб") праці писав московською мовою, але й до смерти писав листи до О. Пчілки, своєї сестри, московською ж мовою. П. Кулішбільші листи навіть до Шевченка писав по московськи, а майже всі "українофіли" аж до кінця XIX віку, а де-хто й на початку XX, розмовляли вдома по московськи ж.

Серед творів Шевченка, як ми знаємо, є досить велика кількість творів (майже виключно прозових), писаних мовою московською. Наші"літературознавці", замість дати вияснення, чому і які твори писав московською мовою наш великий поет та як він розглядав сам цю справу. або згадували про писання московською мовою побіжно, або, навпаки, для осягнення поставлених цілей, свідомо викривлювали справу і представляли цілком не так, як справді було, не цураючися при тому свідомого фальшування поглядів Шевченка.

На перший погляд здається неймовірним, щоб про поета такої міри і такого винятково великого значіння для цілого дальшого розвитку українського народу, як Шевченко, майже не було праць, щоб справді всебічно і обективно розгляди його творчість!

Ми вже знайомили читача в попередньому розділі з т. зв. "політичними творами" Шевченка і при цій нагоді цитували дуже далекі від обективної правди уваги акад. Єфремова, що торка-

TULA-online.org

TULA-online.org

ки за заміну ладу в московській імперії та за скасування кріпацтва – потрібно, щоб це все держалося купи, переконати своїх наївних читачів у тому, що Шевченкові було наче б то байдуже, якою саме мовою писати, і він, мовляв, послуговувався в кожному окремому випадкові тою мовою, якою йому легше писалося, яка на його думку в даному випадкові ліпше надавалася. Тільки прищеплення українцям такої думки про Шевченка з одного боку робить більш імовірною цілу вигадану ними "ідеольогію" поета, а з другого боку, так би мовити, "узасаднює", "великим прикладом" енергійно підтримувану окупантом двомовність "совєтських українців", яка має бути містком до... московської одномовности. Так штовхають українців назад, на той же шлях, яким колись проходило наше українофільське письменство, шлях вживання української мови "для домашнєво обіхода". Це наше, так би мовити, теоретичне припущення, на жаль, цілковито відповідає правді.

Вже "батько" послідовного і продуманого українського москвофільства М. Драгоманов (див. наступний том: "Національно-політичні погляди М. Драгоманова) виступив з таким твердженням: "Шевченко написав усі свої повісті (то б то більшу половину своїх писань, нехай і слабшу) по "московському" і також писав і свій інтимний "Дневник". В Шевченка ще не було думки вироблювати непримінно самостоячу літературу" ("Листи на Наддніпрянську Україну" стор. 62). Щоб підтримати й довести цю вигадку М. Драгоманова ніхто з наших українофілів "не потребував" доказів, тільки з охотою повторював її як безсумнівну істину!

З гідною ліпшого застосування дбайливістю працював у цьому ж напрямці ряд авторів там, де влада пляново підтримувала все, що сприяло зміцненню москвофільства, це б то в СССР і ті автори вже від 1920 року, починаючи з праць акад. Лободи і кінчаючи на псевдонаукових вправах "академіка" Корнійчука, ширять вигадки про байдуже ставлення поета до справи мови творів і випливаючу з того Шевченкову двомовність.

"Совєтські" автори просто оголосили, що наче б то "українські націоналісти боялися популяризувати російські твори Шевченка" бо, мовляв, боялися признатися, що на роки 1844–1845 припадає зближення Шевченка з лівими учасниками московського гуртка Петрашевського та що Шевченко "знайшов найближче своїм думкам і прагненням коло "Современника", де обєднувалися кращі представники демократії – Чернишевскій, Добролюбов, Некрасов... спільність лозунгів... свідчить про близькість до Чернишевського" і т. д. і т. д.

На еміґрації з ідеєю "двомовности" Шевченка виступив спочатку митр. Іларіон, а пізнійше – В. Чапленко.

Митрополит Іларіон у своїй книжці "Історія української мови" приписує Шевченкові якесь "хитання що-до того, якою саме мовою треба писати свої твори", і на тій же 151 сторінці

TULA-online.org

(слідом за "совєтськими літературознавцями"), оголошує, що Шевченко "став двомовним письменником".

Той же автор, на стор. 153, всупереч правді, не тільки робить П. Куліша "мовним учителем Шевченка", але й приписує ідею трактування української мови, як мови літературної, Кирило-Методіївському Брацтву, члени якого, наче б то, висунули цю ідею в 1846 році.

Нарешті, щоб остаточно затерти справжні принципові погляди великого поета в справі мови, пише митроп. Іларіон на стор. 158-159 дослівно таке:

"Шевченко листувався зі своїм братом Микитою й завжди (???- Р.З.) дивувався жаргонності його мови. Року 1840 одного разу Шевченко так відписав братові: "Брате Микито, треба б тебе полаяти за те, що я твого письма не второпаю - чорт зна по-якому ти його скомпонував - ні по нашому, ні по московському, ні се, ні те... А я ж тебе просив, щоб писав по своєму". Це дуже цінна заява, бо вона наочно показує нам, що Шевченко має вже свою літературну мову, дбає про неї, а "чиста" народня мова сільського брата вже його разить" (Митропол. Іларіон "Історія української мови").

Не спиняючися ще на цьому місці щоб зясувати питання про відношення Шевченка до справи писання творів українською мовою, уважаємо конечним уже звернути увагу читачів на: 1) легковажне відношення митропол. Іларіона до власних слів, яке виявляється в тому, що він в цитованому твердженню запевняє нас, наче б то сама ідея трактування української мови, як мови літературної, належала Кирило-Методіївському Брацтву, отже її появу відносить на 1846 рік, Куліша, з яким познайомився Шевченко щойно в 1843 році, робить "мовним учителем поета", а Шевченка, всупереч усім тим (безпідставним) твердженням - змушує вже в 1840 році домагатися від свого брата... писання "чистою" і то "літературною мовою", яку "вже має"! і 2) не як учений, чи навіть автор тільки популярно-наукових творів, а як балакуча пані кидає на вітер такі слова: "завжди дивувався жаргонности його (брата) мови", тоді, як цитата, що її, як побачить читач трохи згодом, митропол. Іларіон вирвав з тексту листа та з листування і тому тільки міг її неправильно скоментувати, була єдиним закидом того роду на адресу брата Микити. Отже, оте фатальне "завжди" з одного боку баламутить читачів, а з другого боку - викликає почуття узасадненої обережности до всіх тверджень митроп. Іларіона.

Але, звичайно, твердження митропл. Іларіона підхопив охоче Василь Чапленко і в своїй книжці "Українська літературна мова", яка мала бути високошкільним курсом і то курсом "фаховим" (!) також виступив з твердженням про "фактичну двомовність" Шевченка (стор. 103), яку він дбайливо узасаднює хаотично повисмикуваними цитатами з Шевченкової спадщини, не завдаючи собі тру-

TULA-online.org

ду проаналізувати кожне таке висмикнуте твердження (або чиюсь цитату) і зясувати, що саме в кожному поодинокому випадкові має на увазі Шевченко, та чи можна поважно брати твердження цитованих В. Чапленком інших авторів.

Таке поступування Чапленка доводиться зясувати тільки його намаганням за всяку ціну "довести" те ж тенденційне й неправильне твердження, що його висували інші наші москвофіли та "совєтські" автори, бо ж лише так можна пояснити добір тих цитат, серед яких однак "випадково" забракло власне того, що написав Шевченко сам на цю тему. Мало того, виразно помітне бажання, де лише можливо, підкреслити "брак освіти" у нашого поета та... брак свідомости!

Для цієї мети не забув Чапленко пару разів підкреслити, що "російську мову знав поет також поганенько", покликавшися тут же на Огієнка і додавши ще, як свій висновок, "З огляду на це його (Шевченка) російська мова (в рукописах виправлена при редаґуванні) справляє враження малописьменного писання, без будь-якої правописної системи" (стор. I04).

Далі, нехтуючи цілком роками, в які були писані ті цитовані речення, які він вирвав з Шевченкових листів, "Щоденника" і т. д. намагається Чапленко з "вибачливим" виглядом зясувати писання по московськи і бажанням зарібку, і бажанням стати московським письменником (слухаючи порад "прихильної" критики), і спеціяльною пошаною до Аксакова, і тим, що "письменник збайдужнів до "мовної справи", "однаково якою мовою писати, аби писати" (стор. I03). А що це поєднав спритно п. Чапленко з "поганеньким знанням" московської мови та й тут же "співчутливо" ("юдин цілунок") пише, що "треба відзначити й болючість цієї його творчости. Це була справжня трагедія, навіть "гріх", як він писав у листі до Кухаренка в I855 році. Мучило його і те, що попри велике зусилля, його російські твори не мали ніякого успіху" (ст. I03).

Не забув подати Чапленко й вирваного без подання дати речення, в якому Шевченко зве московську літературу "нашою" (ст. I0I).

І всю цю совєтсько-москвофільську отруту вихлюпнув Чапленко так спритно, "співчутливо" і вміло, що в його слухачів мусіло довстати потрібне Чапленкові уявлення про Шевченка, уявлення, яке "випадково" збігається з тим, що його створили совєтські "літературознавці".

Звичайно, допустився б В. Чапленко "великої помилки" (політичної) коли б забув побіжно знецінити й знання Шевченком власної мови, а тому, щоб такої помилки не зробити, підкреслив він хоч би "своєрідну "безсистемність" Шевченкового письма, що її можна б назвати просто правописною малописьменністю, на яку нарікав свого часу ще П. Куліш" (стор. I00-I06). А вона, мовляв, була наслідком або "байдужости до правопису" або "браком систе-

TULA-online.org

матичної школи, як це й буває звичайно у самоуків" (там же).

Щоб не вертатися до справи "своєрідної безсистемности" в українському писанню у Шевченка, мусимо нагадати, як авторові тої праці, так і читачам, що коли розуміти під "системою правопису" повязані зі собою одною провідною думкою; узвагальнені властивостями української мови, льогічні засади, на яких побудовано правопис, то майбутній дослідник (справжній фаховець) з певністю ствердить, що в підступно накинутому, також за участю і В. Чапленка, виробленому окупаційним большевицьким урядом, а не "харківською конференцією", як то запевняли дурисвіти, "скрипниківському" правопису, панує цілковита "своєрідна "безсистемність", що її можна назвати "правописною малописьменністю", і вона відбилася навіть у правописному словнику Голоскевича!

Охочі переконатися в тому можуть взяти в руки згаданого "словника" і рецензію на нього О. Сацюка, друковану на ст. IO " "Овиду" за I953 рік, ч. 9.

Ще гіршу "безсистемність" ствердимо,порівнявши "правопис" пп. Чапленка, Оксаненка, Шереха, Орла, Ковальова, Рудницького і інших! Отже, в їхніх устах закид, зроблений Шевченкові, виглядає смішним і демаґоґічним , бо, коли прийняти під увагу, що за часів Шевченка не існувало жодного опрацьованого українського правопису і кожен писав, як хотів, та що Шевченко у тих умовах мав усі підстави не надавати правопису жодного значіння, то "фахові" уваги Чапленка, як автора праці "Українська літературна мова", стають по меншій мірі смішними. Це тим більше, що сам "фаховий" дослідник мови орудує такими методами, які недопустимі цілком в науці, бо хоч би (подаємо лише, як приклад, один з фактів, щоб не відхилятися від теми) подаючи нам спиток варваризмів, що їх уживає Шевченко , подає їх в транскрипції і вимові своїй власній, а не Шевченковій! В науковій праці не повинен автор подавати, як Шевченків вислів хоч би "колеґа", бо: I) Шевченко не писав це слово через "г" (такої літери, навіть інакше писаної тоді він не вживав*) і 2) Шевченкове "ле" ми можемо читати також як "ле", враховуючи те, як Шевченко сам віддавав у відомих українських словах "е" і "е", але написане за скрипниківським правописом "колеґа" можна прочитати лише так, як з певністю його не вимовляв Шевченко! Фільольоґія має до диспозиції ряд знаків, якими послуговується записуючи навіть ріжні мало-помітні ріжниці вимови слова, і так, як не можна писати про північну говірку, про лемківську чи про гуцульську праці

*Літеру "г" знову запровадив Боровський щойно в I852 р., але за козацьких часів уживалося для передачі цього звука як "ґ" (словник Памви Беринди року I627) так і "кг".

** Шевченко писав "лае" "злякаєця", а одночасно "телеть, "несе, "вітер".

TULA-online.org

яка орудувала б словами, написаними відповідно до скрипниківської вимови тих слів, так не вільно і Шевченкової мови "ілюструвати" невластиво написаними словами.

Це лише дрібна, незначна увага, викликана зарозумілим тоном, яким В. Чапленко дозволяє собі говорити про нашого геніяльного поета і патріота!

Вертаючися до теми й підсумовуючи всі наведені попереду вигадки на тему мови Шевченкових творів та його відношення до мовної проблеми, приходимо до висновку, що ті всі твердження стоять у такій разячій суперечности з усіма поглядами поета, які ми відмітили ще аналізуючи твори, написані ним до 1846 року (кінчаючи "Заповітом"), що конечним є зясувати, які ж були погляди самого Шевченка на справу вживання української та московської мови.

Зясувати ж вичерпуючо і ясно, як ставився наш великий поет до справи вживання української та московської мови, неможливо без використання листування поета.

Звертаючися до поетових листів, ми відразу наштовхуємося на ту ж злочинну діяльність москвофілів та московських найтитів, які, щоб від неї відвернути увагу читачів, кричать: "Мартоси, куліші та іже з ними націоналісти спотворювали, фальсифікували твори Шевченка" ("Передмова" до трьохтомового видання творів Шевченка, редагованого колегією з самих "академіків", рік 1949).

Після такого обвинувачення, кинутого на адресу "націоналістів" (у число яких потрапив і П. Куліш!), спокійнісінько можна було самим взятися за препарування літературної спадщини поета, не боячися, що хтось приловить їх на цій "роботі".

Препарування робилося вміло, спритно, методами широко стосованими серед нас пп. шерехами, оглобліними і т. д. Підпали такому "препаруванню" і листи поета. Щоб ніхто не міг оскаржити в препарованню "Листів" видруковане в тій "Повній збірці творів" лише "Вибране листування".

"Вибір" той зроблено дуже вміло: із загальної кількости відомих листів поета, писаних в роках 1839-1844, пропущено тільки 60 відсотків листів, а з пізніших - не більше 30 відсотків.

Таке добирання уможливило неподання усіх тих листів, які ясно висвітлювали наставлення Шевченка до москвинів та до справи вживання московської мови.

Не подавши цілком тих листів, які були москвофілами не на руку, можна було не лише ширити вигадки про двомовність Шевченка, але й виступити з фантастичним твердженням, немов би то "Шевченко ненавидів українських панів-лібералів, які , мовляв, намагалися відірвати поета від передових людей російського народу". У тому, що було цілком навпаки, наші читачі мали нагоду переконатися, але пропущені листи нині неприступні широкому загалу, бо їх важко знайти.

TULA-online.org

TULA-online.org

З огляду на сказане ми далі подаємо ті місця з листів Шевченка, які були причиною, чому ті листи були усунуті "цензурою" окупаційної влади. Ознайомлення з думками, висвітленими в тих листах, вже само відразу виявить усю безпідставність наведених попереду нами москвофільських тверджень в справі мови Шевченкових творів і зясовує його відношення до вживання московської мови.

ЛИСТИ ШЕВЧЕНКА, ЯКИХ БРАКУЄ В ВИДАННІ 1949 РОКУ (совєтському): ((текст подаємо за "Повним виданням творів Т. Шевченка" Українського Наукового Інституту, рік 1935, т.XI.).

1839 РІК. ДО БРАТА МИКИТИ ШЕВЧЕНКА. Бракує цього листа тому, бо в ньому читаємо:

"А сам, як тільки получиш оце письмо, зараз до мене напиши, щоб я знав. Та будь ласкав, напиши до мене так, як я до Тебе пишу, не по московському, а по нашому.

"Бо москалі чужі люди;
Тяжко з ними жити;
Немає з ким поплакаться
Ні поговорити.

Так нехай же я через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами... Ще раз прошу, напиши мені письмо, та по своєму, будь ласкав, а не по московському".

А при кінці листа ще раз: "Не забудь же, зараз написати письмо та по своєму" (1839 р. 15 листопада).

Наведений лист попереджає того листа, з якого митрополит Іларіон вирвав кілька слів і цілком неправильно їх пояснив. Той лист з якого ті слова митрополит Іларіон вирвав, був відповідю на відповідь Микити Шевченка на листа поетового з 15 листопада 1839 року.

Лист же цей з 15 листопада 1839 року не лишає найменшого сумніву, що не могло бути й мови про якесь домагання Шевченка, щоб брат вживав якоїсь "чистої" літературної мови", тільки поет хотів і просив брата, щоб він писав "по нашому" (по своєму) це б то мовою, якою і в селі говорять люди між собою, а не мовою московською. Мотивував Шевченко це своє прохання як тим, що москвини - чужинці, з якими "тяжко жити", так і своїм палким бажанням "хоч через папір" почути "рідне солово"!

1840 РІК, ДО МИКИТИ ШЕВЧЕНКА. Лист зник тому, бо в ньому лає поет брата за те також, що той не написав йому по українськи! "Я Тебе хочу лаять... за те, що я Твого листа не второпаю. Чорт-зна по-якому Ти його скомпонував, ні по нашому, ні по московському - ні се, ні те, а я Тебе просив, щоби Ти писав по своєму, щоб я хоч з Твоїм письмом побалакав на чужій стороні язиком людським". На тому ж листі серед інших шкіців олівцем є й голова бородатого москвина з написом рукою Шевченка "кацап"! *

При кінці ж читаємо в ньому: "Скажи Іванові Федьорці,

*Цей "кацап" доводить усю безглуздість москвофільських теревенів В. Барки про "москалізм" у баламутній книжці "Правда Кобзаря" (Н.Й. 1961 р.)

нехай він до мене напише окроме, та тільки не по московському, а то і читать не буду".

В світлі цілости того, що було в листі Шевченка до брата, кожному ясно, що поет лаяв брата за намагання висловлюватися "по вченому", яке й спричинило, що лист був скомпонований з великою домішкою (часто скалічених) московських слів. Шевченко хотів, щоб брат писав тою мовою, якою говорив у своїй родині, "своєю"мовою, яку поет уважав "мовою людською" у противагу - московській. Сам Шевченко у своїх творах мову всюди зве "мовою", а в листі до брата, щоб брат краще зрозумів, зве "язиком" і пише "язиком людським". У світлі цього факту твердження митрополит. Іларіона про "жаргонність" селянської мови, та про те, що наче б то Шевченка "чиста народня мова разить" і він домагається писати якоюсь "літературною мовою", є просто шкідливими теревенями ні на чому не обпертими.

У цьому ж листі ясно висловлене і принципове становище Шевченка в справі мови: "по московському"... "і читати не буду". Тут - не має жодних"вагань", тільки ціла справа поставлена ясно. Власне, тут слід нагадати собі, що П. Куліш ще в кінці 1847 року пише до Шевченка листа по-московськи, а й пізнійше часто пише московською мовою.

1841 РІК ДО ГРИГОРІЯ КВІТКИ. Лист тому не дістався до "вибраних" що в ньому поет, просячи надіслати йому українську дівочу сорочку, пише: "Що ж маю робити!!! Наймав прокляту московку (і дуже делікатну - "мадам"), щоб пошила мені дівочу сорочку, не втне та й годі; хоч кіл на голові теши, вона таки своє!" Далі ж зясовує, чому він взяв учитися завзято малярства: "коли , каже, взявся, то вези до краю. Не хочеться, щоб москалі насміялись".

Сорочку він потребував, щоб намалювати для Академії малюнка. Пише: "все є, і модель - чи по тутешньому натурщиця - і справа всяка, а одежі нема, та й де її тут взять? Кругом москалі та німота, ні одної душі хрищеної..."

Відношення Шевченка до москвинів, як бачимо, цілком ясне!

1841 РІК ДО Г. КВІТКИ, бо в ньому: "Ще посилаю Вам кацапські вірші своєї роботи... Це, бачте, пісня з моєї драми "Невеста" (що я писав до Вас - трагедія "Ніките Гайдай", я перемайстрував її в драму)... "Не знаю, що з неї буде: боюсь, щоб не сказали москалі"mauvais sujet" , бо вона, бачте, з українського простого биту. Ну цур їм , москалям. Посилаю Вам білети на "Гайдамаки"... Вони вже надрюковані, та... їй-Богу, сором сказать, нема чим викупити з друкарні". "Спасибі всім тим, хто пише по нашому або про наше".

І в цьомулисті ясно зазначено негативне відношення до москвинів, але: 1) не зясовує ще автор, чому він саме написав

TULA-online.org

TULA-online.org

поетова виходить від тої спроби засудити своє поступовання і невисловленого намагання виправдати свій гріх тим, що так і інші роблять, більше того: його , мовляв, усі "і земляки і не земляки" зовуть "дурнем" власне за те, що він не пише по-московськи.

О. Конiський, на стор. II6 своєї праці, пояснює ці слова Шевченка так: "не земляки" називали Шевченка "дурнем" за те, що він ... "уродовал русскій язик на хахлацкій лад" (це б то писав по-українськи) "А за що таким титулом величали його земляки, можна, здається, вгадати без помилки..." і далі Конiський власне сам допускається помилки, безпідставно твердячи, що наче б то Бодянський та інші "осуджували і лаяли Шевченка за написання по-московськи кількох поетичних творів".

Помилковість такого твердження є безсумнівна не лише тому, що всі ті "земляки" самі писали також і по-московськи, не лише тому, що всі вони ріжнилися від Шевченка власне своїм москвофільством, але й тому, що таке пояснення унеможливлюють дальші слова з того ж листа. Коли б його лаяли земляки за те, що він пише по-московськи, було б недоречним "виправдування" Шевченка арґументом: "але , що я маю робити? Хіба ж я винен, що я уродився не кацапом або французом?" Такий арґумент буде "на тему" тільки тоді, коли приймемо, що і"земляки" його також лаяли за те, що він писав тільки по-українськи, а не по-московськи . На це й відповідь: коли б уродився не українцем, а кацапом, то і писав би по кацапськи.

Правильність і можливість єдино такого пояснення стверджують і дальші слова листа: "Що ж нам робити, отамане-брате, "прать проти рожна" чи закопатися заживо в землю?"

Це значить, що поет бачить лише дві можливости або - лізти проти загостреного кола, чи, як ще кажуть, "головою пробивати мура", або "закопатися в землю", це б то: або писати по-українськи, не зважаючи на лайку як "земляків", так і не земляків, або замовкнути!

З того бачимо, що можливість і допустимість писання московською мовою Шевченко взагалі виключає! Цей лист доводить, що Шевченко ще до знайомости з П. Кулішем і з "братчиками", займав принципове становище допустимости для українського патріота або писання своєю мовою, або - жодною!

Таким чином, усі теревені про "хитання" що-до того, "якою мовою писати", мусимо уважати шкідливою фантазією митрополита Іларіона, як рівнож і приписування ідеї трактування української мови, як мови літературної - Кирило-Методієвському Братству!

Цей лист викриває безпідставність тверджень В. Чапленка і такуж безпідставність шкідливої вигадки Н. Лівицької-Холодної на стор. 50 її "Шляху велетня", яка, в догоду свому видавництву, не забула зробити Шевченка - навіть "цінітєлем Пушкіна"!

TULA-online.org

З огляду на таке велике значіння цього листа Шевченкового, чи ж можемо дивуватися, що він... "випадково" не трапив до "Вибраного листування" за "браком місця", але для таких листів, як напр. лист до І. Сошенка з 9. X. 1859 року, в якому нічогісінько спеціяльно вартого уваги немає, місця вистарчило!

1843 РІК ДО Г. ТАРНАВСЬКОГО. Лист рівнож не дістався в число "вибраних", бо в ньому:

"А я... сновигаю по оцьому чортовому болотові та згадую нашу Україну... Ох, як би то мені можна було приїхати до соловя, - весело б було б... Та не знаю, - спіткали мене прокляті кацапи так, що не знаю як і випручатися..." Далі пише Шевченко, що за "Гайдамаків" йому "ще ніхто і ласкавого слова не сказав. Може й там (на Україні) над ними сміються так, як тут москалі. Зовуть мене ентузіястом, сиріч дурнем, Бог їм звидить! Нехай я буду і "мужицький" поет, аби тільки поет, то мені більш нічого й не треба. Нехай собака лає, вітер рознесе". А далі пише, що пришле "обіцянку" його "дівчатам". "Тільки не ту, що я Вам писав, а іншу, по московському скомпонована, щоб не казали москалі, що я їх язика не знаю" (25 січня 1843 року).

Наведений лист показує, яким здавався Шевченкові Петербург, як він і далі ставиться до москвинів ("прокляті кацапи") та як реаґували (мовчали!) "земляки" на Шевченкові "Гайдамаки", що він їх мусив видавати власним коштом і тому не мав за що викупити!

Нарешті цей же лист має оте "нехай собака лає, вітер рознесе", на адресу москвинів, а в першу чергу того Белінского, про якого ще нині ґенер. секр. союзу сов. пісателей Фадеев на урочистому засіданні в соті роковини смерти 7.VI. 1948 року казав: "Белінскій бил самим передовим і наіболее сознательним представітелем етаво періода развітія Россіі ...Взґляди Белінскаво отразілі настроєнія крепостних крестьян, інтереси самих широкіх мас населенія Россіі... Белінскій является однім із коріфеев русской матеріялістіческой філософіі", а тут... раптом, "Собака лає..."!

Коли ж додати, що ще в цьому листі пояснюється, чому Шевченко "скомпонував" по-московськи "Слепую" (щоб не казали москалі що я їх язика не знаю"), то треба уважати цілком "узасадненим" з москвофільського погляду неподання такого листа!

1844 РІК (ІЗ ТРАВНЯ) ДО О. БОДЯНСЬКОГО, бо в ньому написано таке: "Оддайте "Тризну" по копі, а "Гамалію" по півкопи серебром... "Гамалія" не поправлений, як ми з Вами тоді поправляли, бо без мене надрюкований полукацапом..." А далі ділиться пляном про намальовання "України" (альбома з текстом) у трьох томах, просить до третього тома (історія) написати О. Бодянського текста, але благає написати "тільки по нашому, щоб

TULA-online.org

тямили безглузді кацапи". Отже наймити й льокаї тих "безглуздих кацапів" і невидрукували цього листа, щоб не перешкоджав їм фальшувати поглядів Шевченка.*

1844 РІК 26 ЛИСТОПАДА. ЛИСТ ДО Я. КУХАРЕНКА також не був "вибраним", бо в ньому написано:

"Був я уторік на Україні, був у Межигорського Спаса і на Хортиці, скрізь був і все плакав, сплюндрували нашу Україну катової віри німота з москалями - бодай вони переказилися!"

Як бачимо, тут рівнож "ясно"!

У листуванні з заслання менше пропусків, бо ті листи Шевченко писав, враховуючи сувору цензуру. Та де-що з того, що не треба було ховати від царської цензури, треба московським большевикам ховати від большевицького читача! Тому,напр. пропущений лист до В. Репніної з 25.II. 1848 р. з огляду на релігійні моменти і прохання прислати поетові свяченої води та книжку Томи Кемпійського "Наслідування Христа". Рівно ж є там не бажані їм такі слова: "Перед благовістом до утрені згадав я слова Розпятого за нас і неначе ожив: пішов до утрені й молився так радісно і щиро, як може ще ніколи".

ПРОПУЩЕНИЙ ЛИСТ З 1859 РОКУ ДО Я. КУХАРЕНКА, бо... в ньому є таке: "Мабуть Ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене "закадичним" другом. Чи ж чути було коли небудь меж християнами таке бридке паскудне слово? Мабуть, ти, батьку, забув нашу християнську мову і до центу побусурменився!"

Тут Шевченко виступає, хоч і в жартівливій формі, як пуританин, до боронить чистоту української мови від москалізмів, звучи мову українську "християнською", а московську - "бусурменською".

У ЛИСТІ ПИСАНОМУ 15 ТРАВНЯ 1860 Р. ДО В. ШЕВЧЕНКА, в окремій дописці поет знова пише: "Шкода, що твої хлопці написали до мене чорт зна по-якому, - вони хоч би у Прісі вчилися писати по людському".

Отже, і тут знова в році 1860, це б то вже перед смертю, Шевченко не змінив свого рішуче-ворожого* наставлення до вживання московської мови українцями.

Він у наведеному листі, цим разом до В. Шевченка, точнісінько так, як двайцять років перед тим у листі до М. Шевченка, зве лише українську мову "людською", а писання московською мовою зве "чорт зна по якому".

Цей лист тому набирає величезного значіння, бо він є яскравим, переконуючим, доказом того, що Шевченко ціле своє життя

*Як це робить В. Барка ("Правда Кобзаря").

TULA-online.org

до самої смерти осуджував уживання українцями нелюбої йому мови народа-загарбника, народу московського.

Ці автентичні листи поета цілковито усувають будь-які сумніви що-до рішуче негативного відношення поета до вживання українцями московської мови у зносинах між собою і в творчості.

Та до всього попереду поданого слід ще додати як цитовані декларативні освідчення на тему вживання московської чи української мови з років 1839, 1841 і 1844, так і те, що він в році 1847 у "Передмові" до другого видання "Кобзаря" написав, а саме:

"Велика туга осіла мою душу, чую, а іноді й читаю, ляхи дрюкують, чехи, серби, болгаре, черногори, москалі, всі дрюкують, а в нас ані телень неначе всім заціпило! Чого се ви так братія моя? Може злякались "нашествія иноплеменних "журналістів? Не бійтесь, собака лає, а вітер несе. Вони кричать чом ми по московськи не пишемо?... Кричать о единой славянській літературі, а не хотять і заглянути, що робиться у словян!

Чи розібрали вони хоч одну книжку польську, чешську, сербську або хоч нашу?... Не розібрали, чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться у їх руки, то вони аж репетують та хвалять те, що найпоганше, а наші патріоти-хуторяни і собі за ними - "пречаровательно", а в"чарах"тих ось що: жиди, шинки, свині і пяні баби!

Може це по їх "утонченной" натурі й справді добре! А на наші "мужицькі" очі то дуже погано. Воно й то правда, що і ми самі тут трохи винні, бо ми не бачимо нашого народу, так як його Бог сотворив...

Почитали собі по склах"Енеїду", та потинялися коло шинку та й думають, що от коли ми розпізнали своїх "мужиків"!

Ей ні, братику, прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять між собою... як вони згадують старовину і як вони плачуть неначе справді в... неволі .... то тоді й скажете, що "Енеїда" добра, а все таки сміховинка на московський шталт!

Отак то братія моя возлюбленная! Щоб знати людей то треба пожить з ними, а щоб описувать, то треба самому стати людиною... От тоді пишіть і дрюкуйте і труд ваш буде трудом чесним.

А на москалів не вважайте, нехай вони самі пишуть по своєму, а ми - по своєму. У них народ і слово і у нас народ і слово, а чие краще - нехай судять люди. Вони здаються на Гоголя*, що він пише не по своєму, а по московському, або на Вальтер Скотта, що й той не по своєму писав. Гоголь виріс у Ніжені

* Див. в "Примітках", що писав Белінскій.

TULA-online.org

а не в Малоросії і свого язика не знає, а Вальтер Скотт в Едельборзі, а не в Шотляндії* . А може і ще було що-небудь, що вони себе одцурались, не знаю. А Борнц** усе таки народній поет і великий! І наш Сковорода таким би був, якби його не збила з пливу латинь, а потім Московщина.

Покійний Основяненко дуже добре приглядався на народ, та не прислухався до язика, бо може його і не чув у колисці од матері, а Г. Артемовський хоть і чув так забув, бо в "пани" постригся. Горе нам! Безумє нас обуяло отим мерзенним і Богу противним "панством"! Нехай вже оті "кирпи-гнучкошиєнки" сутяги... а то мужі мудрі, учені... Проміняли свою добру рідну матір - на пяницю непотребную, а в придаток ще й "в" додали!

Чому ж В. Караджич, Шафарик і інші не постриглись у німці (їм би зручнійше було), а остались словянами, щирими синами матерей своїх і славу добрую стяжали? Горе нам! Та братія не вдавайтесь в тугу, а молітесь Богу й "работайте разумно" во імя матері нашої України безталанної".

(Седнів 1847 р. 8.III.).

З наведеної в уривках "Передмови", писаної безперечно враховуючи помосковлення інтеліґенції (на що вказують ті неукраїнські слова, яких ніколи не вживає поет у своїх поетичних творах) та з намаганням як найбільше приступно для широкого загалу виложити засадничі речі, випливає, що власне Шевченко стояв на становищі творення власної літератури і відродження українського народу. Не може бути найменшого сумніву, що поет і далі негативно ставився до москвинів , Московщину порівнює з "пянцею непотребною", сміявся з тих, що міняли закінчення свого призвища, щоб нагадувати пануючий нарід і так скорше пролізти"в пани" ("зробити карєру"!).

Слово "панство" ("отим... панством") - має тут значіння карєровництва і взагалі намагання за ціну зради свого народу самому "ліпше влаштуватись".

Та всі висловлені в цій "Передмові" думки викривають усю безпідставність вигадок наших українофілів та вказують, що Шевченко і в 1847 році осуджував писання московською мовою так само як це робив у 1839, 1841, 1843 і в наступних роках.

З наведеного видно, як гостро й виразно ставив Шевченко справу з мовою творчости, і то лише "академіки" совєтські, в совєтському "академічному" виданні та їх емігрантські підголоски можуть, спекулюючи на темноті читача, доводити, що Шевченко був письменник утраквістичний ("двомовний"),для якого наче б то мова творів не грала жодної ролі.

Немає найменших підстав добачати у Шевченка будь-які хитання в справі мови і те все , що понавигадували наші українофіли

*Це б то в зденаціоналізованих уже містах. ** Бернс.

TULA-online.org

та москвофіли є тільки безпідставні , тенденційні вигадки, що мають на меті приховати справжні погляди Шевченка, принизити його, приписуючи першенство в тому питанню власне українофілам і такими вигадками зміцнити москвофільські позиції.

А однак, скажуть нам москвофіли, не будете заперечувати, що Шевченко написав свої повісті й "Щоденника" мовою московською.

Не будемо , відповімо ми, і не потребуємо того робити , лише замість мішати все на купу, не оглядаючися на роки й обставини, проаналізуємо все і так дійдемо правди, знайдемо правильну відповідь на питання: Чому ж написав Шевченко ті твори московською мовою? Чи змінив у цій справі свої погляди?

Ми певні, що правильна відповідь та відповідь, що відповідатиме правді, буде одночасно такою, яка навчить нас ще більше шанувати великого поета, а одночасно допоможе нам відрізняти правильний шлях від манівців, на які нас хочуть завести українофіли!

Ми віримо, як і Шевченко, що правда, єдина правда - остаточно переможе, і тому далі шукаємо в цій справі лише правди!

XII. ШЕВЧЕНКОВА ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА В МОВІ МОСКОВСЬКІЙ.

У попередньому розділі ми вже наводили докази того, що існує тенденція зробити з Шевченка письменника двохмовного це б то такого, який рівнобіжно послуговується двома мовами (українською і московською) в залежности від настрою чи теми. Але цього мало! Наші москвофіли хочуть, щоб Шевченко став в уяві українського народу автором, для якого ані українська національна ідея, ані мова творчости не відограваали рішаючої ролі; автором, який наче б то почував себе "своїм" в межах московської національної збірноти. З цією метою вони з притиском наголошують факт написання повістей і "щоденника" та кількох поезій московською мовою, цілево не подаючи важливих причин , чому їх Шевченко так написати мусив.

Ще М. Драгоманов ("Вибрані твори" ст. 304) почав використовувати існування тих писаних по московські творів для узасаднення і зміцнення москвофільських позицій, пишучи: "Чого сам Шевченко писав по московському повісти або навіть інтимний дневник? Очевидно того, що всі ті інтеліґенти-українці, зовсім не так почували свою відрубність від москвинів, як напр. поляки!"

Ми вже зясували причини обмосковлення і москвофільства нашої українофільської інтеліґенції, причини, що лише москвофіл, промовчавши їх, може з того москвофільства і обмосковлен-

TULA-online.org

ння зробити такі висновки, які робить Драгоманов, замість поборювати те москвофільство нашої інтеліґенції. Однак, як ми знаємо саме Т. Шевченко не був таким, як ті "всі", що про них має право так писати М. Драґоманов, який не мав права, подаючи цілковито безпідставно неправильний висновок і нехтуючи цілою низкою доказів, які свідчать, що Шевченко почував свою "відрубність" від москвинів не в меншій мірі, ніж поляки, робити з Шевченка такого, як "всі"!

Найновійші ж москвофільські публікації (ось, хоч би згадуване вже видання творів Шевченка "Академії Наук УССР" з 1939 року) то пускаються навіть на ширення ще й таких вигадок: "націоналісти боялися популяризувати твори Шевченка російською і українською мовами"*.

На таку дешеву демаґогію, звичайно, навіть реаґувати не варто, остільки вона безпідставна і безглузда! Проте для редакторів того видання вона була потрібна, бо без неї було б важче переконувати читачів, немов Шевченко "почув полумяні рядки Пушкіна" і вони "плодотворно позначилися на творчости українського співця", який, мовляв, після того "швидко стає на рівні передових представників тогочасної російської культури, в колі яких завойовує почесне місце" і т. д. і т. д.

З огляду на намагання наших москвофілів і їхніх московських панів використати існування літературної спадщини Шевченка написаної в московській мові, використати не для пізнання Шевченка, а для своїх антиукраїнських цілей, конечність зясування причини, чому були ті твори написані по московськи, далеко виходять поза межі чисто "академічних" питань! Саме тому впрост необхідно докладно зясувати справу появи тих творів у мові московській, тим більше, що вона, на тлі всіх наведених попереду фактів, на тлі його листів, поглядів висловлених в "Кобзарі" - виглядає, що найменше, досить чудно.

Адже ж, з огляду на подані в попередньому розділі засадничі погляди самого Шевченка що до вживання московської мови (погляди, що їх москвофіли приховують, не популяризуючи тих листів), без зясування причин написання тих творів по московськи, могло би виникнути помилкове враження, що поет сам не дотримувався того, що він же обстоював.

Поскільки принципове становище Шевченка в цій справі, після ознайомлення з його листами, не може викликати жодних сумнівів і його негативне ставлення до писання в мові московській - є виразне і ясне, постільки нам лишається зясувати, чому ж сам Шевченко, немов порушуючи на практиці свої власні принципові погляди, - написав ті твори в мові московській?

---

*Це, звичайно, вигадка, правдою натомість є, що большевики, які напр. переклали на укр. мову цілого Толстого - бояться дати переклади на укр. мову писаних по московськи повістей, бо тоді важче буде дурити некритичного читача вигадкою про "двомовність" Шевченка.

TULA-online.org

Щоб дати узасаднену відповідь на поставлене питання, це б то , щоб поділитися з читачами не нашим здогадом, тільки зясувати правильно і обєктивно дійсну причину появи тих творів, мусимо в першу чергу звернутися до хронольоґії, до дат, які так охоче "не помічають" наші москвофіли, а які, як побачимо, стільки говорять!

Щоб дати змогу читачам самим наочно переконатися у великому значінні в цій справі дат написання творів мовою українською і мовою московською, долучаємо табличку , яка сама переконує у важливости тих дат для правильної розвязки поставленого вгорі питання.

Перше, що звертає увагу нашу, так це свого роду "скупчення" творів московською мовою тільки в певних періодах і цілковита відсутність їх в інших,

Як бачимо, протягом перших дванайцяти років творчости Шевченка, твори, писані московською мовою, зосередковуються всі лише в роках I84I-I843, а в роках I838,I839, I840; I844, I845, I846, I847, I848, I849 і I850 - не написав Шевченко в тій мові ані одного твору. Наш читач уже знає, що на роки I84I-I842 припадає власне галас московської критики з приводу появи творів Шевченка в українській мові. Недармо ж біоґраф Шевченка - Чалий, стверджує: "появленіе "Кобзаря" в печаті встречено било російскімі крітікамі єдінодушним ґлумленіем".

У О. Конисього ("Т. Шевченко-Ґрушівський") читаємо:.. "критика російська зустріла його глузуванням, глумом з української мови і народности... Поезію Шевченка вона охрестила "штучною", "пустою", мову українську в його творах назвали "уродованієм русскаво язика на хахлацкій лад" ("Син Отечества" т. II, I840 рік), "язиком небивалим"... і т. д.

Ця нагінка почалася в I840 році, але набрала особливої гостроти, коли з нагоди появи "Ґайдамаків" виступив як проти Шевченка так і проти української літератури В. Бєлінскій*.

Ми знаємо, що Шевченко став на становищі, що мовою московською він володіє і послуговуватися нею "може та не хоче". Були ж і такі критики московські, які твердили, що Шевченко пише "селянскім наречієм", бо... не вміє написати так, як пишуть освічені люди. це б то, що Шевченко пише по українськи аж ніяк не з ідеольоґічних принципових міркувань, а наслідком "неосвіченості". Напад же Бєлінского був в I842 році.

Отже, на тлі сказаного є цілком ясним, що Шевченко хотів (і мусив!), написавши московською мовою поетичні твори:

*Намагання П. Зайцева скерувати почування читача не проти москвинів, а проти українців-общеросів не витримує критики, бо навіть, коли б якийсь із авторів був українського походження, то це не міняє справи. Бєлінскій з певністю був не українець, а москвин!

TULA-online.org

"Нікіта Гайдай" і "Слепая" наочно довести москвинам (а ще більше - "землякам"), що він справді міг би писати по московськи, але - "не хоче". На те, що лише з цією метою написав поет ці свої твори, вказують ясно роки написання (1841-1842), як рівнож і те, що Шевченко після цієї річевої "відповіді" москвинам - протягом семи років не пише по московськи, а віршами - не пише більше по московськи взагалі до кінця життя.

Вже цих фактів цілком вистарчає для того, щоб вичерпуючо зясувати справу, але ми знаємо, що ще й сам поет у листі, написаному в 1843 році до Г. Тарнавського, написав виразно: "Пишу по московськи скомпоновану, щоб не казали москалі, що їх язика не знаю!"

Таким чином немає найменших підстав твори написані для того тільки, щоб підкреслити і довести своє принципове небажання писати по московськи, подавати як "доказ" Шевченкової "двомовности"!

До того ж ці віршовані твори, писані московською мовою, своїм розміром складають лише коло 7 відсотків усіх написаних у тих роках творів поета. "Тризна" написана в 1843 році за спеціяльних обставин (гостювання у Репніних, любов княжни Варвари Репніної до поета) в дарунок В. Репніній, що була неукраїнкою, не може взагалі братися в рахубу.

П. Зайцев на стор. 83 "Життя Тараса Шевченка" пояснює написання тих творів тим, що, мовляв, москалі "зачепили амбіцію" Шевченка, але з тим поясненням аж ніяк не можемо згодитися не лише тому, що воно принижує вартість засадничого становища поета в цій справі, а й тому, що наведені нами слова з листа Шевченка та його вислови в українських поетичних творах на цю тему, що ми на них звертали увагу на властивому місці - все доводить неправильність того пояснення.

Шевченко хотів власне як москвинам, так і своїм землякам, узасаднити (тоді - нечувану!) принциповість свого небажання творити московською мовою. Шевченко хотів наочно переконати, що його становища не можна "пояснювати" тим, що мовляв він, як бувший кріпак, не знає "панської " мови" і тому тільки пише "селянською".

Нарешті не зашкодить тут нагадати, що ці невеликі твори лише писані були по московськи, але своїми ідеями ні трішки не ріжнились від інших творів "Кобзаря".

Ось уривок із "Нікіти Гайдая":

"Люблю тебя, моя Украйна,
Твої зельония дуброви,
Твої шелковия луґа,
Днепра крутиє береґа,
Люблю я вас любовю новой,
Любовю крепкой".

Маряна:

TULA-online.org

Т А Б Л И Ч К А :

Роки	УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: що написав	кіль. стор.	МОСКОВСЬКОЮ МОВОЮ: що написав	кіль. стор.
I838	Віршовані твори, що ввійшли до "Кобзаря, кінчаючи "Заповітом і "Назар Стодоля".	290	Н І Ч О Г О !	
I839		54		
I840		344		
I84I			"Слепая", "Нік.Гайдай	38
I842			"Трізна"	I2
I843				
I844				
I845	Віршовані твори	I64	Н І Ч О Г О !	
I846				
I847				
I848				
I849				
I850				
I85I	Н І Ч О Г О !		"Наймичка", "Варнак", "Княгиня", "Музика", "Нещасний", Капітанша", "Близнята", "Мистець", "Щоденник", "Мандрівка"	604
I852				
I853				
I854				
I855				
I856				
I857	Віршовані твори	84	Н І Ч О Г О !	
I858				
I859				
I860				
I86I				

Примітка: Кількість сторінок подана за "Повною збіркою творів Шевченка", в трьох томах, вид. Д.В.Х.Л., Київ, I949 рік. "Мандрівка" була датована I858 роком, але була написана раніше, ще в I857 році, у початку ж I858 року вона вже була у С. Аксакова.

TULA-online.org

TULA-online.org

"І я в тебе мой кароокій
Славу України люблю
Вождей безсмертних обожаю"
.....
Ти разскажеш мне
Как Саґайдачний с казакамі
Москву і Польшу воевал..."

Тому, що вони висловлювали справжні його погляди, певно й писав Шевченко, осуджуючи сам написання по московськи цих творів (навіть для зазначених попереду цілей), "який гріх що оце сповідаюся кацапам черствим кацапським словом".

"Землячки" поета, наші москвофіли, щоб зменшити принциповість поступування Шевченка до нині при кожній нагоді запевняють, що, мовляв, московська мова цих творів Шевченка "не видержує жодної критики"! Це - щоб ми думали немов таки Шевченко переконався, що не втне по московськи і тому більше не писав поезій по московськи. Але це цілковита вигадка. Московська мова тих поетичних творів чистійша за мову не лише Гоголя, але й Чехова! Отже Шевченко довів тими творами,що писати по московськи може але не хоче , а це й було його метою!

Коли ми до того додамо, що поет уважав, що Гоголь (пишучи по московськи) "себе відцурався",то можемо уважати справу з написанням тих кількох віршованих творів в мові московській за цілковито зясовану і то в тому дусі, що немає найменших підстав для твердження про "двомовність" Шевченка, яка б мала б виявитися в написанню тих творів.

Прикметою (основною!) "двомовности" є рівнобіжне писання двома мовами: раз одною, раз - другою.

Як бачимо, про таке писання , оскільки мова йде про Шевченка, не може бути й мови. поза тим "епізодом", який ми розглянули, Шевченко писав свої поезії протягом І8 років (І838-І850 і І857-І86І) лише українською мовою!

Вісім років не писав Шевченко по московськи, а лише по українськи і раптом перестає цілком писати по українськи тільки протягом 6 років (І852-І857) пише Т. Шевченко прозою , але лише і тільки по московськи!

Власне цей факт, що Шевченко писав у тих роках тільки по московськи, вже сам по собі притягає нашу увагу і наводить на думку про істнування якихось спеціяльних причин, що змусили поета протягом тільки цих років писати лише в московській мові і то прозові твори, а потім, після того, як ці причини перестали діяти, - поет знова перестає писати по московськи і пише далі тільки українські твори.

Знаючи про повторний арешт поета в І850 році, про нове слідство, вязницю і загострення заборони писати та взагалі умов заслання, які наступили в цьому, І850 році, - можна без найменших вагань і з цілковитою певністю пояснити згаданими

TULA-online.org

подіями те, що Шевченко мусив цілковито перестати писати українською мовою аж до звільнення із заслання. Однак, само таке пояснення нас не задовольняє, бо не зясовує: I) чому Шевченко просто не припинив на цей час взагалі писання творів?, 2) З якою метою тоді почав писати московською мовою і то лише прозові твори?, 3) Чому в них висловлював інакші думки, ані ж у творах, писаних до того періоду і після нього? і 4) Чому їх пізнійше пробував видати?

Тільки давши докладну і узасаднену відповідь на поставлені питання, зможемо тим самим відповісти на питання: що змусило Шевченка написати московською мовою ті свої повісті, а не хоч би, мовчати?

Щоб дати правильну відповідь на поставлені питання, треба в першу чергу спинитися на тих переживаннях, які попередили рішення взятися за перо, щоб писати по московськи повісти.

Про переживання поета (глибоко песимістичні), які попередили той період і відбилися в поезіях, писаних українською мовою в роках I849-I850, ми писати ще раз не будемо, лише відсилаємо читачів до стор. I90-I94 цієї праці. Тоді, як знаємо, Шевченко дійшов до переконання, що він не має для кого писати свої твори, бо освічені верстви їх не сприймають наслідком обмосковлення, а неосвічені - наслідком своєї темноти. Він ствердив тоді, що хоч минуло "либонь десяте літо", як він "людям дав "Кобзаря", а наслідки були такі: "неначе й не було мене!"

Коли до цього додати, що Шевченко чудово усвідомлював собі те, що його власне за його самостійницькі і націоналістичні українські погляди "покарано" в багато разів важче, ніж членів "Славянскаво Общества", усвідомив собі, що хоча Костомаров і інші писали ій говорили, що московський цар є "деспотом", "ідолом" і "мучітелем" та що українці повинні "не любити ні царя, ні пана", але тому, що тут же запевняли, що "Україна" любить і поляків і москвинів та хоче бути з ними вкупі "поеднавшись... в однім союзі нерозділимо і незмісимо",а той мучитель-цар є "не словянин, а німець" та має "урядників-німців", їхній "злочин" не визнано таким вже великим!

Костомарова,який на допитах підкреслював те, що він є "природним русскім" (це б то родовитим москвином), , хоча він був і головою й орґанізатором того "Общества" та ще й автором тих слів проти царя спрямованих, засудили тільки на рік "кріпость", а потім на заслання, але... тільки в "Саратовскую ґубернію",* з тим, що він може служити там урядовцем чи чим хоче, лише не педаґоґом! Його ж, Шевченка, засуджено на безтермінове відбування важкої військової служби звичайним вояком у далеких землях імперії, без права писати й малювати! Знав Шевченко, що Костомаров у Саратові, працюючи як перекладач при "Ґубернском Правленіі" і завідуючи "секретним столом", до якого належали політичні справи, зокрема справи "разкольніков", писав од-

* Саратов - місто на Волзі, від якого до Москви ближче ніж від Київа.

TULA-online.org

ночасно леґально в журналах і московській пресі та працював над моноґрафією "Богдан Хмельніцкій", яку потім друковано в "Отечественних Записках".

Все це знав Шевченко і мусив зробити того роду висновки, що коли надійшла категорична заборона писати, перестав писати по українськи і не намагався порушити ще раз цю заборону, бо... не бачив, для кого ж він має писати ці твори! В цьому - була траґедія поета!

Але Шевченко, як ми знаємо, вже давнійше прийшов до висновку конечности, з огляду на те, що тодішня інтеліґенція була для України цілковито втраченою, працювати для утворення умов, у яких могла би виховатися нова інтеліґенція.

Першою і основною такою передумовою було скасування кріпацтва і, таким чином, власне крайне песимістичні спостереження поета висували перед ним нове завдання (значно вузче) - боротьби за скасування кріпацтва. На цей шлях, як ми знаємо, став поет вже після своєї важкої духової кризи, яка була зафіксована написанням "Заповіту", але твори, які він з цією метою досі писав, писав він по українськи.

У звязку з новим арештом і поновленням заборони писати й малювати цілком природним було, що коли знову виникла можливість писати (півлеґально, бо за згодою московського коменданта), але тільки московською мовою, поет повинен був задуматися чи взагалі можливо літературними творами прискорити скасування кріпацтва та якою мовою доцільнійше писати (навіть коли б була змога писати по українськи) для осягнення цієї мети?

У році 1851 Шевченко, перебуваючи в горах Кара-Тау в товаристві Бр. Залеського, Л. Турна і Т. Вернера висловлював у розмовах з ними такі думки, що вони дали підставу Залеському писати про Шевченка: "Я переконався, що він має почуття глибоко релігійні, які нагадують своїми обявленнями сторінки Нового Заповіту".

Товариші мріяли про відродження суспільства на оновлених християнських засадах, проповідуваних Лямене. Отже, як бачимо, зневірений в українській освіченій верстві, в можливости орґанізації негайної боротьби за національне відродження й визволення України, зломаний духово цим "відкриттям", поет хапається за таку привабливу ідею "відродження суспільства", і ця ідея має заповнити ту страшну "пустку", яка запанувала в серці поета...

Приблизно з того часу походить малюнок Шевченка з життя згаданих трьох участників експедиції, які жили разом. На тому малюнку поет змалював себе самого за малярською працею (малює Б. Залеського) і цих двох своїх товаришів. На передньому плані бачимо дбайливо дуже вимальовану книжку Жорж Занд, на якій виразно вимальований напис " G. Sand", 1851.

Очевидячки ця книжка аж ніяк не випадково була так дба-

TULA-online.org

йливо вимальована! Соціяльні повісті Жорж Занд*, в яких відбиваються ідеї Ламене, Руссо та інших "реформаторів людства", мали вказати нові, кращі шляхи, мали сприяти духовому відродженню й перевихованню людства взагалі. Безперечно, товариство, в якому перебував Шевченко в Кос-Аралі, мало також де-який вплив на його думки, але ми, аж ніяк не можемо погодитися з Петровим, що той вплив "зумовляв піднесення творчої енергії Шевченка".

Петров, звичайно, щасливий був, що власне тоді почав писати Шевченко свої повісті московською мовою, але українці не мають причин тим захоплюватися...

А почав Шевченко писати повісті московською мовою як тому, що в тих умовах було цілком неможливим писати іншою мовою, так і тому, що власне такою мовою писані повісті і з таким змістом мали найбільше шансів вплинути на"малоросійське суспільство".

Отже, всі ці обставини дають певне право припускати, що на появу московських повістей мали вплив: 1) духова криза, яку перебув Шевченко ще на волі в роках 1843-45 і тодішнє рішення зосередкувати свою увагу на боротьбі з кріпацтвом, з огляду на те, що змін серед українофілів не наступило, й освічені верстви і в 1849 році не подавали далі ознак відродження, 2) перебування в згаданому товаристві в 1851 р. та спільне захоплення творами Ж. Занд і цілим комплексом ідей про конечність "перевиховання людини", 3) трус і арешт і посилений догляд над виконанням заборони писати й малювати, 4) москвофільство української інтеліґенції, 5) обставина, що по трусі 1850 року не було жодної змоги аж до 1855 року, щоб то ні було видрукувати по українськи та ще й людині засудженій, це все також повинно було промовляти за писанням по московськи, оскільки авторові залежало власне тоді не так на творчости, як на поширенню серед якнайширшого загалу певних ідей, яким автор надавав значіння.

Це все разом спричинилося до того, що Т. Шевченко, який ненавидів москалів, який від 1841 року писав: "А на москалів не вважайте, нехай вони пишуть по своєму, а ми по своєму. У них нарід і слово, і у нас нарід і слово, а чиє краще - нехай судять люди" - починає писати по московськи. Характерно, що в тих повістях (московською мовою!) любов до України цілковито втрачає

---

*Тут слід нагадати, що в праці М. Драгоманова "Шевченко, українофіли і соціялізм" серед інших "учених" вигадок, якими намагався Драгоманов обнизити вартість Шевченка, читаємо і таке: "До того ж нізвідки не видно, щоб Шевченко знав хоч би що-небудь про С. Сімона, Фурє, Луї Блянка і т. інше, ні навіть соціяльні романи Жорж Занд, котрого вже в 40-их роках читали і в Москві і в Петербурзі" (Женевська "Громада", ст. 154). Тимчасом згаданих попереду авторів Шевченко знав, а Ж. Занд, як бачимо, в тих же "40-х роках" читав і без московської допомоги в мові французькій.

TULA-online.org

своє політичне забарвлення, набирає провінціяльного, "совєтського", так би мовити, "Сосюриного" характеру.

Сказане не лишає найменшого сумніву що-до причин, які вплинули на цілковите припинення в тому періоді писання українською мовою, як рівнож впливає і відповідь на друге наше питання, а саме: пишучи для читача, який не читав українських творів Шевченка і розглядаючи свою творчість тільки в площині "утілітарній" - Шевченко не мав потреби опрацьовувати лише нові сюжети, а міг, частково, обмежитися і до переробки вже написаного на прозу .

Про відношення майбутнього читача до української мови прекрасно знав Шевченко і власне це знання виявив у повісті "Близнята", таким, позначеним легкою іронією "вступом" до листа від І. Котляревського: "Та тому, що лист був писаний по-українському, що не кожен зрозуміє, а інший хоч би й зрозумів так не схоче уста свої сквернити мужицькими словами, то я тільки перекажу його зміст (ст. 68).

Оскільки ж Шевченко почав тоді писати твори з метою вплинути на цілковито обмосковленого "малоросійського" читача, як рівнож і на читача московського, вплинути голонно в справі їх відношення до кріпацтва, постільки тактика вимагала, щоб того читача не вразити жодною "сепаратистичною" ідеєю та не викликати у нього упередження.

Неслушно П. Зайцев у статті "Прозова творчість Шевченка" пише, наче б то "всі ці твори пересякнуті гарячим українським патріотизмом", - власне того "гарячого патріотизму" в них не було, оскільки під патріотизмом розуміти справді український патріотизм, а не тільки любов до "свого села", місцевости, провінції, любов аполітичну до "рідної землі" і тільки до самої землі (майже Сосюрину). Більше того, автор сам, очевидячки свідомо дбав про те, щоб усунути національний момент, щоб повісті нічим (хіба місцем дії та особами) не нагадували читачеві про національну справу, про українсько-московські стосунки.

Поет певно також тому обирав вже знайомі теми, що добре знав українські відносини; вони були для нього рідні, зрозумілі - отже тому саме теми його повістей всі взяті з життя мешканців України , але вони ніде не порушують української справи і не звязані нічим з українським життям національним, як таким.

Автор, звичайно, не міг розлюбити своєї батьківщини, не міг втратити симпатії до всяких дрібничок українського побуту, для українських рис вдачі і т. п. і та любов у нього проти волі проривається, але це далеко не "гарячий патріотизм" свідомого українця, пророка національної революції! Це є такий патріотизм, як той, що його знаходимо в творах Гоголя, який, зрештою, змусив надати такий негативний характер типам його "Мертвих душ", а також мягкістю і симпатією сповнив автора до

TULA-online.org

"Старосвітських поміщиків".

Тому, що подані вгорі причини спонукали автора до писання повістей (отже не творчий порив), Т. Шевченко, правдоподібно, почав ще в тому ж році переробляти на повісті де-які зі своїх попередніх творів.

Два роки пізнійше, вже переписані й викінчені, переслав він де-які з них своєму приятелеві для друкування. Це були: "Варнак", "Княгиня". Тоді ж пише він "Наймичку". Самим фактом, що поет не шукає за новими сюжетами, підтверджує поет здогад, що він обчисляв на ту публіку, яка не читала його українських творів і що для нього мала значіння у першу чергу пропаґанда альтруїзму й людяности, як антитези себелюбства й інших неґативних прикмет дідичів. Згодом автор пише цілий ряд повістей, але всі вони мають виразно поучуючий, "дидактичний" характер, обчислений на не українського читача якого можна означити, як "громадянина російської імперії".

Отже, стверджуємо: Шевченко, який писав у 1842 році: "Хіба ж я винен, що уродився не кацапом", або уважає гріхом тяжким те, що "мусів сповідатися кацапам черствим кацапським словом" - тепер, виключно пише тою "кацапською мовою", щоб осягнути свій "мінімальний програм" - приакорити скасування кріпацтва.

Чи був певний Шевченко, що його повісті дадуть бодай бажані наслідки, що доконають чуда і що варто для того ламати свої засади і хвати переконання? Треба думати, що такої певности Шевченко не мав і власне тому вибрав псевдо "Дармограй", це б то той, хто співає "даремно", на марне, але... але певно інстинктовно почував поет, що за тих обставин (загострене заслання) могли його врятувати від духового занепаду або від божевілля тільки ці повісті, тільки ця праця, в якій був усе ж якийсь глузд, якась ідея! Адже ж по українськи писати - не міг!

Тепер перейдемо до розгляду змін "внутрішніх", до тих "дрібниць", які можна знайти в повістях і які багато говорять.

В повісті "Варнак" знаходимо такий уступ: "Вертаючися з Почаєва, завернув я до Кремянця подивитися на королеву Бону та на палац, що будували тоді під Кремянецький ліцей. Пером земля тобі благородний Чацький. Ти любив спокій і освіту. Ти любив людину так, як заповідав Христос".

Ті слова показують, що Шевченко підійшов до справи заложення вогнища польонізації не з погляду національних наших інтересів, а з погляду анаціонального, "космополітичної" ідеї "перевиховання людства".

Уже в цих перших повістях, пишучи про московську державу, культуру, громадян, чи щось подібне, стало вживає поет таких зворотів, які ранійше були немислимі, а саме "в нашій православній отчизні", "наше темне купецтво", "наш поет Пушкін", "Чи думав великий німецький поет, а з ним і наш великий Лермонтов"

TULA-online.org

і т. п. "Наші" - тут "російські" це б то правильнійше - московські!

Правда, то там то тут згадує поет, з нагоди якоїсь руїни, чи памятки, яка трапилась по дорозі, про події з минулого України, але як згадує? Або так, що ці згадки нічого не говорять про становище самого автора до даної події, або й ще гірше! Прочитаймо таку згадку хоч би про Малоросійську Коллеґію й палати Скоропадського та Данилича в "Княгині". Згадка кінчається так: "Та де ж та площа? Де ті палати? Де Коллеґія з її кровожерною потворою - таємною канцелярією? Де воно все? І сліду не стало. Дивно. А все воно ще таке недавне, таке свіже. Яких сто років проминуло , і Глухів, з резиденції гетьмана обернувся в звичайнісіньке повітове містечко".

От і все... Але є й гірше. Ось, що ми знайдемо в "Музиці": "Я заходився рисувати камяну церкву... збудовану полковником Прилуцьким Галаганом, тим самим, що перший зрадив Мазепу та перейшов на бік царя Петра, за що по смерти полковника Носа його поставлено на Прилуцького полковника й обдаровано великими маєтностями. Поки я зрисував цей памятник славного полковника..." Сказано, як бачите, тут аж надто багато, а особливо, коли пригадаємо собі, що ще недавно Шевченко так згадав у "Іржавці" за того ж Галагана "не спиняв би їх Прилуцький полковник поганий".

В "Музиці" автор не лише не займає жодного становища до подій, але ще й, достосовуючися до відомих йому поглядів "малоросійського" читача, зве того огидного подвійного зрадника (бо й Січ він зрадив!) - "славним"!

А ось що знайдемо в його "Мандрівці з приємністю і не без моралі", хоча б про Гайдамаччину:

"Лисянка, як-що вірити тутешнім дідам, славилася своєю, не згіршою за Сицилійську, вечірнею, що її відправляв тут ляхам і жидам Максим Залізняк року 1768. Та коли вважати такі події НЕДОСТОЙНІ ПАМЯТІ ЛЮДИНИ за славні, то не тільки якась Лисянка - кожне село, кожний клаптик землі буде "славний" на Україні. В чому іншому, а в цьому мої покійні земляки ні трохи не уступали якій хочете европейській нації, а в року 1768 перевершили Варфоломіївську ніч і навіть першу французьку революцію". Порівняйте те, як на подібну думку, висловлену кимсь з "малоросійських" патріотів ("пятно в нашей історіі"), відповів Шевченко в 1845 році словами "Брешеш , людоморе, за святую правду-волю розбійник не встане"!

І в своїх "Гайдамаках" Шевченко не ідеалізував негативних сторін руху, але розумів його стихійну узасадненість та вмів підкреслити і позитивні моменти з усією яскравістю. В повістях - інший підхід!

Тепер пригадаймо, як Шевченко стало висловлювався про московське військо, а тепер, у тому ж творі ("Мандрівка") пише:

TULA-online.org

"Того часу наше військо облягало Силістрію". Звичайно, в тій же повісті читаємо: "Недавно хтось у пресі рівняв наші , се б то українські" (це пояснення доводить, що Шевченко добре розумів яким неясним стало у нього слово "наші") "історичні думи з рапсодіями хіоського сліпця, прабатька епічної поезії, я сміявся з такого чванливого порівнання, а тепер, як розібрав та розжував, то почуваю, що той, хто порівнював, мав рацію, і я з свого боку готов і навіть збільшити його порівнання..."

Але слід прийняти під увагу, що ці слова не мають нічого спільного з політикою і мають підкреслювати "обєктивність" автора. Мало того, вони цілком відповідали добре відомим поетові поглядам українофілів, "малоросіян" і навіть москвинів (адже ж навіть Белінскій хвалив дуже наші пісні, а він не був українським патріотом!)

Далі маємо ще й таку "згадку", яка має ілюструвати тодішній рівень овідомости на Україні. Описуючи кімнату о. Сави, зазначив Шевченко : "над гуслями в почорнілій золотій рамі портрет Богдана Хмельницького з гетьманським гербом. Портрет, або, як матушка його зве, "запорожець", стародавньої, але не мудрої роботи". На тій же сторінці далі делікатна згадка про один з епізодів з "Історії Русов".

Принагідно треба відмітити, як розумів і оцінював Шевченко комунізм. Маємо в тому ж творі таке речення: "Колишні благородні власники кріпацьких душ тільки гаремы заводили з власних дівчат, а тепер з ними женитись почали. Виходить, що ідея про комунізм не така вже й порожня ідея".

Але вертаймося до теми. В тій же повісті читаємо, наприклад:"Мова про те, де в нас в Росії та велика академія..."

Не буду довго спинятися над подібними багатомовними виразами, зазначу лише, що є їх подостатком.

Сотник Сокира не є нащадком козацької старшини Гетьманщини з часів перед Полтавською катастрофою і про ті часи взагалі нічого не памятає. Його дід Карпо Сокира, служачи москов - ським царям, а конкретно Петру III в його "гольштинських" відділах охотників - не міг звичайно бути носієм будь-яких традицій Гетьманщини й тим більше - справжнім патріотом українським, таким як однодумці гетьманів Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Мазепи чи Пилипа Орлика. Тих патріотів або вигубили фізично москвини, або позасилали, або вони мусіли еміґрувати. Вправді наші москвофіли й покручі рідного рода, говорячи про "традиції Гетьманщини", мають на увазі не ці традиції, бо ж уважати можна при бажанні "традиційними" як вчинки Богдана так і Барабаша чи навіть Яреми Вишневецького, як вчинки Дорошенка так і Самойловича чи Брюховецького, як гетьмана Мазепу й Орлика так і Скоропадського чи Розумовського, коротко ж кажучи можна тому, що одне й друге мало місце, творти як традицію, яка покликається на спартанського царя Леоніда так і іншу, яка ідеалізуватиме Ефіяльта!

TULA-online.org

"Історія Русов" (як і московські большевики), зфальшувавши дії Богдана перетворює його на московського патріота, а потім ідеалізує всяких Пушкарів, Брюховецьких, Многогрішних, Самойловичів, Скоропадських і взагалі "вірних слуг" Московщини, кінчаючи Кирилом Розумовським, але Шевченко у всіх своїх творах писав з захопленням не про них, тільки про тих, кого лає й паплюжить "Історія Русов". Між традицією Шевченка і "традицією" хоч би "Історії Русов" - лежить ціла безодня, яка виключає будь-яку "синтезу".

Сотник Сокира не був ніколи носієм українських традицій Гетьманщини, Гетьманщини, що боролася за свою державність, але і він так, як і якийсь галицький "хрунь" чи "хлібоїд" - любив свою землю, природу, побут, звичаї, пісні і навіть пишався заслугами тих, що, як і він, "самоотвержено" вступали у гольштинські відділи битися за інтереси ворогів свого народу чи, "кинувши псалтир'і гуслі" тікав - щоб - боротися за цілість і незалежність ворожої держави, держави гнобительки в 1812 році!

Тому, що такий "патріот" ще пишався тими "малоросійськими подвигами", які, він був певний рано чи пізно гнобителі оцінять і винагородять, він ще кривим оком дивився на тих хто міняв своє призвище на московське або цурався вже й своїх пісень, звичаїв і т. п. На той шлях однак вже ставало наступне покоління...

Пишучи свої повісті для одних і других Шевченко був цілковито свідомий того, якими очима дивилися ті всі його "любезні земляки" на наше минуле, був свідомий, що їхні "традиції" є такі, яких він не лише не встані прийняти за свої, але від самої думки про таку можливість у нього все перевернулось в душі і він тому невстані був себе примусити навіть навіть вдавати цілком такого "патріота", хоча власне цього вимагала конечність, оскільки він хотів осягнути поставлену собі мету.

Та Шевченко не міг себе присилувати, його рука не підіймалася щоб кинути каменем на те, що для нього було святим. І ось тому читаючи його "Близнята" ми не можемо не помітити, що характер цього твору є "нерівний", що окремі частини повісті походять наче б то з творів цілком відмінних своїм характером, належних до ріжних жанрів. Майже дванайцять перших сторінок вражають нас прихованою іронією, поєднаною в певних місцях з протокулярно-сухим подаванням фактів або подій.

Лірик Шевченко, який завжди у всіх своїх поезіях займав виразне становище до осіб і подій, який опромінював усі свої описи гарячими виявами своїх почувань, тут раптом згадує і про Мазепу і про Головатого і про обід у Текелія і навіть про знищення низового війська так, як міг про те все говорити не лише "малоросійський дворянін", але й "російський".

TULA-online.org

Шевченко в 1845 році писав:

"І розказують і плачуть
Як Січ руйнували,
Як москалі срібло-злото,
І свічі забрали
У Покрови. Як козаки
Вночі утікали
Як цариця по Київу
З Нечосом ходила
І Межигорського Спаса
Вночі запалила.
.....
Нишком усміхалась
І як степи запорожські
Німота ділила
Та бахурям і байстрюкам
Люд закріпостила,
Як Кирило з старшинами
Пудром обсипались
І цариці, мов собаки
Патинки лизали...
.....
Ляхи були - усе взяли
Кров повипивали
А москалі і світ Божий
В пута закували!"

А ось, як про це ж читаємо в повісті "Близнята": "З запорожськими депутатами разом з Головатим, іде він до Катерини Великої, потім являється на нецеремонному обіді у ґенерала Текелія, а після знищення низового війська повертається щасливо до міста Переяслава з ранґою "капітана" й правами "потомственнаво дворяніна" (ст. 17).

Це вже не епічне оповідання, а майже хронікерська замітка в якій відчувається легка іронія ("нецеремонний") в натяковi на той "обід", на який запросив Текелій старшину запорожську вже оточеної Січі з метою зламати опір і виарештувати.

Та і цей іронічний натяк є того роду, що важко доміркуватися, як властиво ставиться "Дармограй" - автор повісті, до цих подій.

Таким же "протоколярним" тоном описується дальші події: "Нарешті привів на світ свої потворні діти отой страшний 12-ий рік. Як жертва цілопалення, спалахнула вогнем святая Білокаменная* і від краю до краю по всьому царству залунав заклик,

*У передруку при цій загальновідомій назві Москви - знаків наведення, які є у варшавському виданню, не було.

TULA-online.org

щоб виходило все - старе й мале гасити ворожою кровою велику пожежу московську. Досяг цей спазматичний поклик і до меж нашої мирної України. Заворушилася вона, мати моя рідная, заворушилося охочекомонне і охоче піше військо українське. Не витримав мій парубок, розбив псалтир і гуслі і втік та й записався в місті Пирятині до полку... Коли кріваві події дійшли до бажаного кінця і зубатого звіря французького замкнули в англійську буду, то наше славне козацтво розійшлося по хуторах та по селах" (ст. 20-21). Так поставитися до подій може не лише "Дармограй", чи автор "Історії Русов", але й Лермонтов, Пушкін чи інший московський патріот. Що таке наставлення було невластиве Шевченкові, що він інакше ставився до участи українців в обороні держави*доводять хоч би такі слова написані в році 1844:

"..... викохає
Тай продасть в різниці
Москалеві... Се б то бачив,
"Лепта удовиці"
Престолові, "отечеству"!

Який глум і сарказм відчуваємо в оцінці того служіння чужій ворожій державі, яку яничари стали уважати своїм "отечеством" (московська назва батьківщини)! У році 1845 Шевченко ж картав тих, хто " кров свою лили за Москву і Варшаву" та звав їх "рабами", "підніжками", "гряззю Москви" й "Варшавським сміттям".

Чи ж можна припустити, що в 1855 році Шевченко змінив свої погляди у цьому засадничому питанню? Таке припущення було б більше ніж помилковим, а до того ж було б високо-образливим для Шевченка, якого б зразу деґрадувало зі становища апостола української національної революції до якогось Квітки-Основяненка з його саламахою замість національної свідомости. Адже ж і по 1855 році, хоч би в році 1859 Шевченко дивився на ці справи так само як і в році 1845 про що свідчать повні пристрастного гніву за переяславську умову, слова вірша "Як би то ти, Богдане пяний", який не лишає найменшого сумніву в тому, що Шевченко вважав навіть союз з Московщиною, а не то - то боротьбу за неї, найбільшим злочином! Про це ж свідчать слова написаної в тому ж році поезії "Осії глава XIV." У році ж 1860 у вірші "Бували войни і войскові чвари" знова згадує "Галаганів, Киселів і Кочубеїв-Ногаїв" і з глибоким призирством зве своїх сучасників-"малоросіян", що думають так, як автор "Історії Русов" і, як наче б то мав думати "Дармограй" - автор "Близнят": "Няньками й дядьками "отечества чужого"!

Наведене не лишає найменшого сумніву, що Шевченко всупереч своїм переконанням намагався в повістях "підробитися" під "любезних земляків" щоб їх не вразити й не налякати, намагався вдавати національного покруча!

*чужої

TULA-online.org

Таке твердження не спирається лише на двох наведених цитатах (хоча їх було б досить), але може бути його правильність підкріплена рядом інших. Дармограй (а не Шевченко)говорячи про Мазепин собор, про церкву в якій присягав Богдан і про церкву збудовану Марковичем та про змальованого в ній серед інших осіб на образі "ктитора церкви" і гетьмана Мазепу - висловлюється знову сухо-протокольно, так, що не можна помітити й тіні будь-якої симпатії до гетьмана Мазепи, лише підкреслюючи просто як цікаву подробицю те, що Мазепу "проклинають". Рівнож просто згадується, що полковник Мирович був спільником Івана Мазепи і що на образі змальовані: "Петро I з Катериною, а навкруги всі його славнозвістні сподвижники, а між ними і Мазепа..." (ст. 28). Ще ранійше (на стор. I5) було також згадано так про гетьмана: "славнозвістного анатемою Івана Мазепу".

Очевидячки лірик-Шевченко з великим трудом стримався від вияву будь-якого відношення до тих осіб з яких одні викликали його пристрастний гнів, а другі (Мазепа) величезну симпатію, більше того, певно він опрацьовував такі місця дуже дбайливо, як на допиті слідчого, щоб не зрадити своїх поглядів. Однак, як бачимо, Шевченко, який добре знав якими очима дивилися на гетьмана Мазепу "патріоти" типу автора "Історії Русов", навіть підробляючися під них,усе ж не міг себе змусити зробити хоча якусь неприхильну до гетьмана Мазепи увагу!

Тут же Дармограй згадує і про те, що серед тих "сподвижників" вимальовано і Меншікова та з цієї нагоди подає де-що з "Історії Русов".

Ми вже казали, що "патріотизм" відомої "Історії Русов" був, як суто москвофільський, цілком чужим Шевченкові, який у свому "Кобзарі" дав безліч доказів того, що його погляди на наше минуле і його оцінка історичних осіб аж надто різнилася від оцінки автора "Історії Русов". Наші "автономісти" і "федералісти" (а простійше - москвофіли) навмисне, щоб затемнити й утруднити зрозуміння поглядів Шевченка, промовчують цілковиту відмінність поглядів, спираючися на використання Шевченком "фактичного матеріялу" "Історії Русов" (яке не раз виходило на шкоду поетові, бо , те, що він уважав історичним фактом - показувалося вигадкою автора "Історії Русов") розписуються про ними вигаданий"вплив" тої "Історії Русов" на Шевченка.

З огляду на згадане цікавим є розглянути, як поставився до "Історії Русов"у повісті"Близнята" Дармограй.

Як ми вже згадували, Шевченко добре знав якою популярністю користувалася серед "малоросійського дворянства" того часу "Історія Русов" і знаючи про це, коли хотів щоб його повість впливала на читачів тих, не міг собі дозволити на негативну оцінку "Історії Русов", але... але не міг втриматися щоб

TULA-online.org

"езопівською мовою" у формі прихованої, проте вбивчої, іронії не відмітити, чим він уважає той твір і за кого уважав його захоплених адораторів.

У згаданій повісті Дармограй зазначив, що у Сокири не якийсь інший твір, тільки власне "Історія Русов" "у коштовних палітурках завжди лежав на столі і завди я бачив його отворе-ним" (ст. 25). Легка іронія вже відчувається в дальшій увазі "Ничипір Хведорович кілька разів перечитував його, але до самого кінця - ані разу. Все, всі мерзоти всі лютощі польські, шведську війну, Біронового брата, який у Стародубі відіймав у матерів немовлят і давав їм годувати цуценята для своєї псарні - і це перечитував, але як дійде до гольштинського полковника Крижанівського, плюне, згорне книжку і ще раз плюне".

Як бачимо Дармограй згадав лише те лихе, яке чинили поляки, дуже "дипльоматично" згадав за "шведську війну" і перескочив на вчинки Біронового брата (Бірон - німець, отже це москвинів не торкається) і після цього підкреслив , що до того місця де мова про "гольштинського полковника Крижанівського" читав охоче Сокира по кілька разів , але від того - ні разу! "Плюне, згорне книжку і ще раз плюне" - читаємо. Що ж хотів цим сказати Шевченко?

Справа в тому, що "Історія Русов" усе розглядає зі становища і мерського-"дворяніна" і обурюється вчинком ряду адміністраторів, що діяли з еґоїзму й короткозорости на шкоду власному московському (для "Історії Русов" - "общему") "отечеству", а лише собі на користь. При цьому звичайно, не забуває автор "Історії Русов", де це можна, підкреслити з притиском, що той чи інший адміністратор допустився таких вчинків тому, що ... не був "дворяніном"! Так напр. згідно з "Історією Русов" за зруйнування Батурина чи катування в Лебедині поносить усю відповідальність не Московщина і навіть не цар Петро, а тільки особисто Меншіков, який допустився ряду огидних вчинків лише тому, що "чи дивна така жорстокість у такій людині, як Меншіков? Коли він був пирожником і розносив по Москві пироги, то аж надто підлещувався до тих людей, що пироги його купували, а як став князем і полководцем, то вже гірше як по варварськи катував людей, що позоставили йому величезні багатства" (ст. 278 Нюйоркського видання). Отже "корінь лиха" треба шукати не в московській жорстокости й варварстві, не у вороднечі двох народів і бажанню москвинів поневолити Україну... тільки в... "недворянському" походженню Меншікова!

Цілість "Історії Русов" написана в інтересі "малоросійського дворянства", самозрозуміло мала величезний успіх серед того двоярнства тому, що була йому користна, що боронила його інтересів і обстоювала поширення прав того "дворянства", в тому й "права" в імени "царя й отечества", як з вірних-найвірнійших, керувати Малоросією. Це все наш "потомственний дво-

TULA-online.org

рянин" прочитував з насолодою бо... воно відповідало його інтересам і мріям аж до ... "гольштинського полковника Крижанівського". Від того моменту "Історія Русов" вже писала не те, що йому, Сокирі, було на руку бо, як знаємо, власне "Ничипір Хведорович" Сокира був нащадком Карпа Сокири, свого діда "гольштинця", який власне й придбав на чужій службі, в тих "гольштинцях" права "потомственнаво дворяніна", ранґу ротмістра ґвардії і "чималу торбу червінців" (ст. 15). Тимчасом "Історія Русов", як на лихо Сокирі, пише про цілу цю справу досить компромітуючі речі, а саме, що формував їх жид-вихрест Крижанівський з усякої "наволочі", а тому, мовляв, "гольштинці" заховувалися так під час "тріумфального походу до Петербурґу", що вертаючися вже звідти обдерті й без зброї, зазнали від людей в дорозі досить заслужених зневаг і сорому.

Шевченко безумовно памятав це все і тому дбайливо приховував свою іронію, яка випливала з того, що поет розумів, чому саме "малоросійські дворяни" захоплювалися "Історією Русов", але приховуючи її, хотів усе ж дати зрозуміти, кому дано зрозуміти, що захоплення викликав цей твір тільки тією своєю частиною яка була користна "потомственному малоросійському дворянству", яка розхвалювала його "заслуги" не винагороджені належно і давала зрозуміти, "кому треба", що їх не пізно винагородити. Та ж частина, котра була під цим оглядом "не на руку" - викликала плювки і небажання читати далі!

Розумів рівно ж Шевченко, що його обмосковленим "любезним землякам", як наслідком їх обмосковлення так і малої освіти та політичної і всякої іншої наївности, було майже неможливо помітити усі темні сторінки "Історії Русов", шкідливість основної ідеї та нельоґічности й помилки. Це його розуміння знова знайшло свій вислів у повному прихованої іронії оповіданню про ті, на перший погляд, не повязані два випадки, які, однак, не випадково опинилися поруч!

Безпосередньо по наведеному уривкові повісті, після слів "ще раз плюне", оповідає далі Дармограй про випадок, як ми вже казали на перший погляд нічим не повязаний з попереднім, а саме: "Раз якось приїжаю я до нього з книгою "Українського Вестніка" в якій Ґулак-Артемовський надрукував дві оди Горація (ґеніяльна пародія!)... він одчинив дубову шафу, вийняв звідти книгу в оправі з собачої шкури і розгорнув її і сказав: "Ану подивімся чи сходиться мова з оріґіналом?" І тут тільки я побачив латиниста, елленіста і гебраіста... прочитавши вголос оріґінал, загорнув книгу, поклав її на своє місце і, ходячи тихо по хаті, проказував сам до себе:

"Пархоме в щасті не брикай!..

Прекрасно! І достоту вірно! - вимовив він у голос.

Я й попереду глибоко поважав Ничипора Хведоровича за йо-

TULA-online.org

го в усьому благородну вдачу, а тепер благоговіючи, просто малів перед його лицарською скромністю".

Щоб зрозуміти усю гостроту іронії Дармограя, яка межує з глумом, мусимо звернути увагу на підкреслену нами примітку Шевченка "геніяльна пародія"! Отже сам Шевченко не лише знав, але й хотів звернути увагу читача на те, що твір Гулака-Артемовського є пародією і тому природно, не може бути "достоту вірним і згідним з оригіналом.

В оригіналі читаємо:

"В годині розпачу умій себе стримати
І в хвилі радости заховуй супокій
І знай: однаково прийдеться умірати
О Делію коханий мій.
Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузі
Чи лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі
Фалерським гнатимеш вином.
.....
Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки
І віллю і садок, де Тибр тече мутний
І на усі скарби пожадливії руки
Наложить спадкоємець твій."

А в пародії Гулак-Артемовського:

"Пархоме! В щасті не брикай,
В нудьзі - притьмом не лізь до неба;
Людей питай, свій розум май,
Як не мудруй, а вмерти треба.
Чи коротаєш вік в журбі
Чи то за поставцем горілки
В шинку нарізують тобі
Цимбали, кобзи і сопілки
.....
Покинеш все: стіжки, скирти,
Всі ласощі: паслін, цибулю...
Загарба інший все, - а ти
Зіси за гірку працю дулю!"

Шевченко, як бачимо з наведеного, безумовно хотів дати зрозуміти мудрійшим читачам, що "Історія Русов" захоплювати могла тільки таких простаків, як Сокира, що взагалі не могли навіть відріжнити пародії від оригінала.

Виникає само питання: чи встане розуміти, що властиво пропагує "Історія Русов "латиніст", який прочитавши оригінал і порівнюючи з твором Гулака-Артемовського "До Пархома" може ходячи по хаті в захопленню проказувати: "Прекрасно, і досто - ту вірно!"?

В наведеному уривкові криється вбивча іронія й прихований глум поета не лише над самим Сокирою, а також і над всі-

TULA-online.org

ма тими "патріотами", яких він висміював і картав у своїому "Посланії", тими, що як каже приказка не здатні"бачитиза деревами ліса", за "малоросійським" провінційним льокайським "патріотизмом" - москвофільства і яничарства, тими, що служачи окупантам деклямували : "А історія - поема вольного народу!"

Цю ж наївність тих людей ще раз підкреслює поет,згадавши зображення Меншікова на образі Покрови і як з нагоди того Ничипор Сокира почав оповідати (за "Історією Русов") подробиці "діянiй" Меншікова в Батурині, жінка ж Сокири, вислухавши те, "простосердно питала чоловіка: "За що ж вона його покриває?"Відповіді на це питання не менше наївного її чоловіка - письменник не подає!

Щоб ще краще змалювати тип такого "патріота" Шевченко на стор. 45 згадує про намір Сокири "поклонитися прахові славного козака-вельможі Трощинського".

Так тут прихильно висловився Дармограй про Трощинського; що користався ласками Катерини II, а за Александра I. був двічі міністром московської держави, що не перешкоджало йому любити український побут, любити посміятися, дивлячися на виставлювані в його театрі (в маєткові) українські комедії. Не підлягає сумніву, що не "Дармограй" тільки Шевченко ніколи б так у своїх поезіях . про нього не висловився !

Але й Сокирі більш подобаються українські народні пісні, ніж московські романси, однак і їх він недолюблює наче б то тільки тому, що то "потворні витвори сучасних романсів"Рівно ж не до смаку йому Котляревського "Ода на честь Кураківа", який був московським генерал-губернатором України, що реалізував московську політику й підтримував яничарство - бо в цій "Оді" добачав Сокира підлещування.

Така є свідомість тої "дрібнопанської верстви", коли вона є навіть "латинистами", має книжки і читає "Енеїду" Котляревського, а що ж діється з іншими?

Описано там може й трохи більш освічену родину - Калитихи. У неї, правда, ще висить портрет Богдана Хмельницького, але... говорять вони по московські, читають московські книжки, а український одяг для неї "проста одежа". Ще нижче на суспільній драбині стоїть отець Сава, якого й освіта є менша. У нього "Над гуслями в почорнілій золотій рамі портрет Богдана Хмельницького з гетьманським гербом на тлі оточеному якимись літерами. Портрет, або як матушка його зве - "запорожець" стародавньої, але немудрої роботи". ("Мандрівка" ст. 2II). Отже тут вже й імя гетьмана Богдана стало анахронізмом, невідомим і півзабутим. І знову з приводу такого стану ані найменшої уваги Дармограя! Неписьменним же селянам лишилися ще тільки пісні на думи, яких хронольогічний звязок зник і заплутався...

Та верства освіченійша, до якої належить Ничипор Сокира, як це було добре відомо Шевченкові, захоплювалася Сковородою,

TULA-online.org

який надто підходив до неї і своїми неповязанами в систем думками і мовою своїх писань та браком національної свідомости і може власне тому Шевченко уважав можливим і потрібним підкреслити устами Дармограя своє відношення до його творів і особи. Він зве твори Сковороди "безглуздими", а самого Сковороду "ідіотом" і "каліксю"* ("Близнята" вид. варшавське, ст. 67). Тут слід звернути увагу на те, що В. Прокопович, який перекладав цей твір і був певно симпатиком Сковороди, допустився заміни слова "ідіот", яке є в оригіналі, на цілком не однозначне слово "чудак". Звичайно, немає найменших підстав пояснювати таку оцінку Сковороди лише макарончною мовою його і Шаховського творів, бо в цьому випадкові була б мова про мову, а не про зміст ("безглузді, "ідіот" і "каліка").

Однак, щоб затерти занадто разячу думку (слово - "калі-ка", це б то національний каліка) бо ж свої прозові твори пише поет для тої "не менше шановної публіки" (як він тут іронічно висловився), для тих "Совир", які доводили ще на Україні Шевченка до розпачу й мало не до божевілля , для тих, що в цих "каліках" бачать "справжніх українців" бо ж усі вони - уся та "публіка" є такий "народ темний", що сама згадка про них викликає з уст Дармограя щирий, повний драматизму вигук: "Бідні земляки мої!" Дармограй тут же зве автора "Історії російської словесности" Ґреча, що був граматиком московським - "нашим граматиком"!

Такої помилки не міг допуститися Шевченко, який у противагу всяким "Історіям Русов" гостро розріжняв "нашу Україну" і "чужину - Московщину", який не уважав ніколи ані ворожу державу, ані її нарід, ані його мову - "нашими"!

Але всі ці "земляки" хоч були національними покручами, перевертнями, звичайно, любили свою землю, побутові особливости, страви, пісні, а де-коли й мову і коли Дармограй описує щось з того - ми вже не відчуваємо в тому іронії, але такий питомий Шевченкові пристрастний ентузіязм. Шевченко знає, що з цією любовю він не потребує ховатися Адже ж де-які з цих "землячків" самі навіть ставилися неприхильно до тих, хто міняв своє призвище ("Сокирин, Сокирин! Погана ознака!" (ст. 72)!

Отже тому, коли трапляється нагода порівняти вигляд українського села, закинутого між Оренбургом і московськими селами - автор описує це село де "хахли живуть" ясними, теплими барвами, які особливо кидаються у вічі після опису огидного московського села і тут вже не боїться Дармограй вкласти в уста

*Мне кажется, никто так внимательно не изучил безтолковых произведений философа Сковороды, как князь Шаховской . В малороссийских произведениях почтеннейшево князя со всемі подробностямі отразілся идіот Сковорода, а почтеннейшая публіка відіт в етіх калеках настоящіх малороссіян. Бедние землякі мої!..·" (оригт.текст)

TULA-online.org

московському візнику відповідь на питання чи й далі ще буде село дя живуть "хахли": - "ні, наші росіяни".

Наведене не лишає найменшого сумніву що-до того, що не може бути й мови про наявність у повістях не то "гарячого", але взагалі будь-якого українського (а не "малоросійського") патріотизму*. Повісті були писані для "малоросіян" і для "москвинів" і виразно достосовані до їхніх, чужих Шевченкові, поглядів.

Тут мусимо звернути увагу на те, що у нас не може бути й думки про те, щоб Шевченко змінив свої засадничі погляди, бо написані українською мовою після 1857 року твори знова з усією силою повторюють ті ж погляди українця-націоналіста, які висловлював поет і до написання повістей!

Так ми вже відповіли на три поставлених нами питання і лишається ще відповісти на останне, а саме: чому ж Шевченко все ж пробував ті повісті і по повороті з заслання - опубліковати? Адже ж тоді він уже міг писати й українською мовою! Так! Писати він міг по українськи і власне тому нічого нового жодних нових творів по московськи не писав. Але вже написані твори на які пішло стільки праці - він не викинув з таких поважних причин:

Коли б Шевченко написав свої повісті лише тому, що "не міг втриматися, щоб не писати", а не можучи писати по українськи - писав по московськи - були б дивними його заходи що-до їх видання. Поскільки ж ми знаємо, що поет трактував їх написання, як один із засобів прискорити скасування кріпацтва і поскільки те кріпацтво далі існувало, він мав усі підстави намагатися їх видати.

Що Шевченко і далі стояв за друкованням творів українською мовою, видно хоча би зі слів його листа до П. Куліша, з дня 5.XII. 1857 року, в якому (знаючи добре, що П. Куліш понаписував багато повістей московською мовою) пише з приводу виданої Кулішем в українській мові повісті "Чорна Рада" таке: "Добре, дуже добре Ти зробив, що надрюкував "Чорну Раду" по нашому! Я її прочитав і в "Русской Беседе", і там вона добра, але по нашому лучче!"

Свої московські повісті він не трактував, як мистецькі твори, а писав про них тому ж Кулішу (28.I. 1858 р.): "Навчи мене, будь ласкав, що мені робити з московськими повістями. У мене їх десятків коло двох набереться. Затопити грубу - шкода, багато праці пропаде. Та й грошей би хотілося, бо тепер вони мені дуже потрібні".

Як бачимо, Шевченко брав у рахубу й те, що може й варто було б їх просто спалити, і проти цього висував лише два аргументи 1) "шкода праці" і 2) потребу грошей.

---

*Цим повісті ріжняться від писаних в 1840-43 рр. поезій писаних по московськи.

TULA-online.org

У листі до московського письменника Аксакова, на добрих стосунках з яким дуже залежало Шевченкові, пише Шевченко 16.II. 1858 р., пославши на перегляд одну зі своїх повістей ("Мандрівка")?, таке:

"Ви так сердечно-дружескі прінялі мою далеко не мастерскую "Прогулку". Так сердечно, што я, прочітавші Ваше дороґое пісьмо, в тот же день і час прінялса за вторую і последнюю часть моей "Прогулкі". І только севодня кончіл. А как кончіл?... Судіте Ви... Я дебютірую етой вещью в велікоруском слове... Первая часть "Прогулкі" мне показалась растянутою, вялою. Не знаю, какою покажеться вторая... Трудно мне одолеть велікорускій язик, а одолеть ево необходімо. Он у меня теперь, как краскі на палітре, котория я мешаю без всякой сістеми..."

Прочитавши подане, ми вправі поставити собі питання: чи справді можемо уважати сказане в цьому листі щирою правдою? Чи справді він уважав конечним опановувати московську мову і писати по московськи? Ми думаємо , що далеко не все тоді писане, було щирою правдою, бо він враховував багато такого на що перед тим не звертав уваги.

Адже ж Шевченко чудово знав, що він є під доґлядом поліції та приймав на увагу, що коли лист його й може не побувати в дорозі до адресата в руках жандармерії, то може пізніше дійти до неї зміст його листа. Що це так- бачимо хоч би з відповіді Шевченка на лист Куліша з приводу "Неофітів", у якому він пише:

"Який Тобі нечистий казав, що я приготував свої "Неофіти" для друку? І гадки і думки не було! Я послав Тобі їх тільки прочитати, щоб Ти бачив, що я тут не склавши руки сижу. І старий Щепкин не такий, щоб він там возився по Москві з ними, як з писаною торбою". Це б то, немає небезпеки, щоб поліційні орґани про цей твір довідалися.

Отже навіть не входячи в оцінку де-яких заперечень Шевченка в листі до Аксакова, можемо твердити з певністю, що поет не розцінював своїх прозових творів надто високо, що писав їх з тих міркувань, які ми подавали, і тепер не лише шкодував їх просто знищити, бо вклав у них багато праці, а до того ж - потребував дуже грошей, але й може мав на увазі ще де-що.

Про брак грошей, який він дошкульно відчував, пише він не раз своїм приятелям. Ось хоч би з листа Б. Залєському з дня 13.У. 1857 року: "мені тепер , більше як коли небудь, грошші потрібні.... я тепер на турецького святого скидаюся".

Таким чином, ми, маючи до вибору між безпідставним припущенням , що Шевченко цілковито змінив свої погляди і з українського націоналіста-"самостійника" став українофілом, автономістом і москвофілом, та поясненням, яке ми тут дали і яке має за собою цілий ряд переконуючих аргументів, мусимо вибрати це, наше пояснення. А згідно з ним Шевченко, маючи величез-

TULA-online.org

ну кількість переконуючих доказів перетворення нашої інтеліґенції, виплеканої в московських школах, на "малоросів", або "общеросів", яким не міг вернути людської подоби навіть ґеній поета, коли по новому арешті, вязниці і слідстві наступило страшне загострення догляду над поетом, замість припинити цілком писати, під впливом Ж. Занд і приятелів вирішив щоб "не сидіти склавши руки" спробувати бодай так вплинути на інтеліґенцію і панів України, бючи в самі підстави рабовласницької "ідеольогії". Для осягнення цієї, дрібнійшої і вужчої мети, Шевченко, не лише витратив дуже багато часу, але й мусив поборювати величезні труднощі, пишучи мовою цілком йому чужою (а творити навіть на засвоєній, але чужій мові є дуже важко!). По виході ж на волю, з огляду на конечність "починати життя спочатку" - це б то, з огляду на велику потребу в грошах, і думку, що тими повістями можна зробити користне діло, не міг зважитися знищити стільки плодів своєї важкої праці.

Обстоювання ж у віршах, писаних українською мовою, тих же поглядів, які він обстоював і на початку, було важким аргументом на користь поданого тут пояснення і нещирости національних поглядів, які випливали з тих повістей.

Та цього мало. Могли бути ще й причини, так би мовити "конспіративного" характеру, які промовляли за тим, щоб бодай щось з тих творів опублікувати і тим викликати у москвинів враження, що він став "таким, як усі".

Таким чином всі подані попереду аргументи і міркування не лише доводять, що Шевченко двохмовним письменником не був, що уважав мовою творчости лише українську мову, але й те, що він написав по московськи - написав під тиском обставин. Цим Шевченко не тільки основно ріжнився і від Гребінки і від Квітки, а і від Куліша та інших.

Та наші москвофіли, не зважаючи на цілковиту ясність справи, щоб обстояти "двомовність" Шевченка, безперечно висунуть зараз же питання про причини написання "інтимного" цілком "Щоденника" також мовою московською.

XIII. ЧИ МОЖЕМО УВАЖАТИ "ЖУРНАЛ" ШЕВЧЕНКА ЙОГО "ЩОДЕННИКОМ"?

І справді, на перший погляд цей аргумент може здаватися непереможним, але таким він здаватиметься лише доти, доки ми, нехтуючи цілістю обставин, в яких довелося жити й писати Шевченкові, підходимо до всього ним написаного так, наче б то він жив що-найменше у "П.А.С.Ш." або в Швайцарії. Тільки нехтуючи цілковито тими обставинами в яких жив Шевченко ми можемо уважати той "Щоденник" за справді "інтимні" записки!

TULA-online.org

Спробуймо, перед тим, як перейти до обговорення де-яких характеристичних прикмет "Щоденника", перенестися в ті часи й зрозуміти настрої й думки Т. Шевченка, що мучився вже перед його написанням десять літ на засланню.

Шевченко на власній шкірі мав змогу переконатися, що політична поліція є паном життя кожного московського підданого, а тому, безперечно, і по звільненню, не маючи дозволу вертати до столиці , рахувався з можливістю не тільки несподіваного трусу, але й поновного заслання. Отже пишучи свого "Журнала" безперечно враховував усе сказане.

Ми вже підкреслювали те, що Шевченко прекрасно розумів, за що було його покарано багато тяжче ніж членів "Славянскаво Общества", але цього мало. Шевченко знав, що московська влада, навіть на тих, хто, не порушуючи в своїх листах жодних політичних справ, листувався з Шевченком, дивилася ворожим оком. Де-хто з прихильних до Шевченка людей (Ф. Лазаревський, В Репніна, Лизогуб) одержали від влади урядові остереження , що коли не припинять цікавитися особою Шевченка та з ним листуватися, постраждають самі. Це остереження не було лише порожнім згуком, бо Ф. Лазаревський наслідком того не одержав належного йому аванса.

Оскільки тоді люди боялися орґанів безпеки, можемо бачити хоча б на прикладі Головка, який, не маючи за собою жодної вини, так боявся наслідків арешту, що застрілився! Зрештою й Левицький намагався покінчити життя самогубством.

Таким чином є всі підстави припускати, що научений гірким досвідом поет, став надзвичайно обережним і з одного боку вживає безнастанно ріжних заходів, щоб за допомогою знайомих і приятелів добитися звільнення із заслання, а з другого хоче переконати орґани безпеки в тому, що він вже не має тих "злочинних думок", за які його покарано , це б то, що він перестав вороже ставитися до Москви і московського народу.

Можливо навіть, що Шевченко, завдяки своїм звязкам, знав хоч би зміст листа Військового Міністерства в його справі до ґен. Обєручева з дня 30.УІ. І850 року, в якому стверджувалося, що відібрані підчас трусу матеріяли не виявили , щоб Шевченко "тримався давніх переконань, або писав і малював на кого-небудь пасквілі".

Про які ж "давні переконання" мова? Здогадатися легко навіть без усяких міркувань над текстом "Кобзаря" чи пригадування засуду з І848 року.

Ось, напр. коли поновно покараного Шевченка в жовтні І850 року везли до Новопетровска, він затримався на один день в Уральську і перебув той день (поки в штабі полагоджували папери) у засланця-поляка Я. Гордона, то той, (а йому поет довіряв) на підставі розмови з поетом прийшов до такого висновку, опу-

TULA-online.org

блікованого значно пізнійше в спогадах Я. Ґордона, що "Самостійна Україна була єдиною метою всіх його мрій!"

Отже, Шевченко лишився й надалі українцем-самостійником і ворогом Росії, але знаючи, що саме ці його погляди й уважала московська влада за такі небезпечні, не хотів, щоб влада та могла припускати, що й по роках заслання ті погляди лишилися без змін. Знаючи те, що за ним стежать і, власне, приглядаються головно до того, чи він "тримається давніх переконань", хоче обдурити московські органи влади і довести їм, що наче б то він покаявся і змінив свої погляди. Таку думку можна було прищепити московській владі, лише даючи їй змогу "ствердити" на основі власних спотережень, що така зміна поглядів сталася.

Пишучи про життя Шевченка в 1850-1851 роках, П. Зайцев на стор. 268 своєї книжки заявляє "Сходився тепер Шевченко з людьми дуже поволі. Оренбурзька історія зробила його таки справді обережним. Поки пізнав когось справді добре, довго приглядався, а при людях, яким не довіряв, не можна було від нього й слова витягти".

Наведені слова лише треба де-що доповнити. Не значать вони, що Шевченко був з тими людьми, що їм не довіряв "маломовним". Ні! Лише говорячи напр. з поляком-засланцем, якому довіряв (хоча й не знав його перед тим особисто), він висловлював свої справжні погляди, а говорячи з людьми, яким не довіряв, особливо з москвинами, висловлював такі думки, які було корисно висловлювати, щоб одурити своїх ворогів.

Адже ж то Шевченко написав у 1860 році дослівно:

"....."ліпше одурить
Себе таки, себе самого,
Ніж з ворогом по правді жить!"

Раніше такий винятково правдомовний і щирий Шевченко - тепер, коли доводиться йому "жити з ворогом", правдою не керується!

Що це не є лише припущенням, переконуючим доказом тому служить лист Шевченка до С. Артемовського з 15 липня 1853 року, в якому читаємо:

"Ти пішеш, што не знаеш дела, по которому меня постріглі в солдати. Знай же што дело не подлое і єщо знай, што мне запрещено пісать (окроме пісем) і рісовать, - вот ґдє істіное і страшное наказаніе. Шесть лет уже прошло как я мучусь без карандаша і красок. Ґоре! І єщо ґоре! От до чево довелі меня стішкі, тріжди проклятие".

Вже наведені слова не лишають сумніву, що Шевченко, враховував можливість того, що зміст листа буде відомий владі, бо інакше не можна ніяк пояснити, як людина, яка ще в році 1849 вже на засланню висловилася про свої твори "людям дав я "Кобзаря", яка й пізнійше трактувала їх, як важливу справу, раптом у такому зневажливо-призирливому тоні пише про ті ж свої

TULA-online.org

TULA-online.org

твори! Те "стішкі" (призирливе більш, ніж наші "віршики") та ще й "тричі прокляті"! Цілковита нещирість цих слів не може підлягати сумніву.

А далі там же: "Ех та-то було б, дурний Тарасе, не писать було б поганих віршів та не впиватись почасту горілочкою, а учітся було б чему доброму, полезному - от би теперь як находка. А то посивів, оголомозив, дурню, та й заходився вчитися фізики. Не думаю, штоби із етаво што вишло, потому што я от пріроди вишол какой то незаконченний: учілся живопісі - не доучілся, пробував пісать і вишол із меня солдат..." Ми знаємо, що Шевченко лаяв був свого брата за листа, писаного мішаниною, жарґоном московсько-українським, а тут пише сам листа навмисне жарґоном.*

Не бракує в цьому листі, звичайно, і цитати з Пушкіна! Словом - усе, як у "землячка" з певним нахилом до невинного "українофільства"!

Чи узасаднене таке поступовання поета?

В цьому ж листі є про долю того листа від С. Артемовського, що на нього у відповідь написано цитованого листа (С. Артемовський у тому листі ще й прислав Шевченкові 10 рублів гостинця), слідуюче: "Только какая історія із твоєво пісьма вишла: комендант Маєвскій умер прошедшею зімою, а новий комендант пісьмо твойо с 10 руб. хотел обратіть назад. Велікаво труда мне стоіло ублаґать єво штоби он раскрил конверт. Отакім то побитом получіл я твойо іскрєнєє посланіе. А де вже його не возили: і на Кавказ і в Оренбург і знову в Астрахань..."

З наведеного видко, що того невинного листа і то "урядово" і явно розкривали!

На це може хтось завважити: та так було на засланню, але "Щоденника" писав Шевченко вже після звільнення з заслання!

Але це далеко не так! Почав Шевченко свого "Щоденника" по одержанню приватної відомости про своє звільнення ще в Новопетровському форті. Отже він не був певний того що з ним може статися, бо ж на формальне звільнення щойно чекав.

Та справа, як побачимо далі, від того, що поета звільнено, не мінялася!

Коли за дозволом влади вдалося Шевченкові з Петербурґа в 1859 році поїхати на Україну, то негайно ж (23 червня) повідомив "III Відділ" жандармських полковників Київського, Чернігівського і Полтавського про те, що Шевченко їде на Україну і що їхнім обовязком є стежити за кожним його кроком. Вони знова повідомили поліційні уряди, а Канівський ґубернатор наказав зі свого боку поліції, як найсуворійше стежити за кождим Шевченковим рухом. Київський повітовий "ісправнік" (начальник повіту) в листі подав до ґубернатора, що він взяв Шевченка під "суворий секретний нагляд", приділивши відповідних аґентів. Закінчилося це коротке перебування Шевченка на Україні

*Таким жарґоном не могла б говорити така винятково культурна й інтеліґентна людина , як Шевченко. Адже цей жарґон нагадує гидкий англо-український жарґон підростаючого невихованого і неосвіченого еміґраційного покоління. Та матеріялізм та безідейність - такі ж!

самозрозуміло, арештом. А що нічого властиво "протизаконного" поет не робив, то скінчилася справа "порадою" ґен. ґубернатора кн. Васильчікова, щоб він негайно виїхав з України на Московщину і той же ґен.-ґубернатор* послав до московської влади в столиці свій внесок не дозволяти Шевченкові жити стало чи перебувати на Україні.

Шевченко ж тоді підчас переслухання зізнав, що він нічого "протизаконного" не говорив і на це ніколи б не міг наважитися, "бо добре знає свої відносини з урядом і знає, що за ним стежать".

Таким чином не підлягає жодному сумнівові, що Шевченко чудово знав про те, що за кождим його рухом і словом москвини стежать, знав, що уважають його за небезпечного головно на Україні, знав, ні за ким з його приятелів і випадкових співвязнів "словяністів" так не стежили, як за ним, а знаючи це все і бажаючи колись доживати віку на Україні, навіть після звільнення з заслання, намагався всіма можливими способами переконати московську владу, що він справді перестав бути "сепаратистом".

Така мудра людина, як Шевченко, прекрасно розуміла, що поскільки він жодним вчинком не довів і доводити не збирався своєї лояльности і відданости московському урядові, постільки орґани тої влади не повірять ні за що тому, щоб він став людиною поглядів Г. Квітки чи Гулака-Артемовського. Це - було б надто неімовірне. Однак, безперечно, Шевченко міг припускати, що ті орґани московської влади скорше повірять зміні поглядів Шевченка на погляди ліберала, симпатика антимонархічних ліберальних московських течій, а навіть московських же революційних течій.

Повірять вони такій "еволюції" лише тоді, коли ці погляди: а) матимуть українофільське забарвлення (симпатія до всього провінційного і своєї провінції), б) будуть виявлюватися в опозиційному до урядy московському середовищу і в) справжність тої зміни підтверджуватимуть приятельські відносини з московськими дячами відповідного напрямку і писаними документальними данними, не призначеними до опублікування. Лише цим способом міг Шевченко забезпечити собі певний провізоричний спокій і можливість спокійно жити. Отже він мусив переконати владу, що його ворожість до Московщини й москалів є давно забута, що він перестав бути ворожим московському народу.

При тому, безперечно, Шевченко враховував як балакучість "приятелів", так і те, що думка про його особу "ліберальних" і опозиційних московських кол буде скорше чи пізнійше відома владі.

Коли ми все сказане приймемо під увагу, зясовуючи собі як де-що з поглядів висловлених у повістях та приватних лис-

*Примітки. Див Примітка ч.13

TULA-online.org

тах, так і написання по московськи "Щоденника" (і його зміст) - то ми правильно зрозуміємо, чим був властиво "Щоденник".

У згаданому "Щоденнику" не лише його московська мова (якої не любив Шевченко і якою, як він сам стверджував у листі до Аксакова, йому писати важче ніж українською, отже дико впрост було б припускати, щоб такий українець, як Шевченко, писав справді інтимні замітки... по московськи!), але й багато де-чого в змісті стоїть в разючій суперечности з відомими нам поглядами поета.

В "Щоденнику", напр. можна знайти багато таких характеристичних для півмосквина висловів, як хоч би : "Імена Гоголя, Соловйова, Аксакова - імена хорошо ізвестние в нашей літературе". Кольцова зве він також "нашім поетом" вже на другій сторінці "Щоденника"!

Почав писати Шевченко свого "Щоденника" власне після одержання відомости про своє звільнення, чекаючи на папери, щоб могти їхати до Петербурґу і вже на самому початку в "Щоденнику" уважав конечним підкреслити, що буде писати лише правду, бо "журнал" не призначений до друку.

Далі знаходимо таке речення :"солдат - самое бедное, самое жалкое сословіе в нашем православном отечестве"(так "чуже "отечество" його поезій - стало ніби - "власним!").

Коли б ми виписували всі уривки зі "Щоденника" в цьому роді, то записали б ними кілька сторінок. Цілий "Щоденник" писаний так, як його міг написати настроєний вороже до монархії "общерос".

Але за те є дуже багато уривків, з яких так і тхне прихованою, просто расовою, ненавистю до москалів. З огляду на брак місця подаємо сторінки за варшавським виданням "Щоденника"* на яких яскраво виявлена з якої небудь нагоди нехіть до москалів.

Стор. 68 (оцінка уральських козаків у порівнанні з кірґізами), стор. 73 (нехіть москалів до зелені), стор. I39(московське село), стор.I50 (московські попи), стор. 78 (московські старовіри), стор.II0 (московські попи), стор.I28 ("здесь русскій дух, здесь Руссю пахнет - себто салом, чимсь горілим і всяким паскудством"), стор.I5I (негативна оцінка Островського "Доходное место"), стор. I54(московська психіка і европейських дух), стор. I95 (матеріялізм москалів навіть у справах кохання), стор.204(негативний погляд на московську архиерейську службу), стор.2I2 (вартість московських готелів), стор.2I8 (московське великаднє богослуження) і т. д.

Ми навмисне так докладно подаємо всі ці місця, щоб тим підкреслити, що ми їх "помічаємо", але вважаємо, що вони є тільки мимовільним висловом прихованих почувань поета, які прориваються в писаному"на експорт" "Щоденнику".

Серед самих москвинів була мода лаяти де-що зі свого по-

*Видання М. Денисюка має інакшу де-що нумерацію сторінок.

TULA-online.org

буту : в наведених місцях "Щоденника", правда, проривається проти волі автора гостра ненависть , але вона всюди носить далекий від політичних концепцій характер, а поруч з багато більш численними висловами, характерними для всякого, кажучи словами "першого" Шевченка, - "перевертня", або, як вони самі себе звуть "общероса", - тратить характер національної ненависти.

Такий "Іржавець" міг викликати у кожного московського патріота зненависть до автора, а протимосковський уривок "Щоденника", в якому автор зве одночасно московську ж літературу "нашою" - жодної некористної реакції!

Та й як могла би виникнути у москвина по прочитанню "Щоденника" така "некористна" для Шевченка реакція, коли в ньому він прочитає не тільки ряд переписаних (зі словами захоплення!) віршів московських поетів (оригінальні і перекладні), але й стало, коли згадується про московську державу , читаємо: "наше государство", "у нас" , "ми" і т. д.

Серед переписаних віршів знайдемо і "Русскому народу" Лаврова і "На смерть Беранже" Курочкіна і "Во время сумерек" З Тур і Хомякова або й Тютчева. Цей останній вірш - є висловом московського месіяністичного патріотизму.

Ставимо собі питання: чому не збереглося ані листів, ані якихось інших доказів, щоб Шевченко, перед тим, як почав писати повісти московською мовою, з захопленням переписував ті чи інші московські вірші, або захоплювався московськими поетами?

Чи міг би Шевченко, пишучи хоч би "Посланіе", одночасно з захопленням писати: "с наслажденіем прочітал трьохкупілетной стіхотворенie Ф. Тютчева:

"Еті бедние селенья
Ета скудная прірода
Край родной долготерпенья
Край ти русскаво народа!
Не поймьот і не заметіт
Гордий взор іноплеменний
Што скользіт і тайно светіт
В наготе твоей сміренной...
Удручьонний ношей крестной
Всю тебя, земля родная,
В рабском віде Цар Небесний
Ісходіл благословляя".

Та цього мало! Вже на самому початку "Щоденника" (І липня) читаємо таке: "Бистрий переход с чердака грубаво мужіка-маляра в великолепную мастерскую величайшево жівопісца нашево века!... Я із грязнаво чердака, я, нічтожний замарашка, на крильях перелетел в волшебние зали Академіі художеств... я жіл... в ево мастерской... Чем я занімался в етом святілище? Страшно подумать, я занімался тогда сачіненіем малоросійс-

TULA-online.org

ских стіхов, которие в послєдствіі упалі такой страшной тяжестю на мою убогою душу. Перед єво дівнимі произведеніямі я задумівался і лелєял в свойом сердце каково-то слепца-кобзаря і своіх кровожадних Гайдамакоф!"

Вчитайтеся в ці слова! Хіба це не є свого роду "покаянна заява", нехай навіть таке поступовання і пояснене далі покликанням.

Чи не здаються недоречними такі беззастережні слова про "кровожадність", приймаючи під увагу, що саме у віршах, написаних по написанні "Щоденника", не раз закликається до кріваві розправи, не раз радить поет "громадою обух сталить та добре вигострить сокиру!" Певно, ні в кого не може бути сумніву, що автор тих слів, виписаних зі "Щоденника", був нещирий, це не було переконання Шевченка, але він написати таке вважав потрібним (як і цілого "Щоденника"), може навіть конечним, та пару рядків далі у нього, всупереч розуму, всупереч намірам - вириваються слова про "страдницькі типи наших бідних гетьманів", про "красу моєї чудової бідної України" та про те, що вся його поетична творчість є для нього загадкою: "Справді чудне це завзяте покликання" закінчує він!

Ми до цього додаємо, що це покликання і глибокий, щирий націоналізм поета, навіть у "Щоденнику" постійно виявлюється всупереч його волі.

Шевченко є глибоко-віруюча в Бога людина, але ненавидить офіційне московське "православіе", ненавидить таке властиве москвинам сектанство і нарешті ненавидить ще більше - самих москвинів, а тому, коли і вирішив твердо не давати навіть натяку на свій український націоналізм, усе ж не в сиді змовчати, як трапляється нагода, й не підкреслити зайвий раз дикість некультурність, азіятскість, прозаічність, жорстокість або іншу прикмету московського народу.

Ось, напр. слова "Щоденника" (подаємо в українському перекладі за Варшавським виданням творів Шевченка), які визначають ставлення Шевченка до християнської релігії взагалі, до релігії, яка не змінена ще церквою, яка ще не перетворена москвинами на специфічний рід "православія", яке може було б правильнійше називати "московською єрєсью".

"Сьогодня святкується память двох найбільших проповідників миру і любови. Велике в християнському світі свято! А у нас - кольосальне пяниченння з нагоди храму". До цих слів слід додати пояснення, що "у нас" це, як і в повістях, не на Україні, тільки на Московщині, де тоді було святкування і де був Шевченко.

"О святі, великі верховні апостоли, як би ви знали, як ми запаскудили, як викривили провозвіщену вами просту, прекрасну, ясну істину! Ви заповіли фальшивих учителів і ваше проро-

TULA-online.org

цтво збулося". Далі автор вказує ряд пізніших помилок, яких потім допустилася церква. Цей уривок допомагає нам зрозуміти, як годяться зі собою слова, повні віри в Бога, зі словами, скерованими проти сучасної церкви, яку взагалі уважав автор за установу, яка де-що ухилилася з правильного шляху.

Однак, як ми згадували, особливе обурення викликають у Шевченка ріжномантні прояви своєрідної московської "побожности". Під датою 12 липня читаємо, напр., таке: "Благочестивіє уральци, а особливо уралки нашому брату, не раскольніку води напитися не дадуть. Не знаю, чим захоплюється в уральцях...Небольсін? Бруднійше, брутальнійше цих завзятих раскольників я нічого не знаю. Сусіди їхні, степові дикуни, киргизи, тисячу разів більше товариські за цих безпосередніх нащадків Стеньки Разіна". Далі оповідає автор ось що: "Найліпше вдавати на Уралі розстригу-попа. Тоді мов у казці все зявиться перед тобою, починаючи з каймака і джурміци і кінчаючи "свальним" гріхом. Мати дочку-одиначку запропонує святому страднику за віру для нічної розваги. Огидно! Гірше поган... Весь фанатизм, уся ця гидота кублиться в їх розпусних дочках та жінках".

Ці останні уривки, скаже нам читач, усе ж торкаються лише старовірів. - Припустимо, хоча в них виразно відчувається расову антипатію. Але ось це, що подаємо далі, торкається офіційної, православної московської церкви.

"У требнику Петра Могили є молитва, що освячує прибране, або хрестне побратимство. В найновійшому виданню требника цю дійсно християнську молитву замінили молитвою про вигнання духа з одержимого, цею вигаданою хворобою та про очищення посудини опоганеної мишею".

Хоча Шевченко, пишучи для московського читача, як ми вже казали, намагався ховати свої національні почування, однак, не втерпів, щоб вишукати факт, у якому можна було протиставити українську православну церкву з її "дійсно-християнськими" молитвами - церкві московській, бо ж Шевченко знав добре, що заміна молитви була зроблена з наказу московського синоду (від Петра I. заборонено було українцям друкувати книжки церковні, які не були б під оглядом мови і тексту докладною копією московських церковних видань).

Під датою 17 вересня пише поет між іншим: "Чебоксари. Як що не більше, то що-найменше було в ньому пів на пів домів і церков. І все старовинної московської архітектури. Для кого і на-що вони збудовані? Для чувашів? Ні, для "православія". Головний вузол московської старої внутрішньої політики - православіє".

З наведеного можна здогадатися, чому московське православіє користається такою великою антипатією українського патріота. Ця антипатія виявилась між іншим у таких цілком слушних думках, після відвідин служби в Ніжегородському Соборі: "В

TULA-online.org

архирейській службі з її обстановою і взагалі в декораціях я бачив щось тибетське чи японське. І під час цеї лялькової комедії читається Євангеліє! Сама підла суперечність".

Нерукотворний велетенський образ, копія з котрого мене колись налякала в церкві св. Георгія. Оригінал цеї індуської потвори знаходиться у соборі і вартий уваги як памятка старовини. Він перевезений з Суздаля в 1351 році".

Коли ми пригадаємо собі, що Шевченко, подорожуючи по Україні, відвідав не одну нашу церкву, а проте в них не помітив нічого такого, щоб викликало у нього подібну до наведених тираду, то стане ясним, що тут справа безумовно не в художньому виконанню образа.

Думаю, поданих тут уривків є цілком досить для висвітлення відношення поета до московського православія, поруч з вірою в Бога і глибокою пошаною до Євангелій й до апостолів Христових.

А тепер подамо кілька уривків, у яких проговорився обережний Шевченко (що згодився навіть зустріч з Кулішем уважати за небажану, за таку, що може викликати підозріння влади) і виявив тим нехотя своє відношення до московського народу та його культури і звичаїв.

Під датою 14 липня читаємо: "Москвин має вроджену нехіть до зелені, до цеї блискучої ризи усміхненої матері-природи. Московська "деревня" це, як висловився Гоголь, купа сірих колод з чорними отворами замість вікон, вічний бруд, вічна зима! Ніде гілки зеленої не побачиш, хоч обабіч непрохідні ліси зеленіють, московське село неначе навмисне витарабунилось на великий тракт з під тіні цього непрохідного саду, вишикувалося в два ряди здовж великого шляху, вибудувало заїзди, а на стороні капличку та циночок та й нічого йому більше не треба. Незрозуміла нехіть до красот природи!" В наведених уривках проривається знова та прихована ворожість до московського народу, а не до режиму.

А ось знова під датою 6.IX вириваються у нашого поета такі слова підчас опису Самари: "тільки-но ми ступили на сходи (найкращого шинку), як обидва в один голос сказали: "Здесь русскій дух, здесь Русью пахнет" це б то, салом, палениною й найріжоманітнійшою гидотою... О Русь!" Треба свідомо не хтіти бачити правди, щоб подібні ліричні відхилення записувати на рахунок режиму , а не усього московського народу.

Ще цікавійший є уривок із записи з дня 3.XI , який наводимо: "Москвини, у тому числі й ніжегородци, багато де-чого позичили у европейців, між іншим і слово "клюб". Але воно цілковито не підходить "русскаму человеку"* Їм краще було б за-

*нині, за московським зразком у нас замість слова українець те ж пишеться "українська людина"!

TULA-online.org

позичитися подібним словом, а воно певно існує в мові китайців, від китайців коли вже відкинули своє рідне "посіделкі", що надзвичайно влучно окреслює московські дворянські зібрання. У европейців клюб має важливе політичне значіння, а у москвинів , це навіть не "сход", а просто "посіделкі". Вони збираються посидіти за картами, помовчати, поїсти, випити і, якщо випадково пощастить, заїхати один одному по пиці".

Тут, як бачимо, Шевченко шукає спільних культурних традицій між москвинами й азіятами так, як і говорячи про московські церковні церемонії або московського старовинного образа. Рівно ж з цеї цитати є цілком ясним, що Шевченко чув себе европейцем і дивився на москвинів та їхню культуру тільки "з гори в долину", а не так, як "землячки", Драгоманов і драгоманівці, у всіх своїх відмінах аж до наших днів (включаючи в їх число, звичайно, і В. Барку).

У тому ж "Щоденнику" знайдемо й кілька таких уваг про московських письменників: "Некрасов не лише не поет, але навіть і віршороб неоковерний" (ця думка Шевченка охоче не помічається сучасними московськими льокаями, які зараз на всі голоси кричать про те, що Шевченко захоплювався, поважав, ба - навіть наслідував того ж Некрасова).

"Островскій "Доходное место", пише Шевченко, "несподобалося. Багато зайвого, що нічого не каже. І взагалі незугарно, особливо жінки не натуральні".

"Прочитав оповідання графа Л. Толстого - підроблена простота цього оповідання надто ясна", "Драма Потехіна "Суд людской - не Божій" - дрантя з подробицями" і т. д.

Думаю, що поданих тут уривків цілком досить, щоб стало ясно кожному як і далі в душі ставився Шевченко до москвинів, московської культури і Московщини - коли він навіть у "Щоденнику" написаному дуже обережно , не для українців, московською мовою з твердим наміром "видержати" прийняту з мотивів чисто тактичних, а частково з конспіративних, лінію - все ж стільки разів вириває зі справжніми, надто виразними, навіть коли б їх абстрагувати від "Кобзаря" і пізнійших віршованих творів, словами й настроями.

У цій справі, справі відношення Шевченка до москвинів, доводиться частково признати рацію Драгоманову (який зробив безліч неслушних закидів нашому поетові, намагаючися його знеціннити) у випадкові, коли він підкреслював, що Шевченко був вороже настроєний до московського народу, що тоді, як Достоєвський і інші "малороси", перебуваючи на засланні знайшли серед товаришів недолі якісь позитивні московські типи й змалювали їх пізнійше у своїх творах, один Шевченко і там не знайшов серед москвинів нікого й нічого гідного уваги.

Вправді, далі, як запевняє Драгоманов (спираючися на прозові твори і т. п. се б то, на матеріяли, писані для певних

TULA-online.org

тактичних цілей і безумовно не щирі), Шевченко згодом мав набути "новий погляд на москвинів". Однак, як тут же мусив признати Драгоманов, той погляд "не виявився у нього новими віршами" (отже й українською мовою) "навпаки у віршах писаних навіть на прикінці життя, помітна щонайменше - антипатія до москвинів" ("Шевченко, українофіли і соціялізм" стор. 154).

Та ми вправі поставити питання ширше, а саме, чи можемо, спираючися на "Щоденник" і повісті писані по московськи, твердити, що Шевченко не лише наче б то набув "новий погляд на москвинів", але взагалі змінив свої погляди?

Щоб дати докладний образ того, в якій мірі ріжняться погляди, висловлені в тих московських писаннях Шевченка, від тих, яких наявність ми ствердили, аналізуючи твори, що ввійшли до "Кобзаря", треба було б написати велику розміром окрему працю. В цій книжці, якої тема взагалі не обхоплює "Щоденника", ми можемо лише, використовуючи вже наведені уривки та подані ранійше факти, зробити певні висновки загального характеру.

Адже ж ми і так розглядали навіть не всі погляди такого багатогранного "Кобзаря", а лише ті, що зробили з Шевченка пророка національної революції, що безпосередньо чи посередньо запалювали український нарід до боротьби за визволення України з московського ярма, до боротьби за відновлення власної держави. Всього, що не належало до цієї теми (навіть в "Кобзарі"), ми не торкалися цілком. Аналізуючи всі погляди поета, висловлені ним в "Кобзарі" можна було б не одну книжку написати! Для прикладу можемо згадати хоч би прекрасну працю шведського вченого Альфреда Єнзена "Тарас Шевченко", в якій між іншим чудово висвітлено відношення поета до жінки взагалі й жінки матері зокрема; або не позбавлену цікавости книжку М. Євшана "Тарас Шевченко" і т. д.

Отже, тим більше ті твори Шевченка, які були майже невідомі українському народові, які досі не відогравали жодної ролі в його пробудженню і боротьбі, яких сам поет не тільки не трактував на рівні з "Кобзарем", але навіть взагалі не збирався друкувати, в нашій праці цілковито не входять в рахубу. До таких належать почасти й повісті, а безумовно його "Щоденник" ("Журнал").

Тільки тому, що "Щоденник" надто ріжниться від написаного в "Кобзарі" не лише мовою, але й змістом та з огляду на тенденцію використовувати "Щоденник" для зміцнення москвофільських позицій, ми мусіли, так би мовити, все ж "зайняти становище" до нього і тому мусіли рівнож навести й ряд уривків, які свідчать про те, що те, чим жив творець "Кобзаря" сховане на дні душі все ж проривалось назверх.

Безсумнівним є, що наведені уривки зі "Щоденника" які виявлюють таку виразну антипатію Шевченка до москвинів і всього московського, коли ми їх знаходимо в тексті цілости, тра-

TULA-online.org

тять свою гостроту і, як ми вже казали, часто можуть укладатися в рямці тої "самокритики", яка могла би вийти з-під пера й справжнього москвина. Саме тому, ми, спираючися на ці окремі твердження поета, не можемо запевняти, що погляди поета не змінилися і мусимо, щоб цілковито зясувати питання можливости зміни поглядів шукати ще інших фактів і аргументів.

Ми знаємо, що в першу чергу гостро відмежовує справжнього українського патріота від москвина чи нашого москвофіла – їх ставлення до гетьмана Мазепи і до Переяславської умови.

Всі москвини і москвофіли завжди і всюди намагалися * всіма можливими способами знецінити вчинки Мазепи, уйняти честь цьому великому політикові і палкому українському патріотові, що закінчив своє життя за межами рідної землі в турецьких тоді Бендерах. Рилєєв під цим оглядом не є винятком, бо він в своїх поетичних творах, не рахуючися з історією, робить з гетьмана Мазепи головно борця проти самовладства і абсолютизму.

Автор "Історії Русов", Карамзін, Бантиш-Каменський, Костомаров, Пушкін, Мордовець, Ключевський, нинішні советські "історики", Оглоблін, видавці "перекладу" тої ж "Історії Русов", однаково намагаються найчорнійшими барвами змалювати гетьмана.

Що Шевченко до заслання і підчас заслання ставився до гетьмана Мазепи з великою прихильністю, це ми знаємо, про це вже була мова, і виникає лише питання про те, як він ставився до нього після заслання? Чи змінив свій погляд що-до нього?

На цю тему знаходимо відповідь хоч би в такій подробиці з біографії поета, яку подає нам на стор. 322 П. Зайцев, оповідаючи про його життя в кінці 1858 і початку 1859 року, це б то , незабаром після закінчення "Щоденника", що його Шевченко перестав писати з днем 19 червня 1858 року**

Отже згаданий автор пише*** про такий випадок:

---

*Роблять вони це й нині, лише тому, що, враховуючи настрої читача, не можуть самі його обхляпувати болотом, як це робили в УССР – , нині видають переклада "Історії Русов" і оголошують в кількох числах "Вісника" (ч. I, 1956 р.) що власне "Історія Русов" – "розповість про мазепинщину"!

** Місяць пізнійше подарував Шевченко свого "Щоденника" М. Лазаревському, який займав посаду "попечітєля прілінєйних кіргізов" і добре ставився до Шевченка ,мав симпатії до українського оточення , народньої культури, був лібералом, старався в справі його звільнення і... мав контакт з московськими урядовими колами.

***Ще на початку цієї праці ми писали, що треба бути обережним і не приймати кожного твердження П. Зайцева за безсумнівний, перевірений факт, однак, коли таке твердження розходиться з тим, що ширять "україноФіли", то тоді до нього можна ставитися зі значно більшим довірям, що ми й робимо.

TULA-online.org

"Показуючи якось гостям свій ескіз до епізоду з життя Мазепи, коли мазепинці впіймали якихось козаків, прихильних Москві, Шевченко заімпровізував перед слухачами діяльоґ між Мазепою й Войнаровським і тими козаками-зрадниками:

"Старий гетьман і питає їх:

– А що там діється в нашій неньці Україні, чи ви й козацтво хоть трохи одумались, що москалі ведуть усіх нас до згуби?

– Ні, пане гетьмане. Ми і вся Україна дуже ремствує на твоє порядкування на Україні, що звів таке горе на весь люд козачий*.

Войнаровський почувши таку розмову, як опарений, схопився на ноги – та за пістоль:

– А кляті душі! Я вам приткну язики кулею до горла, щоб ніхто не почув вашої поганої мови. Не гетьманське порядкування, а сонний мозок ваш зводить на вас і все козацтво горе й веде до згуби, самі підотавляєте москалеві ноги, щоб надівав вам важкі пута, залізні кайдани, й гнете шиї щоб запрягти вас в шори та в вбори, а тоді вже, поки світа сонця, він буде вашим погоничем, а ви – повозарі чужого тягла".

Наведене, а в першу чергу – явно негативна згадка в поезії, писаній в кінці 1860 року ("Бували війни і військові свари..") про Ґалаґана та Кочубея – не лишають сумніву, що й далі Шевченко був по боці борців за відновлення державности, по боці ворогів Московщини, по боці гетьмана Мазепи.

Оскільки ж мова про відношення Шевченка до Переяславської умови, то величезної ваги фактом є те, що Шевченко, прочитавши свого часу всі вже не раз згадувані тут "історії", а на останок і велику моноґрафію Костомарова "Богдан Хмельніцкій" (з цієї нагоди маємо в "Щоденнику" таку "дипльоматичну" згадку: "Прекрасная кніґа вполне изображающая етаво ґеніяльнаво бунтовщіка") залишився ворогом Переяслава! У тих працях, так чи інакше, але признавалося особливою заслугою Хмельницького "приєднання" України до Московщини і за це його звеличувано. Шевченко ж, коли по повороті з заслання мав нагоду знова глянути на Переяслав, – не втримався і написав відомого вірша "Якби то ти, Богдане пяний", в якому виразно зайняв таке становище до тої, приписуваної Хмельницькому "заслуги": "як би ти на світ не родився... то не купав би я в калюжі тебе преславного".

А пів року пізнійше, в своїм "Погинеш, згинеш Україно, не може не згадати знов того ж Богдана, як такого, за якого тяжко карається Україна!

---

*Оскільки подане П. Зайцевим справді мало місце, то наведені слова вказували б, що Шевченко вірив вигадкам відомих йому "історій", які запевняли, немов козацтво не підтримало гетьмана. Поет не міг знати, що разом по боці гетьмана Мазепи виступило (хоч і не одночасно) коло 30 тисяч душ (не рахуючи – партизанів, з якими число це досягало б 55 тисяч душ). Шведів було 30.000 вояків.

TULA-online.org

Отже не може бути сумніву, що Шевченко й далі не міг забути й подарувати Хмельницькому Переяславської угоди, хоча безумовно визнавав його великі заслуги (бо він же в 1844 році малював офорта "Дари в Чигирині, 1649 рік") однак навіть в "Щоденнику" не спромігся більше, як на означення "бунтовщика" це б то людини, яка не пішла далі бунту, яка не висунула ідеї відновлення держави предків!

До поданих доказів можемо ще долучити такий випадок. Шевченко (подаємо за цитованою працею Зайцева) мав, як занотував це молодий маляр, українець, Честахівський сказати йому (1857 р.) підчас одної з розмов: "Аж шум шумує в серці, як згадаю, яку гірку випив та ще й досі не наш славний люд козачий, а таки не втеряв серця. А поганець-москаль топче його лицаком калюжним і сам не знає паскуда, яке добро нівечить".

Таким чином маємо всі підстави, щоб ствердити сталість поглядів поета, який підчас писання і після написання "Щоденника": а) ненавидів москвинів, б) осуджував уживання московської мови (див. листа до Кухаренка і до В. Шевченка), в) був принциповим ворогом "Переяслава" і всякої спілки з Москвою і г) симпатизував таким гетьманам, як Мазепа, що намагалися відірвати Україну від Московщини й забезпечити їй самостійність. Та цього мало! Навіть в 1860 році з найбільшим призирством і зненавистю ставився поет до тих, "хто "проміняв свою добру матір" і зве їх "Няньками і дядьками "отечества чужого"!

А коли так, то чи ж можемо брати за "щиру монету" написане в "Щоденнику"; де він, крім інших подібних річей, сталo сам зве те ненавистне йому "чуже отечество" - "своїм","нашим"?

До того ж слід памятати, що Шевченко робив найбільші зусилля, щоб видати новим виданням свого "Кобзаря", чого, коли б він був змінив свої погляди, він ніколи не робив би!

Але як-що так, то знову виникає питання: пощо ж Шевченко писав* свого "Щоденника"?

Щоб дати на це відповідь, ми мусимо в першу чергу зрозуміти Шевченка-засланця, Шевченка-людину, яка мусіла жити серед москвинів, мусіла з багатьма з них підтримувати добрі особисті відносини, мусіла через тих же москвинів, користаючися з прихильности Репніних у колах, близьких до московської державної влади, намагатися згодом добитися свого звільнення із заслання. Адже ж, засуд Шевченка був безтерміновий, і коли б поет не робив, за допомогою тих приватних звязків і знайомств жодних відповідних заходів, так би й загинув на засланню. І за-

*Пояснення, що поет хотів записувати де-які факти і враження, трактуючи їх як матеріял для майбутніх творів і обрав форму "Щоденника", щоб вразі трусу ні мовою ні змістом не стягти нового лиха - не задовольняє, бо записуване не надавалося для цієї мети.

TULA-online.org

гинув він би не сам, але разом з ним і велика частина його творів!

Чи виграла б на тому українська справа? - Безперечно, ні! Коли б поет і вмер на засланню, та не позбирав багатьох своїх творів, які були по людях в одному-двох примірниках, - та не написав нічого з того, що він написав між роком 1857 та 1861, то дуже можливо, що ми мали б менше, ніж половину "Кобзаря", як-що б і те не розгубилося! Адже ж, поет де-які зі своїх творів, не можучи їх сам знайти, писав наново!

Отже, як би Шевченко за таких обставин не підтримував з москвинами особистих звязків, українська нація мала б величезну втрату, але ці звязки вязали самого поета і забирали у нього по звільненню багато часу. Поет у свому "Щоденнику" навіть занотував, що "боїться", чи не став він в Москві та Петербурзі "модною особою"! Але, щоб бути тою "модною особою", треба підтримувати знайомства, бувати в товаристві, входити в чуже московське життя.

Шевченко потрапив так влаштувати цю частину свого приватного життя, що ні в одній засадничій справі не пішов на компроміс, що не почав писати для українців українською мовою творів москвофільських, що зберіг у "Кобзарі" сувору чистоту ідеольоґічної лінії! Та за цю чистоту ідеольоґічної лінії мусив платити не лише своїм часом і здоровлям. Він мусив бувати на московських прийняттях, мусив листуватися з москвинами, мусив писати для них свої "Автобіоґрафії" і "Щоденника"!

Що Шевченко справді багато чого мусив робити, керуючися згаданими мірнуваннями, можемо ствердити хоч би на підставі того ж "Щоденника". Так, напр., Шевченко мріяв, вертаючися із заслання: "через Кізляр і Ставрополь проехать в Екатеринодар прямо к Кухаренку. Насмотревшись досита на ево виразительное благородное лицо, я думал проехать через Крим, Харьков, Полтаву, Київ в Мінск, Несвеж і наконец село Черковичі і обняв своево друґа і товаріща по заключенію Б. Залескаво, через Вільно проехать в Петербурґ. План етот ізменіло пісьмо Лазаревского* от 2 мая. Із пісьма я увідел, што мне ніґде не останавліваясь нужно поспешіть в Академію Художеств і облобизать рукі і ноґі ґрафіні Настасі Івановни Толстой і ейо велікадушнаво супруґа, ґрафа Феодора Петровіча. Оні єдінственние віновнікі моєво ізбавленія, ім і первий поклон. Незавісімо от благодарності, етаво требует простая вежливость".

Отже, Шевченко, довідавшися, що в справі його звільнення дуже багато зробив віцепрезидент Академії ґраф Ф. Толстой, зрікається своєї мрії відвідати щирих друзів!

Одні такі знайомства з москвинами тягли за собою інші. Від роблення подібних нових знайомств, здебільшого, не міг Ше-

*якому власне й подарував пізнійше Шевченко свого "Щоденника".

TULA-online.org

вченко відмовитися. Ось, напр. читаємо: "Ніколай Петровіч Болтін ґубернскій дворянскій предводітель, ізявіл желаніе познакомітся со мной. Я удовлетворіл ево любезное желаніе і не раскаіваюсь. Он человек здорово і благородно мислящій, ґарячо сочуствующій вопросу о крепостних крестьянах і усердно хлопочет о составе комітета, которий должен порешіть ето дело в Нижеґородской ґубернії".

Наведений уривок ще раз вертає нас до того про що вже була мова, до втягання тим оточенням Шевченка в московське життя.

Шевченкові треба було дуже вміло маневрувати, щоб без шкоди проскочити між Сціллою поліційного догляду орґанів московської влади і Харибдою зацікавлень особою Шевченка, яке виявили широкі кола московського поступового суспільства. Це не було легким, а щоб зрозуміти укритий звязок між одним і другим треба, нагадати собі слова Белінскаво * про Шевченка (лист до Анненкова, грудень 1847 р.). Як це ні виглядає парадоксально, втрата "контакту" з тими московськими "поступовими" колами - улегшувала орґанам безпеки, натиск на Шевченка. Адже ж Шевченко був чужинцем і проти нього легко повставав спільний московський фронт!

Думаємо, що власне у тому всьому й слід шукати як причини написання московською мовою "Щоденника" з таким змістом, так і того, що Шевченко його подарував саме Лазаревському і долею того "Щоденника" більше не цікавився!

Нехай навіть Лазаревський і був симпатичною людиною поетові, прихильною до нього, як людини, земляком, але таким, який не мріяв про те, про що мріяв поет , і був йому ідеольоґічно з певністю чужим. Але Лазаревський працював в адміністрації імперії і мав у московських "високих сферах" знайомства.

Таким чином, не зі своєї вини Шевченко опинився серед чужинців, не в Шевченкові була причина тому, що його освічені земляки "оглухли" і "не чули" вогненого слова" Шевченкового, який переживав наслідком того справжню траґедію і,будучи цілком самотним, у тій національній "пустці", по довгих муках на засланню мусив сам шукати шляхів до звільнення і все й далі маючи перед собою нерозвязване питання:

"На батька бісового трачу
І дні, і пера, і папір!" (1850 р.),

взявся писати московською мовою, щоб може хоч щось зробити бодай для справи визволення з кріпацтва.

Крім того, змушує нас трактувати "Щоденник", як твір, писаний "на екпорт", для спеціяльних цілей, справді не призчуваний поетом для друку і може тому, цілево, без залишення

*Шевченку сослали на Кавказ салдатом. Мнє не жаль ево: будь я ево суддей, - я би сделал не меншее", писав Белінскій.

TULA-online.org

копії, подарований М. Лазаревському, і другий анальогічний до написання "Щоденника" випадок. Маємо на увазі його "Автобіографію", писану в московській мові та автобіографічного листа.

У 1860 році, на прохання Редакції журналу "Народное Чтение", написав Шевченко свою "Автобіографію"і тоді ж автобіографічного листа до редактора того журналу. У цій "Автобіографії" Шевченко лише мимоходом згадав про писання віршів, пишучи головно про свої юнацькі й дитячі роки, бажання бути малярем та свою працю, яко маляра. В автобіографічному листі, рівно ж, помітно бажання представити головно московській публікації кріпака, що вибився у малярі, що жив, цікавлячися головно малярством, а за поетичну творічість згадано так коротко, що автор тут не міг не пояснити те словами: "як і коли писав я поезії, що повстали після неї ("Причинної"), про це тепер не маю охоти розводитися".

Це й зрозуміле. Адже ж, як видно з початку цього листа, редактор того московського журналу не українським поетом цікавився, ні! Він хотів своїх читачів познайомити з історією життя людей, що "визначилися серед темної і безсловесної маси простолюддя", це б то, Шевченкова біографія була одною з посеред ряду інших, які всі разом мали доводити: 1) що "русскій крепостной мужік" - також людина, не гірша за інших, навіть є серед них високо обдаровані люди, 2) що кріпацтво - це пляма, яку слід усунути, та 3) що й устрій московської імперії аж ніяк не є досконалий.

Шевченко це розумів, а проте - обізвався, бо уважав, що осягнення цілей редакції користне безумовно і для його земляків, але серця свого, своїх мрій і поглядів не мав жодного наміру москвинам відкривати!

Та незалежно від усіх цих таких переконуючих аргументів, навіть коли б усе згадане не управнювало нас до певних застережень що-до щирости поглядів, висловлених і в повістях і в "Щоденнику" та в де-яких листах, то і тоді ми повинні були б ставитися обережно до згаданих писань.

Адеже ж, сам поет уважав, що він "дав" українському народові "Кобзаря" і тільки "Кобзаря"! Тільки пишучи свої українські поезії, благав поет музу, щоб учила "неложними устами сказати правду!", і тільки доля тих поезій викликала у нього неспокій, тільки їх він гаряче бажав зберегти і передати своєму народові, трактуючи їх як "засіб".

Не про "Щоденника" чи повісті, а тільки і лише про "Кобзаря" думав стало Шевченко і ще на засланню благав Бога, щоб ті його поезії "доніс" на Україну, "бо я, Боже, я за неї гину!" І тоді ж, турбуючися про долю свого "Кобзаря", сам поет писав:

".....серце холоне,
Як подумаю, що, може,

TULA-online.org

"Мене похоронять
На чужині, і ці думи
Зо мною сховають
І мене на Україні
Ніхто не згадає".

До цього слід додати, що й справді величезну ролю в пробудженню українського народу відограв не "Щоденник" і не повісті, а "Кобзар" і тільки "Кобзар".

Тому, повторюємо ще раз, ми маємо всі підстави уважати тільки думки, висловлені поетом у його "Кобзарі", за такі, які він хотів лишити нам разом зі своїм "Заповітом"! Лише ті погляди і думки він сам хотів кинути в душу нашому народові, трактував їх як "засів", з якого сподівався колись "добрих жнив"!

Визволившися, щоб могти далі нишком, для майбутнього (а не для негайного друку) писати свої поезії, щоб могти жити, хоча й під поліційним (і громадським) доглядом, але все ж "на волі", мусить поет таки із "ворогом" жити! Але , пишучи й говорячи те, що йому доводиться писати й говорити у ворожому середовищу, поет ніколи не забував, що "лучче одурить себе таки, себе самого, ніж з ворогом по правді жить".

Пишучи "Автобіографію, а перед тим "Щоденника", поет і думки не мав про те, щоб ці його писання пішли між українців. Для українського народу написав Шевченко лише і тільки "Кобзаря" і лише "Кобзар" будив серця українців, сіяв у них спрагу волі й бажання відновити свою державність.

Це все дає нам право трактувати хоч би "Щоденника" тільки, як матеріял для усталення рівня освіти поета, його смаків і де-яких біографічних подробиць, але не як справді щирий вислів його думок.

Не можемо трактувати "Щоденника", як твір поета, і тому не має підстав говорити, що Шевченко був письменником двомовним, тим більше, що й повісті не були жодним проявом "двомовности" - тільки їх поява була наслідком спеціяльних умов (загострена заборона писати) і інших чинників, про які була мова.

Отже погляди Шевченка в справах національних не можуть уважатися чимсь невиразним, чимсь, що можна ріжно насвітлювати, навпаки, кожен нормальний , необмосковлений українець, перевіривши все тут зясоване зможе лише подивляти надзвичайну виразність і послідовність національних поглядів поета та його політичну мудрість.

У жодного українця, який завдасть собі труду, читаючи цю книжку одночасно уважно перечитувати та передумувати "Кобзаря" - не може бути жодних сумнівів що-до цілковитої правильности висловлених тут думок.

Але інакше стоїть справа з москалями та вихованими ними

TULA-online.org

національними покручами. Вони чудово знають, які мав поет погляди, але вони ж знають, що ті погляди остільки небезпечні, що треба їх за всяку ціну підмінити іншими, а в першу чергу треба переконати українців, що Шевченко був властиво "малоросом", "провансальцем" і уважав гідним найбільшої пошани та любови саме головного нашого історичного ворога - московський нарід.. Звичайно вони не вживатимуть одіозного слова "малорос" лише приписуватимуть йому погляди близькі до поглядів "малороса".

З цією метою московські большевики та їхні прилепенці не минають жодної нагоди для того, щоб ще й ще запевняти нас про вигадані ними симпатії Шевченка до московського народу.

"Шевченко разом з великими російськими революціонерами-демократами ... кликав народ на боротьбу з самодержавством ... Братерська дружба з кращими синами визвольної мисли великого російського народу окрилювала Шевченка і формувала його свідомість"... "Шевченко ненавидів українських панів-лібералів, націоналістів, які намагалися відірвати геніяльного поета від передових людей російського народу" (Тарас Шевченко. Повна збірка творів в трьох томах. Держ. В-во Худ. Літератури, Київ 1949, Передмова "акад." О. Корнійчука) - так вчать вони.

"... Перебуваючи в колі передових російських діячів культури Шевченко не поривае звязків з Україною..." "В "Посланії" Шевченко виступае проти космополітів за їх схиляння перед іноземною культурою..." "Думки Шевченка спільні з поглядами М. Чернишевского, який відстоював матеріялістичні погляди на мистецтво..." "Шевченко з однаковою любовю ставиться і до трудящих інших національностей... Поет революціонер бере активну участь у громадянсько-політичному житті Росії"... "Поряд з російськими письменниками Л. Толстим, О. Островським, І. Рончаровим, І Турґеневим, М. Некрасовим, М. Чернишевскім він бере участь у літературних читаннях... Активним пропаґандистом творчости Шевченка серед російського і українського населення був М. Горькій..." ("Т. Шевченко, життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах" Київ, 1960 р.)

Можна було б дуже й дуже багато навести подібних невідповідаючих правді, але за те - категоричних тверджень ширених в московських большевицьких виданнях, але це було б зайвою працею, бо й так ясно, що москалі лише цим способом можуть баламутити українські народні маси й невтралізувати вплив вогненного слова Шевченка.

Натомісць заслуговує на "спеціяльну увагу" виступ на еміґрації одного з московських вихованців з твердженнями цілком подібними до наведених, які є такі ж бездоказові, як попереду наведені, лише більш примітивні.

Маємо на увазі книжку В. Барки "Правда Кобзаря", яку автор певно так назвав саме тому, що здебільшого ми в ній маємо

TULA-online.org

до діла не з поглядами "Кобзаря" тільки власне В. Барки.

Розділом першим автор намагається здобути собі довіря читача і тому в ньому нічого "єретичного" нема і зрештою він не заторкує нашої теми: відношення Шевченка до москалів і всього московського. Другий розділ - власне увесь присвячений цьому питанню і в ньому автор намагається поширити серед еміграції як культ "великого московського народу" так і переконати читача, що наче б то Шевченко був... москвофілом!

Вже назва розділу є баламутна - "Москалізм" - як перший ворог". Досі словом "москалізм" означувано було московське слово вжите як українське. Але п. Барка має окреслену мету: підмінити погляди Шевченка іншими та зробити з нього приятеля москалів, а антимосковські виступи поета записати на рахунок отого "москалізма".

Вже зараз же з перших речень цього розділу починається "словесна еквілібристика" метою якої є забити читачеві памороки. При тому В. Барка найпростійші речі затемнює навмисно підібраними словами вжитими не до речі. Він немов ті Мольєрові "манірниці", які звали дзеркало "повірником грації", стільця - "зручним пристроєм до розмови" - вигадує якісь "головні прикметности московства", "психічне болото на дні московства" і т. п.

"Москалізм" у Барки це і "озвірілий деспотизм московщини" ("московщина" - з малої літери, отже це можна хибаз зрозуміти за його ж термінольогією як твердження, що "москалізм" - це є озвірілий деспотизм москалізму") і "дійсність дана в життєвому досвіді", яка протирічить "ідеалові життя", і "влада північних самодержців", і якесь неозначене "московство" і "психічне болото на дні московства"! Очевидячки можна було б ще без жодної шкоди дописати, що це також "ставка на недоумкуватість еміграційного читача" і взагалі все, що лише зможе витримати папір.

Для підтвердження кожного пояснення додані недоречні в кожному окремому випадкові цитати з "Кобзаря".

Ось приклад:

На стор. 36 читаємо "Поет прозрінням пророчим розгледів головні прикметности, що ними визначається московство на весь кругосвіт - мучити, кого полонило, вдираючися в саму душу:

.....
"Щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу. Лютий злодій
Впирається таки, та й годі".

Згадано також і найбруднійше в світі психічне болото на дні московства:

"Саул прочумався та й ну
Як той москаль, у батька, в матір
Свою ріденьку волохату
І вздовж, і впоперек..."

TULA-online.org

Перший вірш взятий з малої поезії "Мов за подушне обступили оце мене на чужині нудьга і осінь".

Перечитавши цілого вірша кожен побачить, що Шевченко, пишучи його, жодними "прикметностями московства" й не думав займатися. Він описував свій настрій, свою нудьгу, яка йому дошкуляла і вжив двох порівнянь, щоб краще відтворити той настрій. Перше - це порівнання своїх переживань з переживаннями бідного селянина, якого обступили, домагаючися залеглого податку ("подушного"), збирачі того податку. Друге порівнання мало пластично передати як та непрохана печаль силоміць вдирається в душу, немов москалі в чужу країну щоб її захопити. Отже і це порівнання лише свідчить про те, що Шевченко дуже добре знав, як вперто й нахабно вдираються звичайно москалі (московський нарід) в чужі осамітнені країни. При чому в наведеній цитаті "печаль" вдирається "в душу" (а не москалі) - отже знова і ці слова не мають нічого спільного "з прикметностями, що ними відзначається московство", а само "московство" далі лишається альґебраїчним "іксом".

Наступне речення п. Барки рівнож не має льоґічного глузду. Шевченко хоче дуже яскраво підкреслити усю фактичну дикість і брутальність "царя" Саула і тому порівнює його поступування з поступованням москаля , бо московський нарід разив українців (в тому й Шевченка) своєю брутальністю й дикістю, а тому порівнання й було живе та соковите. Але коли ми заступимо "московський нарід" "найбруднійшим у світі психічним болотом на дні московства" - то ні одна людина, яка ще не зїхала з глузду не зможе знайти нічого спільного між зацитованим віршом Шевченка і безглуздим спомотом слів п. Барки психольоґічне болото на дні московства")!

Ми мусіли спинитися трохи щоб задемонструвати читачам, якою безглуздою словесною еквілібрістикою задурює п. Барка голови своїх читачів у надії, що збаранівший читач буде думати, що то він не може второпати "мудрости" Барки і що Барка тими Шевченковими віршами довів немов би й Шевченко виступав з тими усіма нісенітницями!

Далі зручно перескакує Барка на "буйство і розгнузданість", які "приєднуються до російських справ" (? Що за нісенітниця!) щоб тут же зазначити, що на ці ж "прикмети" хворіла і... Західня Европа.

Далі з "дичизни", советчини", "хапунства" зробив п. Барка саламаху й оповіщає, що це все разом і є "москалізм", який був Шевченкові вкрай осоружний". Словом маємо майже пять сторінок балаканини, яка нагадує часто просто записки Поприщіна з відомого Ґоголевого твору* і будовою речень і "якістю" думки та свідчить або про дуже малу інтеліґенцію автора, або про певність, що для його читачів і це все буде здаватися мудрістю. Після такої "артилерійської підготовки" переходить

*"Записки божевільного".

TULA-online.org

Барка до властивого завдання, починає нас переконувати в тому, в чому (зручніше) переконують московські большевики та їхні льокаї, а саме, що Шевченко... любив москалів!

Ось як про це пише Барка, перелицьовуючи у вихваленнях "ведущаво народа" й "старшого брата" тих московських большевиків:

"Москалізм був Шевченкові вкрай осоружний... Але якраз - без ворожнечі до всіх росіян, до народности і осіб, що втілюють високі прикмети її. Таких він бачив багато: серед учнів Академії, літераторів, учених, громадських діячів, солдатів, - з ними знаходив однодумність і ділив серце. Рідко при особистих спілкуваннях, можна стрінути таку сердечність в дружбі і відкритість найщирішого почування, братерськість - до саможертви в виручені з біди - які виявляються між добрими людьми серед народу російського; хоч не тільки його одного. Справді, в його простих людей, не отруєних і духово не покалічених імперщиною, є на серці риса Божого народу. Доброзичлива вдача їх приріднює собі зміст вселюдського єднання. Коли режим не врізається з силами страхання і ґвалту, а самі особи не чіпляються в імперську згорділіcть, вони зберігають справжню душевну велич.

Шевченко знав ті прикмети. Ніде немає в нього зневаги до росіян як народности, навіть коли він протиставляється їй.

"Постійний читач пророків, він також знав, що бажати загибелі або зла цілому народові, це - гріх". (Василь Барка, Правда Кобзаря, 1961 р., ст. 37-38)

"Не було в Шевченка шовінізму, коли картав москальство, бо вважав це тільки однією і найпоганішою стороною російського життя.

В нас мова - про різні речі: про москалізм як прокляття Росії, і про народність росіян, як велику гілку, що виплекана волею Творця і процвіла чудовим вицвітом, насамперед в щирому християнстві селян і подвижників по численних скитах Півночі". (Василь Барка, Правда Кобзаря, ст. 39).

Тут справді не зашкодить зазначити, що справді у Барки і у Шевченка "мова про різні речі" і тому Шевченко, пишучи листа до Микити Шевченка, просив його писати "язиком людським" а не "московським", зясовував, що хоче хоча так потішити себе "на чужій стороні", вияснює, що "москалі чужі люди" і щоб не було неясности на тому ж листі нашкіцував бородатого москаля і підписав під ним : "кацап". Отже Шевченко всюди пишучи про москалів має на увазі "кацапів", а Барка хоче перевернути большевиків у підмінюванню поглядів Шевченка і верзе нісенітницю про вигадані ним з цією метою "москалізми"!

Йому ж і большевикам байдуже, що думав Шевченко, йому треба всіма способами вивищити отой "ріднесенький" йому "веду-

TULA-online.org

дущій народ", переконати в тому, "Що творчий ґеній росіян приніс, передусім через Москву і Петербурґ, першорядний пай, рівний англійському, в скарбницю вартостей культури, – це загальновідоме". На жаль, їх москалізм зруйнував їх власну творчу ниву, її красу і силу, що дивувала світ. Тепер немає живих решток мистецьких ні від "золотого періоду" російського письменства, ні від срібного, себто доби великих символістів". (Василь Барка, Правда Кобзаря, ст. 41).

А далі, як каже приказка, "не вмер Данило – болячка задавила" отже "Якщо прив'язування Шевченка-мислителя до групи Добролюбова і Чернишевського становить собою тільки міт в складі підмінної личини на поета, то, однак, знаходилися серед російської громади однодумці його, справжні світочі творчої думки і протестанти проти москалізму. Передусім – мистець, що був найсвітлішою постаттю для молодого Шевченка, вчителем його, духовним батьком і захисником. При домашньому огнищі його перебував поет, ніби в своїй родині. Йому зобовязаний в освіті і мистецтві, громадянських поглядах і самій свободі – викуплення з кріпацтва. Поет знав його: "Карл Великий"; то маляр Карл Брюлов. Але той сам почувався в Росії, як зацькований. Вся душа його була споріднена з духом свободи, гуманітаризму, вільної творчости: в Західній Европі." (В. Барка, Правда Кобзаря, ст. 46-47).

(Тут "забув" Барка маленьку подробицю, а саме, що К. Брюлов був німцем).

Наведений уривок не лишає сумніву, що московські вихованці далі продовжують серед нас працювати і баламутити наївних різними ідіотичними "московізмами". Одного лише ніхто не може заперечити, а саме, що жодні фантастичні "московізми" не перешкодили московському народові в 1962 році осягнути число 100 мільйонів (замість 99, яке випадало на підставі приросту населення, коли за вихідний рік взяти рік 1919). В тому ж часі мусіло на терені нинішньої УССР на підставі такого ж обчислення бути 80 мільйонів українців, а їх тільки 36852000.

Коли ж людині не запаморочена голова – то їй ясно, що московський нарід не є сам собі ворогом і нищити він не себе тільки інші народи. Але усвідомлення цього є дуже небезпечне для москалів і тому вони воліють щоб українці "билися з вітряками" й не знали, хто є ворогом. Для цієї ж мети треба їм штучним туманом заслонити ясні й виразні погляди поета (див. стор. 172-174 ст. цієї праці). Згадувана книжечка Барки і є саламахою в якій перемішалося все: "і "московізм" і "хвильовизм" в дикому неладі, гіршому за той який панував в голові Поприщіна, бракує лише дати якогось "мартобря"! Але вся та "словесна веремія" має цілком виразну мету – затерти справжні погляди Шевченка і підмінити їх отим, догідним для москалів вихром хаотичних вигадок.

TULA-online.org

Та ніщо, навіть безпідставне використовування уривків "Щоденника" як наче б то, щирих виявів Шевченкових думок, чи прозових творів "Дармограя" не зможе скерувати український нарід на манівці! Нарід, який не читав цієї праці, який не вглиблювався в усі питання тут порушені - інстинктовно, серцем відкликався і буде відкликатися лише і тільки на "Кобзаря, якого йому "дав" Шевченко.

Отже, як ми вже казали, для українського народу був і лишиться Шевченко автором тільки "Кобзаря", пророком національної революції. Він сам сказав: "людям дав я "Кобзаря" і це - свята правда! А в ньому старався "неложними устами сказати правду"!

Решта ж була лише засобом щоб не загинути на засланню, щоб мати змогу "молитву діяти до краю".

І він справді "до краю", до самої смерти "діяв молитву" з єдиною метою - збудити свій нарід до боротьби, вірячи, що ще прийде час, і в Україні "заревуть вольнії гармати", і старий Дніпро "понесе кров ворожу у синє море..."

Нехай україноФіли всіх колірів (включаючи і"червоних") пробують спекулювати на таких писаннях, як хоч би "Щоденник", ми знаємо і знатимем, що поет дав своїому народові "Кобзаря" і кликав у своїому "Заповіті" "вставати" й "порвати кайдани", якими ще й досі скована наша Україна.

Шевченко в жахливих умовах сказав своє слово, Тепер - слово за українським народом, за його зброєю!

XIУ. РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД Т. ШЕВЧЕНКА.

З приводу релігійних поглядів Тараса Шевченка вже існує ціла література. Не в дослівному розумінню цього слова, бо окремих поважних праць на цю тему немає, а в тому, що вже багато й багато разів порушувалося це питання принагідно або в окремих статтях і здебільшого розвязувалося не відповідно до фактичних даних, тільки за особистими чи партійними поглядами авторів. Тому відповіді на ці питання хитаються між означенням поглядів Шевченка, як поглядів людини глибоко віруючої, аж до визнання їх атеїстичними. Навіть на еміграції знаходилися автори і то з числа людей наче б то не перейнятих комуністичними ідеями, що хоча й в завуальованій формі все ж ширили думку немов релігійність Шевченка була релігійністю... "антропоцентричною", що він не Бога, тільки "людину" уважав центром світу, та що наче б то "коли стала приступною ціла літературна спадщина поета, та до того його листи й щоденник, не мали вже змоги вважати певні блюзнірчі" місця в творах Ше-

TULA-online.org

вченка за випадкові: є в них справді чимало висловів на релігійні теми, що можуть вразити церковно-релігійного читача" (зі статті одного такого "авторитета" совєтського походження, а саме Ю. Шереха).

Тимчасом наведені твердження не лише не відповідають правді, але й можуть хіба служити доказом у ліпшому випадку небажання наших "книжників і фарисеїв" в кожному окремому випадкові вглибитися в зміст творів Шевченка, збагнути думку і душу поетову, а не оперувати вирваними (і тому - мертвими!) словами.

Власне завдяки такому підходові до спадщини поета можемо зустріти твердження про "культ" покритки" (Ю. Бойко і той же Ю. Шерех) і не випадковою є згадка в одній з таких статтей на тему відношення Шевченка до релігії... про культ "дівчини-матері", це б то тої ж покритки, про впливи на Шевченка протестантів, Давида Штравса, "кирило-методіївців", московського атеїзму і т. д. і т. д.

Всі згадані "впливи" ті, що їх бачать здебільшого не встані підперти ані одним переконуючим доказом, більше того, вони не пробують навіть порівняти якесь конкретне твердження питоме лише тому (чи тім) хто мав "впливати" на Шевченка з докладно проаналізованою думкою поета, отже вони тільки "суґґерують" читачам помилкові погляди і нічого більше. При тому, хоча такі автори і визнають матеріялістичну тезу, що слід памятати, що "релігійна свідомість обмежена становищем людини в історичному процесі" та що "не можливо нехтувати вихованням та впливами оточення", а проте вла сне вони ними нехтують і наслідком того можуть ширити такі помилки!

Ми знаємо всі, що Шевченко ріс на селі в селянській українській родині, а потім ще дитиною вчився у сільських дяків, вчився у свого народу, читав охоче псалтир, біблію, слухав релігійні народні пісні, канти, колядки і його вражлива душа, "стовідсотково" українська, мусіла вбрати в себе, як губка воду всі основні релігійні погляди українського народу.

Враховуючи величезну, домінуючу роль цього чинника, ми, щоб зрозуміти як релігійні погляди поета так і їхній органічний зв'язок з поглядами українського народу, мусимо коротко спинитися над зясованням характерних властивостей українського релігійного світогляду, а в першу чергу над питанням чи християнська релігія є тотожною у всіх християн, чи навпаки, має якісь свої особливости у різних народів землі.

Може де-кому здатися, що власне таке поставлення справи не годиться з поглядом без якого не може бути й мови про релігійність, а саме з питанням про божеське походження християнської релігії - одної для всіх християн, про її стабільність та еретичність будь-яких спроб змінити хоча одну літеру в тому, що зафіксоване в Святому Письмі та, що коли б ми прийня-

TULA-online.org

ли, що є різниці в релігійному світогляді різних народів, що визнають ту ж релігію, ми б тим самим дійшли до думки про сумнівність вчення і тим самим - докотилися б до атеїзму.

З усією рішучістю мусимо відкинути думку про правильність подібних міркувань, а щоб у більш приступній короткий і вичерпуючий спосіб зясувати істоту справи, хочемо звернутися до прикладу. Коли пяти-шости річна дитина допитується у батьків, показуючи на місяць: "що то таке?" - то відповідь батьків буде залежати не лише від того на якому щаблі культурного розвитку вони самі стоять, за якої доби живуть і що самі знають про це . Можуть вони вважати місяць і за обличчя богині, і за лихтаря, і за місяця на якому в науку нащадкам тримає Каїн на вилах Авеля, і за сателіта Землі - але чим правильнійшою і складнійшою буде їхня відповідь дитині - тим менше буде дитина встані її зрозуміти і сприйняти. Навіть коли її батько був би сучасним астрономом і витративши багато часу на висвітлення дитині справи, дійшов до думки, що дитина "зрозуміла" - коли та дитина виросте і не забуде того як вона зрозуміла пояснення батька - завжди вона ствердить, що її розуміння ріжнилося і від тих пояснень і від правди! Отже відповідь на питання буде залежати в першу чергу від розвитку того хто питає.

Але чи коли ми ствердимо, що та або інша відповідь те, або інше пояснення чим є місяць є не цілком правдиве, то чи таке не цілком правильне пояснення може бути одним з доказів "неістнування місяця"? Місяць істнував і істнуватиме, як обективна даність, незалежно від правильности чи помилковости субективної уяви про нього.

Наведений приклад може пояснити що: І) відкриту Богом за посередництвом богонатхнених обранців істину не встані збагнути у всій повноті люди завдяки своїй природі, завдяки обмежености своїх знань і обмежености розуму, а тому розуміли, й розуміють її так, як вони спроможні її розуміти і 2) поскільки народи ріжняться не лише своєю культурою та фізичними особливостями, але й своєю вдачею - постільки й релігійна свідомість ріжних народів буде де-що ріжнитися, постільки вони будуть ріжно пояснювати собі окремі моменти, наголошувати не ті самі подробиці й інакше розуміти де-які істини. Ці нюанси існуватимуть, але істота християнської релігії є та ж.

Український нарід від найдавніших часів ріжнився, як своєю вдачею, так і релігійним світоглядом від народу московського та інших народів. Прадавні вірування українського народу, як і багатьох інших, відзначалися своїм антропоморфізмом і цей антропоморфізм відбився після прийняття християнства і на християнських віруваннях. Однак цей антропоморфізм мав на собі печать духа народнього, його вдачі і відзначався партіярхальною простотою й щирістю. Християнські вірування

TULA-online.org

злилися з прадавніми й на Різдво Христове співає наш нарід чудову колядку: "Ой у полі плужок оре", а в цій колядці за "плужком" сам "Господь ходить", "святий Петро поганяє, Божа Мати їсти просить, Бога просить: ори Синку цю нивку..." Чи ж хліборобський нарід міг краще висловити свою любов до Бога і віру в Ісуса Христа і Матір Божу в їх ласку, їх любов до людей, в їх бажання допомогти у важкій праці й так просто й щиро взяти участь у житті й турботах селянина, що з надією на ту допомогу, звертається до Бога, як до когось близького, рідного, свого, зі своїми щоденними скаргами й потребами? Яка безодня ділить так усвідомленого Ісуса Христа не лише від поганських богів, які сіяли жах, які пожирали власних дітей і які нагадували якісь потвори, але й від "Ісуса Христа" вдягненого в золотом облямовану пишну багряницю сяючу самоцвітами, далекого й недосяжного у своїй величи й пишноті. Тут ми вправі запитати себе: чи ж недосяжний пишно вдягнутий Христос буде обектом глибшої віри ніж та яка властива нашому народові і чи справді відповідатиме він духові Євангелія?

Вже цей один образ з колядки багато говорить про український релігійний світогляд. Та цього мало: українське православіє істотно ріжниться від православія московського самим розумінням Бога й релігії. Не місце тут зясовувати, які чинники впливали на московсько-фінські племена, що потім наклали на московське православіє "печать свого духа", вистарчить ствердити, що те православіє в багатьох питаннях більше ріжнилося від українського православія ніж українське православіє від католицтва чи протестантизма.

Звичайно, як побачимо, не можемо уважати релігійні погляди Шевченка за цілком ідентичні з поглядами православного ортодокса, але вони в своїй ідеальній істотности є безперечно близькі. Відношення поета до католицизму було безперечно негативне, коли не вороже, що пояснюється не причинами догматичного характеру, тільки тою негативною (щоб не сказати більше) ролею, яку він відіграв у житті українського народу. Шевченко може трошки перебільшував, йдучи слідом за нашими тодішніми історичними працями вину самого Риму та його слуг у тому лихові, якого зазнав наш нарід, але та вина все ж була безперечно. Що-до протестантизму, то не зважаючи на впливи, які мав хоч би бібліотекар князів Репніних на княжну Варвару і безперечну обізнаність Шевченка з ідеями протестантизму - не може бути мови про якісь спеціяльні симпатії Шевченка до протестантизму. Поема " Іван Гус" подиктована в першу чергу симпатією поета до чеського визвольного руху, а почасти й несимпатією чи й обуренням з нагоди вчинків тодішніх керовників католицької церкви.

Але, ствердивши своєрідність релігійного світогляду Шевченка і його велику близькість до українського правосла-

TULA-online.org

віл уважаємо конечним ще раз нагадати про ріжниці між українським православієм і московським та про те, що власне Шевченко розумів науку Христову подібно до того, як її розумів наш нарід.

Шевченко у всіх випадках шукав в християнській релігії не формальних моментів, не мертвої обрядовости, навіть не привязував великого значіння до усталених багато віків після воскресіння Христового на ріжних Вселенських Соборах догматів, тільки намагався збагнути те, що було в ній найбільш істотного.

Такий підхід до релігії був власне питомий українському народові, який рівнож шукав у Євангелії за внутрішнім змістом, чим так ріжнився від народу московського.

Цілком відмінні світовідчування й ментальність українського чи московського народів позначилась також на характері "ересів" та сект. Москвини віддавна привязували величезне значіння до зверхніх форм, обрядів, "букви" Святого Письма, або - кидалися в містицизм, а українці не надавали такого значіння зверхнім формам, лише намагалися збагнути саму істоту, справжній зміст релігійних правд. Тому москвини віддавна провадили суперечки й творили секти, ламаючи голови над таким питанням, як хоч би: "чи можна вживати в свята мясо й молоко?", "чи треба хреститися двума чи трьома пальцями?", чи можна вважати українців "обливанців" за православних чи слід їх ще раз хрестити і т. п. Всі такі питання були чужі українцям.

Нарід, що надає таке велике значіння формі, "літері" - завжди відзначається крайнею нетолеранцією і нетерпимістю. Браком цієї нетолеранції українець грунтовно ріжнився від москвина, який казав "за єдін аз умру" (це б то "за одну літеру - віддам життя"), який справді мало вдумувався в істоту християнської науки, але за те величезну увагу звертав на кожне "аз" не цікавлячися навіть тим, чи те "аз", завжди там стояло чи його хтось випадково написав. Саме тому й ереси, які ширилися де-коли серед українців були завжди по своїому характерові раціоналістичні; ранше християнство мало певні прикмети раціоналістично-синкретичного характеру і такий же характер носили ереси, що серед нас ширилися (богумільство, або маніхейство, пізнійше - духоборство і молоканство), але й ці ереси на українському ґрунті не зберігали свого де-що матеріялістичного забарвлення, тільки їх опромінював український нарід ідеєю любови, поєднання з Богом і шуканням вищої синтези й намаганням "на полотні мінливої тілесности" знайти "сяйво слави Отчої". Власне в звязку з цим і стоїть український універсалізм і відношення до інших релігій. І не лише на ґрунті німецької фільософічної думки, але й на ґрунті цієї української ментальности виросла фільософія Г. Сковороди.

TULA-online.org

Ріжниця української й московської релігійної свідомости, як бачимо, була дуже велика і кольосальною помилкою є хоч на хвилину забувати про неї, говорячи про релігійний світогляд Шевченка, а власне це не раз роблять люди, що закидають Шевченкові "блюзнірство", або доводять, що він був атеїстом.

Шевченко з обуренням пише (навіть у "Щоденнику"!) про московські богослуження, про московські церкви і московські церковні образи, які вражали не тільки його естетичні почуття, почуття маляра, але й вражали глибоко як християнина. На ст. 286 (примітки до "Щоденника") варшав.видання бачимо шкіц одного такого образу, а додана до нього примітка вичерпуюче зясовує в чому справа.

В основу релігійного світогляду Шевченка безперечно ліг релігійний світогляд українського народу, поєднаний з тими поглядами, які в ділянці віри розгортав Г. Сковорода, а також з поглядами кращих представників західньо-европейської думки. Ці однак наші слова не слід розуміти, як намір добачати якусь залежність Шевченка від Сковороди. Наші автономісти, роблять цілком неправильний висновок зі слів вірша "та й списую Сковороду", бо за своїх дитячих років малий Тарас не лише "списував Сковороду", але й з запалом перемальовував антимистецькі репродукції постатей московських ґенералів!

Але в дозрілому віці - ставився поет виразно неґативно до писань Сковороди. Треба лише думати отже, що дуже незначна кількість поглядів Сковороди, разом з поглядами західньо-европейських фільософів домішалася до релігійних поглядів притомих українському народові.

Крізь призму того світогляду проходила в душу поета християнська наука віри, яку Шевченко сприймав безпосередньо з джерела, це б то з читання Біблії та Євангелій. Ці останні вважав Шевченко ціле своє життя криницею з якої маємо черпати наші етичні засади, джерелом високих моральних правд.

Цілий "Кобзар" є доказом того, що поет завжди і стало перебував у колі ідей, які можуть бути притаманні тільки людині глибоко віруючій, більше того - доброму християнинові.

Вже в першому своїому творі "Причинній" він звертається з запитом до Бога:

"О Боже мій милий!
За що ж Ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькії очі? Прости сироту!"

Наведені слова не лишають сумніву що-до того, що автор їх розглядає лихо, яке спіткало дівчину, як кару Божу. Він же звертається з таким властивим справжньому християнинові благанням до Бога "простити" сироту й нагадує цілий ряд "змягчуючих обставин."

TULA-online.org

TULA-online.org

"Катерина" повна співчуттям до страждань покритки-Катерини, але немає й сліду виправдання її поступування. Навпаки, Шевченко повчає дівчат не робити так як робила Катерина, щоб і їх не зустріло таке ж лихо і щоб не питали "за що люди лають", бо "Люди не знають", а роблять так тому, що "кого Бог кара на світі то й вони карають".

В "Тарасовій ночі" - згадуються реліґійні утиски і підкреслюється боротьба за віру ("віру рятувати") і молитва Богові після перемоги.

В "Тополі" має тополя "спитать Бога: чи діжду я чи не діжду пари?"

В "Гайдамаках" не раз звертається автор до Бога або згадує Його. Шевченко осуджує виразно й гостро реліґійні війни, реліґійну боротьбу християн між собою, боротьбу між ріжними християнськими церквами й обвинувачує в тому, що діялось на Україні - єзуїтів та поляків. Всюди зве автор вчинки гайдамаків - "карою" за злочини польські. Коли ж Ґонта, виконуючи присягу, вбиває власних дітей, то він є свідомий того, що він, як провідник гайдамаків, вчинив те, чого від нього вимагала присяга, але як батько, до того ж чуючи "ми не ляхи, тату", - согрішив, а тому благає щоб діти на тім світі благали Бога, щоб Він його покарав за дітей ще на сім світі, покарав "за гріх сей великий". Отже і тут той же мотив Божої кари і справедливого Божого суду.

Знаходимо також згадки про Бога в "Гамалії" і в "Розритій могилі" ("Чи ти рано до схід сонця Богу не молилась?")

У "Чигирині" поет своє слово зве "богобоязливим". Але коли поет, приїхавши знова на Україну глянув на неї власними очима, коли побачив, що діється з його народом - у поета стали де-коли вириватися й докори Богові. Ці однак докори вказують лише на велику, безмірну любов до України, до українського народу, а не на втрату віри в Бога. Навіть, коли в "Сні" вириваються поетові слова "Бо немає Господа на небі" то ці слова, як випливає з цілости твору, аж ніяк не можна вважати твердженням, яке справді заперечує істнування Бога. Це лише крик наболілої душі, яка не може погодитися з тим щоб таке зло могло з волі Божої панувати на світі і тому, яких пядесят рядків далі, він кінчає своє звертання до України повними глибокої віри словами: "Годуй діток жива правда у Господа-Бога!"

Коли ж знова поет починає писати про те, що діється довкола на світі він знова забувається і знова у нього вириваються слова: "Чи Бог бачить із-за хмари наші сльози, горе? Може й бачить, та помага, як і оті гори предковічні". Та Шевченко тут же зазначає, що сам він... "упивається отрутою", а потім знову звертається до Бога з запитом: "чи ще довго на цім світі катам панувати?" З наведеного ясно, що в дійсности, поет ні хвилини не сумнівається в істнуванню Бога, а наведені попереду

Коли ж справа не торкається страждань України тільки страждань особистих - Шевченко не ремстує і в "Невольнику" вкладає в уста старого козака слова: "В Твоїх руках все на світі, Твоя воля! Нехай буде так як хочеш..."

Однак , як тільки очі самого поета звертаються до нашої любої країни - він бачить, що "Скрізь неправда, де не гляну, скрізь Господа лають" - тоді він не оглядається на гріх і зважується дорікати Богові, але дорікати Богові може лише той, хто не сумнівається в Його істнованню. Коли ж він описує в чудовій поемі "Наймичка" або в інших творах людей добрих, чесних, щирих, то ті люди завжди бувають в творах поета людьми побожними, глибоко віруючими, що живуть згідно з Євангельською наукою.

Не раз проте люди, що хотіли б зробити з Шевченка атеїста - покликаються на "Кавказ"! Тимчасом, як побачимо далі, покликаються цілком безпідставно.

"Кавказ" починається цитатою з пророка Єремії, яка стверджує, що твір виник під впливом болісної втрати, під впливом жалю по вбитому і вбитих.

Вже на вступі відомий образ прикованого Прометея, як символ невгасимої спраги волі, яка не дасть нікому скувати "живу душу" і "слово живе" - закінчується висловом віри в те, що ніхто не зможе знищити "слави Бога, великого Бога". І ось тут перед поетом стає знова питання: як погодити всю неправду, все зло яке панує на світі з ідеєю Божої справедливости і добротою? Слідуючі рядки дають відповідь, яка вказує знова на глибоку віру поетову в Бога, в Його справедливість, получену однак з палким бажанням щоб "наша" правда все ж скорше "прокинулася", скорше настало щасливе життя на землі. Ось цей уривок:

"Не нам на прю з Тобою стати!
Не нам діла Твої судить!
Нам тільки плакать, плакать, плакать
І хліб насущний замісить
Кровавим потом і сльозами -
Кати знущаються над нами,
А правда наша пяна спить!
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силі
І Слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки;

TULA-online.org

"А поки-що - течуть ріки,
Кровавії ріки..."

Що наведеними словами хоче сказати поет? Шевченко, власне як людина глибоко віруюча усвідомлює собі: 1. що людина бачить лише малий відтинок "земного" істнування безсмертної душі, 2. що людина не знає ані по-що Бог створив усе живе, ані чим є всесвіт, бо знає лише малий закуток його, знає, що істнують ще інші світи і словом "безконечність" закриває своє невміння відповісти на питання: а що ж далі, за тими світами, що бачимо як який світляний порох і 3. що людина не знає до якої остаточної мети положено йти всьому живому, по-що те все істнує, радіє, страждає, розвивається і гине - що отже людина не має потрібних даних для будь-якої оцінки наміченого Богом. Усвідомлюючи собі це все Шевченко стверджує, що не нам ставати на змагання з Богом, що до правильности Його поступування, не нам оцінювати чи добре все діється чи зле, але, поскільки нам живеться важко, поскільки "кати знущаються над нами", а "наша правда" - спить; постільки ми можемо, пояснюючи наші страждання, як Божу кару за наші гріхи, палко бажати одного - кінця тої кари.* Звідси такі гострі, подиктовані одчаєм, слова: "Коли одпочити ляжеш Боже утомлений (каранням) і даси змогу нам "жити", а не відбувати кару. І тут же, щоб хтось не зрозумів тих слів неправильно, підкреслює поет з усією силою непохитну віру в Бога ("ми віруєм...") в його могутність і справедливість, віру в остаточний тріумф добра над злом, правди над неправдою та приходу того часу, коли всі люди поклоняться одному Богові, але цю віру закаламучує факт, що "поки-що течуть ріки, кріавії ріки".

Заохочуючи кавказьких верховинців до боротьби за волю, знова Шевченко згадує Бога і пише "Вам Бог помагає!". Але переходячи до "аргументації", якою загарбники звичайно усправедливлюють свої злочини, він з надзвичайним сарказмом глузує з намагання москалів використати ще й московське "православіє". Та ті, іронічні слова скеровані не проти віри в Бога, лише проти фальшивих слів репрезентантів московського православія. Ці "православні лише наче б то "читають" Божії слова, величають себе "настоящими християнами" та всупереч справжньому християнству, власне, як "справжні "погани" - монополізують для себе "Бога" ("Сам Бог у нас"). Далі він глузує з бездумного коментування Біблії, з культу постатей жидівської історії, з культу витворених пізнійше "догматів", які затемнюють на думку поета ясну й чисту науку Христа, і з облудних запевнень в тому наче б то вони (москалі) "люблять брата" згідно з Христовою наукою. Отже всі наведені саркастичні уваги спрямовані не проти віри в Бога і справжнього християнства - тільки проти фарисейства представників московського православія і московської державности і тому, з наболілої душі поета вириваються

* Див. "Примітка ч. 14."

TULA-online.org

пит:

"За кого ж Ти розпинався
Христе, Сине Божий?
За нас грішних? Чи за слово
Істини? Чи може
Щоб ми з Тебе посміялись?
Воно ж так і сталось!"

Далі поет виступає з рядом закидів скерованих проти московського православія, яке він уважає тільки пародією справжнього християнства.

Наведене не лишає сумніву, що і в "Кавказі" Шевченко всюди висловлюється так, як може висловлюватися лише глибоко віруюча людина, добрий християнин.

В "Посланії" вже на початку закидає він своїм зледащілим землякам богозневагу ("І Господа зневажають"), слушно уважаючи поступування їх за незгідне з Божими заповідями й наукою Христовою та ще й уважає маскування зовнішньою побожністю - також богозневагою. У другій частині "Посланія" поет ясно осуджує матеріялістичні вчення й атеїзм, сміючися з тих, хто не "так як треба вчився" і тому не здобув "своєї мудрости" лише навчився повторювати, як папуга, чужі слова, чужі вигадки, а серед них і базікання про те, що наче б то "немає пекла, ані раю, немає Бога, тільки я..." Тут слід відмітити, що не зважаючи на цей ясний засуд світогляду в якому центром усього є людина, до нині ті, що вчилися не"так як треба" і живуть чужою "мудрістю", переконують наївних читачів немов би то "Шевченко з надзвичайним притиском завжди і всюди ставить людину в центрі світу природи та історії".

Ми могли би крок за кроком, рядок за рядком переглядати й решту віршованих творів і всюди зустріли б те саме: глибоку віру в Бога і Божу справедливість, високу оцінку християнської науки, Євангелій, любов до людей побожних і високе розуміння християнської моралі. Найвищою похвалою було у Шевченка назвати когось "справжнім християнином", а чийсь вчинок "справді християнським". У центрі ж всього все і завжди у Шевченка стоїть Бог.

Та одночасно з тим стало поет ставиться з усією антипатією до московського "православія", до формалізму й фарисейства слуг московської православної церкви, до нетолеранції польських католицьких ксьондзів, до формальних "доґм" усталених у пізнійших, а не Христових часах, доґм, які часто були зброєю в політично-реліґійній боротьбі, мали на меті не "Боже", тільки "кесареве".

Цілком інакшим є відношення поета до української церкви. Ця церква за життя поета юридично була частиною московської православної церкви, але фактично в містах (менших), містечках і селах населення мало до діла зі своїми священниками,

TULA-online.org

а ті знова надто ріжнилися і своїм поступованням і поглядами релігійними й обрядами від московських. Тому Шевченко не раз у своїх творах підкреслює з явним признанням вплив релігії на людське сумління, на поступування. Можемо тут згадати хоч би про той перелом у свідомости розбійника і душогуба ("Варнак") який настав власне під впливом релігії і що власне образ "нашого святого Києва" та "сяючих святим дивом храмів Божих", що "ніби з самим Богом розмовляють" голос дзвонів церковних, викликає спочатку вигук: "О Боже, мій милий! Який дивний Ти..." далі - очищаючі душу сльози й каяття, яке врятувало "Варнака" від самогубства. Він "до полудня плакав", думаючи про Бога, а тоді йому "так любо стало і малого знаку нудьги тій не осталось", він "немов переродився..."

"Подивився кругом себе -
Пішов собі тихо в Київ
Святим помолитись,
Та суда, суда людського
У людей просити!"

Вірш цей написаний в 1848 році й ніхто з людей, що не має наміру фальшувати погляди поета, не може не визнати, що таких рядків не тільки не напише атеїст, але й щоб їх написати треба бути людиною міцної віри, треба наскрізь позитивно оцінювати ролю релігії.

Коли ж ми звернемося до прозових творів Шевченка писаних значно пізнійше, за кілька років до смерти - то і там побачимо те саме.

В прозовому творі, що має рівно ж заголовок "Варнак" читаємо дослівно: "про те що розбійник іде молитися до Почаїва "Святій Заступниці Почаївській" і після сповіді й причастя каже "Свята, велика річ - релігія для людини, особливо для такого грішника як я!" І там же про Біблію "Свята божественна книга! Вона в мене єдине пристановище, покров мій і надія". Отже тут Шевченко ще поглибив сказане в поемі і висловився ясно і недвозначно про релігію. Так писав Шевченко в 1850 році.

В оповіданню "Мистець" ("Художник") зве поет мистців "втіленими янголами" і говорячи про красу природи висловлюється так: "у природі трапляються такі чудові явища, що перед ними маляр падає ниць та тільки дякує Творцеві". Далі описує прощання так: "І доручивши його покрову Предвічної Матері, я попрощався з ним..."

А ось, що читаємо в повісті "Нещасний":

"Перше чого навчає мати-християнка свою дитину, що ледве починає белькотати, це складати до купи три пальчики, хреститися і вимовляти слово "Боже".

Далі знаходимо в тому ж творі таку увагу; "Зрештою більшість наших поміщиків так само як і Марія Федоровна, держать сільських священників на віддалі від себе; це невимовно сумна

TULA-online.org

правда"... Церква і служба Божа є одинокою потіхою сліпого Колі.

У повісті "Близнята" з надзвичайною симпатією описує Шевченко побожного Сокиру і ряд інших побожних людей, а в тих випадках, як подає свої власні міркування - стало згадує Бога, як Творця й джерело всього доброго.

Коротко: повісті й оповідання Шевченка можуть лише доводити, що поет був побожною й глибоко-віруючою людиною, а моральна наука християнська була на його думку взірцем для кожної доброї людини.

Як ми вже зазначили на початку, віра Шевченкова мала в собі трохи раціоналізму, однак не можна погодитися з твердженням де-яких авторів немов вірування поета відзначаються "браком містичних переживань", бо це ж Шевченко в листі до Репніної з 1848 р. (дня 28.II) писав: "пішов до утрені й молився так радісно, так чисто, як може ніколи досі. Я тепер говію й сьогодня причастився св. Таїн. Хотів би щоб усе моє життя було таке чисте й прекрасне, як цей день". Хіба ж ці рядки не є наслідком високих християнських містичних переживань?

А ось, що писав Шевченко в листі з 3.VI. 1853 р. Козачковському: "Молися, як-що можеш молитись, і молячись, віруй розумно, глибоко віруй у замогильне краще життя. Сни твої, що ти їх бачив у найбільш критичні хвилини твого життя, указують на щось вище за наші земні поняття. Віруй і віра спасе тебе".

В листі ж до княжни Репніної знаходимо й такі слова: "Одинока розрада моя - це Євангелія".

Не має потреби шукати впливу на Шевченка ідей позитивістів та намагання "антропольоґізувати Христа", бо ж Христос за наукою християнською поєднує в собі "з Божою природою... вершок природи людської" і коли поет де-коли кладе більше наголос на "людському" моменті то робить це безперечно, як під впливом наших колядок, народньої релігійної свідомости, так і під впливом безсумнівного факту, що людина краще може сприймати й розуміти "людське" ніж "Боже".

Рівно ж не маючи ані одного натяку на жодне "очарованння" не можемо говорити й про "розчарованння в російській церкві" лише мусимо ствердити його рішуче вороже до неї відношення.

Поданих тут доказів про релігійність Шевченка було б цілком досить, коли б не проби осіб, що в той чи інший спосіб намагаються зробити з Шевченка людину в істоті речі не віруючу, людину, яка під іменем Бога наче б то шанує просто "вселюдську правду" і т. п. при чому ті особи намагаються надати особливу вагу "Щоденникові" Шевченка.

Попереду ми подали ряд доказів і міркувань чому не можемо трактувати "Щоденник" як щиру "сповідь" людини, як документ в

TULA-online.org

якому знайшли свій вислів погляди й думки великого поета, а тому не хотіли би користатися з жодних цитат того "Щоденника" для ствердження тих чи інших поглядів Шевченка. Та тому, що напр. один з авторів, що писав на тему релігійних поглядів Шевченка написав таке: "коли стала приступною ціла літературна спадщина поета та до того його листи і щоденник, не мали вже змоги вважати певні блюзнірські місця в творах Шевченка за випадкові, є в них справді чимало висловів на релігійні теми, що можуть вразити церковно-релігійного читача" - вважаємо конечним спинитися також на "Щоденнику".

Абстрагуючи від того чи все сказане в "Щоденнику" є щирим і відповідає поглядам поета, просто спинимося "на його висловах на релігійні теми" і подивимося чи вони справді того роду, що мали б позбавляти змоги "уважати певні блюзнірські місця в творах Шевченка за випадкові". На початку однак, нагадуємо, що не знаходили ми в творах Шевченка жодних "блюзнірських" висловів, бо ремствування під впливом розпуки на Бога, переплетені з висловами глибокої віри в його справедливість - не можемо вважати за "блюзнірства".

Що ж знаходимо в "Щоденнику" на теми релігії та віри в Бога?

На ст. 39 читаємо: "Сьогодня святкується память двох найбільших возвістителів любови та миру. Велике в християнському світі свято. А у нас - найкольосальнійше пияцтво з нагоди храмового свята. О святі, великі, верховні Апостоли! Як би Ви знали, як ми забрудили, як спотворили проголошену Вами просту, світлу істину! Ви предрікали лжевчителів і Ваше пророцтво збулося. В імя святе, в імя Ваше, так звані "вчителі вселенські" побилися, як п'яні мужики на Нікейському соборі. В імя Ваше папи римські крутили земною кулею, і в імя Ваше встановили інквізіцію й жахливе авто-да-фе. Те ж в імя Ваше ми кланяємось бридким суздальським ідолам і чинимо на честь Вашу бридку, найгидкійшу вакханалію. Правда - стара, отже повинна бути ясна, зрозуміла, а вашій правді, що її ви були хрищеними батьками, минає вже 1857-ий годочок. Дивно, яке тупе людство!"

Чи треба ще аналізувати наведений уривок? Чи і без того не ясно, що Шевченко в ньому, власне, як глибоко віруючий християнин, боронить християнську ідею від тих, хто її спотворив! Коли навіть ультра-католики на викладах церковної історії осуджують інквізицію, коли важко знайти християнина, який би не осудив пияцтва "з нагоди свята", коли, нарешті, важко знайти людину освічену та ще й з мистецьким смаком, яка б не погодилася з тим, що дуже близьке до поганства буває у темної московської маси розуміння культу ікон та ще й потворних, бо мальованих такими "майстрами" "суздальськими" (це б то - ремісниками-самоучками, що жили з масового "виробництва" образів) і що, нарешті, образ справді не раз нагадував щось чудернацьке.

TULA-online.org

- то чи ж виступ Шевченка проти того всього в обороні чистоти християнства можна розглядати як антирелігійний виступ? Тільки ті, хто не є віруючими християнами, а лише (за висловом Шевченка) "спекулюють іменем Христовим" - можуть навмисне не звертати уваги на основну ідею і розглядати наведені слова як "антирелігійні" та ще можуть їх розглядати як такі, ті хто хтів би бачити Шевченка атеїстом!

На ст. 76 "Щоденника" читаємо таке:

"За моєї памяти на Україні на могилах самогубців відбувався не менше поетичний і справді християнський обряд, та його, як обряд поганський, наказали знищити наші (московські - Р.З.) вищі освічені пастирі.

На Україні самогубців ховали також у полі, але конче на роздоріжжі. Протягом року, хто йшов чи їхав повз нещасного покійника, повинен був що-небудь кинути на його могилу, - хоч рукав сорочки відірвати й кинути, як не було чого іншого. Через рік, у день його смерти, а частійше в Клечальну суботу (напередодні Зелених Свят) сміття, що назбиралося, спалюють, як очищальну жертву, правлять панахиду і ставлять хрест на могилі нещасного.

Чи ж може бути чистійша, вища, Богові милійша молитва, як молитва за душу грішника, що не покаявся? Релігія християнська, як ніжна мати, не відкидає навіть і злочинних дітей своїх. За всіх молиться і всіх прощає. А представники цієї кроткої, повної любови релігії відкидають саме тих, за які повинні б молитися. Де ж любов заповідана нам на хресті нашим Спасителем чоловіколюбцем? І що поганське знайшли ви, лжевчителі, в цій християнській жертві всепрощення?"

"У Требнику Петра Могили є молитва, що освячує наречене, або хрестне братство. В новійшому Требнику цю справді християнську молитву замінено молитвою про вигнання нечистого духа з одержимого цією вигаданою хворобою і про очищення начиння, запаскудженого мишею. Це навіть і не поганські молитви. Богомудрі пастирі церкви до девятнадцятого віку намагаються прищепити двана дцятий вік. Пізненько схаменулись".

І знову ж бачимо ми в наведеному уривкові Шевченко виступає проти формально-обовязуючих наказів московської церковної влади, виступає в обороні чистоти християнської ідеї в обороні істотного, в обороні того всього, що відповідає самому духові християнства. Ті хто боронить не християнство, тільки ідею безоглядного послуху в церкві й авторитету церковної влади та сили церковної орґанізації, незалежно від того чи вона відхиляється від учення Христа чи ні - той уважатиме погляди Шевченка за "антирелігійні", безнадійно змішуючи релігію з церковною орґанізацією.

На ст. 91 знова знаходимо дуже характерне для Шевченка розуміння Бога, розуміння цілковито згідне з християнською

TULA-online.org

реліґією і далеке від всякого пантеізму або ототожнювання Бога з... "загальнолюдською правдою", а рівнож його переконання, що людина невіруюча не може відчувати краси. Ось відповідна цитата: "Для матеріяліста, що йому Бог відмовив святого, радісного розуміння Його нетлінної краси, для такої напівлюдини кожна теорія краси ніщо більше, як дурне базікання".

Наведені слова - звичайно є абстрактним розумованням поета, але ось на стор. 93 кілька слів про себе і ласку Божу: "Та Господь милесердний, що помагав мені цю безлюдну пустелю ісходити у всіх напрямках, не покине мене... Всемогучий і Премилесердний Господь не відмовив мені здоровля підчас цієї довголітньої і суворої проби..."

А ось пять сторінок далі читаємо: "Наприкінці подякував Всемогучому Чоловіколюбцеві, що подарував мені силу душі й тіла пройти цей похмурий тернистий шлях, не зрадивши себе і не принизивши в собі людської гідности. Заспокоївши себе святою молитвою, я подибав тихенько на город..."(ст. 98).

На ст. 103 читаємо такі побажання на адресу "простого і благородного друга Андрія Обеременка "Нехай Господь пошле тихий кінець твоєму іспитові, мій незмінний друже! І хай поможе тобі Пресвятая Мати всіх скорбящих, перейти ці безводні пустелі, напитися солодкої Дніпрової води... і вдихнути в свої груди живуще повітря нашого прекрасного любого рідного краю!"

Ще раз ставимо питання: чи ж можливо щоб так висловилася людина не реліґійна? Адже ж лише міцна віра, побожність і реліґійність можуть породжувати такі думки.

Що ж могли люди злої волі представляти як "антиреліґійне"? Лише і тільки де-які вислови глибокого обурення, викликані тими чи іншими прикметами московського православія, а також тим,що ображати повинно навіть елєментарне розуміння краси й побожности.

Чи ж можемо напр. вважати за вислів антиреліґійних поглядів хоч би такий уривок, викликаний уральськими московськими "старообрядцями": "Треба, уникаючи голодної смерти, удавати ворожбита, а найліпше - "мученика за віру", розстригу-попа. Тоді, як по щучому велінню, все зявиться перед тобою, починаючи від каймака та джурмиці і кінчаючи "свальним" ґріхом. Мати едину дочку свою запропонує "святому мученикові за віру" для нічної розваги. Гидко! Гірше всяких поган!"

"1848 рік, після трьохмісячного плавання по Аральському морі вернулись (ми) до гирла Сир-Дарі, де мали зимувати. Коло форту на острові Кос-Аралі де стояли залогою уральські козаки, ми вийшли на беріг. Уральці, побачивши мене з широкою, наче лопата , бородою, зараз узяли на розум, що (це) напевне "мученик за віру". Тої ж хвилини, донесли своєму командирові, осавулові Чарторогову. А той, не бувши дурний, закликав мене в очерет та й бух передо мною навколішки: - "Благословіть, -

TULA-online.org

каже - пан-отче. Ми - каже - вже все знаємо". Я, теж, не бувши дурний, догадався в чому річ, розмахнувся та й познаменував (його) старовірським хрестом. Захоплений осавул поцілував мою руку і ввечері справив нам такий бенкет, що нам і не снився.

Незабаром після цього казусу, вже зголивши бороду, подався я до Раїму, тоді головного форту на березі Сир-Дарі. У Раїмі зустріли мене уральці з погамованою радістю. А начальник їхнього відділу, полковник Марков, теж не бувши дурний, попросивши в мене благословення, запропонував мені 25 карбованців, від яких я нерозважливо відмовився. І цією, на їх думку, безприкладною безкорисливістю спонукав благочестиву душу старого висповідатися потай у табуні, в кибітці, та, якщо буде змога, запричаститися від такого безприкладного пастиря, як я.

Щоб не набратися клопоту з цими сивими безприкладними дурнями, я яко мога швидше покинув форт і вже акуратно, двічі на тиждень, голю собі бороду. Якби ця дурна і смішна подія сталась десь на берегах Уралу, де були б (і) жінки, я не відчепився б так легко від цих бузувірів. Увесь фанатизм, уся ця мерзота гніздиться в їх розпусних дочках і жінках".

Це так ставиться Шевченко до московських "старообрядців", а ось відношення до офіційної московської церкви і пояснення його причин: "Чебоксари... Церков у ньому буде стільки, скільки й домів, коли не більше. І все старовинної московської архітектури. Для кого й для чого їх збудовано? Для чувашів? Ні, для православія. Головний вузол давньої московської внутріньої політики - православіє. "Неудобозабиваємий" Тормаз з дурного розуму свого хотів затягнути цей ослаблий вузол та й перетягнув: він тепер на одній волосинці держиться".

Звичайно не міг поет ставитися прихильно до тих виконавців московської імперіялістичної політики, що допомагали той "вузол" затягати і тому знаходимо в "Щоденнику" такі рядки: "Треба буде довідатися про час її (церкви) збудування. Але від кого? До пяних, патлатих... не хочеться мені звертатися, а більше - нема до кого" (ст. 150). Що наведені слова не мають нічого спільного з будь-якими реліґійними поглядами, бо те, що не про реліґію тут мова - це ясно кожному.

Але ось на ст. 150 маємо абзац, який можуть тартюфи подібні до тої "лицемірки" про яку далі мова, уважати за "блюзнірчий" і тому наводимо його в цілости:

"Проходячи повз церкву святого Юрія та побачивши, що двері церкви відчинені, я ввійшов до притвору і, жахнувшись, спинився. Мене вразила якась бридка потвора, нарисована на трьохаршинній дошці. Спочатку я подумав, що це індійськуМану, або Вішну заблукав до християнської божниці поласувати ладаном та оливою. Я хотів увійти до самої церкви, коли двері розчинилися, і вийшла пишно й чепуристо вбрана, вже не цілком свіжа

TULA-online.org

пані і, обернувшись до намальованої потвори, тричі побожно й кокетно перехрестилась і вийшла. Лицемірка! Ідолопоклонниця! і напевне повія. Та хіба вона одна? Мільйони на неї схожих, безглуздих, з покаліченою душею ідолопоклонниць. Де ж християнки? Де християни? Де безплотна ідея добра й чистоти? .... Мені не стало духу перехреститися й увійти до церкви; з притвору я вийшов на вулицю, і очам моїм показалася на темному тлі широкої луки блискуча, граціозно-звивчаста красуня-Волга. Я вільно зідхнув, мимоволі перехрестився та пішов до дому".

Однак кожна без винятку людина доброї волі, здатна логічно думати, мусить визнати, що і в наведеному абзаці Шевченко виступав в обороні самої істоти християнства. Щоб зрозуміти обурення Шевченка, треба пригадати собі, що він глянув на образ очима маляра і все те, що особу яка на малярстві не розумілася вражало не аж так надто - впрост різало очі й викликало природне обурення у маляра того рівня, що Шевченко. Вдумавшися у все те, - не можемо не визнати цілковитої раціі поетові.

В тому ж випадкові, коли поет зустрічав хоч би й московську, але гарну церкву - занотовував у своїому "Щоденнику" таке: "Скінчив початий учора рисунок Архангельського собору. Оригінальна, гарна й найдавнійша, прекрасно збережена будівля в Нижньому Новгороді. Собор цей збудовано за часів великого князя нижненовгородського Юрія Всеволодовича в 1227 році". (ст. 159).

Подібну оцінку знаходимо й на ст. 165: "30 (жовтня). Користуючись погодою я пройшовся навколо міста з приємністю й не без користи. На закінчення прохідки нарисував Благовіщенський манастир. Старий будинок, спотворений новими прибудівлями. Головна церква та дзвіниця не зовсім урятувались од варварського відновлення. Непорушені зостались тільки дві вежі над трапезою. Які ж вони красуні! Неначе дві юні, прекрасні, чисті отроковиці граціозно підняли свої голівки до Подателя добра й краси і немов дякують Йому за те, що Він оборонив їх од рук сучасного архітектора. Прекрасний твір - ненадивишся на нього!

Благовіщенський манастир заснував у XIV столітті Олексій митрополит. До тої доби належать і прекрасні вежі. Соборна церква манастиря збудована в 1649 р. Місцевість, де лежить манастир, - чудова".

Але оборонці погляду, що в "Щоденникові" трапляються "блюзнірчі" думки можуть покликатися на такий уривок під датою 16 лютого (ст. 204): "я зайшов до собору послухати архирейського хору. Дивно! Чи це з незвички, чи воно так справді є (останне правдивійше), - в архирейській службі Божій з її обстановою, та взагалі в декорації, я побачив щось тибетське

TULA-online.org

чи японське. І підчас цієї лялькової комедії читають Євангелію! Найпідлійша суперечність!"

Як маємо розцінювати наведені слова?

Замість відповіді на поставлене нами питання, нагадаємо, що в Євангелії від Матея, Гол. 6, наводяться такі слова Ісуса Христа: "І коли молишся, не будь як ліцеміри... Ти ж коли молишся то увійди в хатинку твою, та, зачинивши двері, помолися Отцю твоєму потай... Як же молитесь, то не говоріть багато, як погани, бо то вони думають, що за довгі молитви будуть вислухані... " Далі повчає Христос якою має бути молитва і тут власне подана всім нам відома "молитва Господня" - "Отче наш..."

Чи по прочитанні наведеної науки Христової будемо далі неправильно розцінювати подані попереду думки Шевченка?

З наведеного бачимо лише, що в "Щоденнику" можна знайти вирази, які можуть неподобатися дуже представникам московської церкви, вирази скеровані проти них, що трапляються місця в яких не конче добре висловлюється Шевченко про попів, але в основному боронить чистоту християнських ідей, правильне їх розуміння перед формалізмом, фарисейством і зловживанням релігією, але немає ані одного речення скерованого проти релігії, блюзнірства у властивому значенню цього слова.

Може де-кому видається блюзнірством написання таких рядків у "Кобзарі":

"Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу
Що прокляну Святого Бога,
За неї - душу погублю!"

Ця ж думка в іншій формі зафіксована і в "Заповіті" ("А до того - я не знаю Бога"). Та і тут прихильники тверджень про "антирелігійне" наставлення Шевченка зловживають довірям читачів. Шевченко щиро, глибоко, божевільно любить Україну, любить свою Батьківщину більш за все на світі і цими словами висловлює силу своєї любови. З любови до Батьківщини патріоти віддають своє життя за її волю й щастя, але, як казала Леся Українка "в цьому душі нема" - це віддається тільки тіло. Шевченко готов зробити багато більше, готов віддати душу , це б то, коли б міг тим допомогти Україні то зважився б навіть на смертельний, жахливий гріх! Він же в цьому реченню зве Бога "Святим" і тут же каже, що подібним гріховним вчинком - "погубить свою душу". Людина невіруюча - не вважала б, що тим губить свою душу, отже і в цьому випадкові поет пише, як людина релігійна і наведеною гіперболою хоче підкреслити силу своєї любови. Але приблизно в тому ж часі в іншому вірші він повчає своїх товаришів по нещастю:

"Смиріться! Молітесь Богу
І згадуйте один другого,

TULA-online.org

Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте,
В останню тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!"

Нарешті закінчуючи огляд релігійних поглядів висловлених Т. Шевченком в його творах мусимо спинитися на справі, яка не повинна була б мати до нашої теми жодного відношення, а проте її [illegible] дивним способом повязали інші з нашою темою.

Отже один з авторів, що ще в 1936 році писав про релігійний світогляд Шевченка, написав: "Шевченкові твори оспівують дівчину-матір". Значно пізнійше (бо 14 березня 1953 року) один з "професорів" советського хову ("Ю. Бойко" - Блохін)на святочній академії в Мінхені виступив з твердженням, що Шевченко в поемі "Марія" оспівав Мати Божу, як "божественну покритку". Це викликало ряд протестів, між іншим протестував у кількох числах часоп. "Християнський Голос" (ч. 12, і 16 за 1953 р.)

Звичайно, цей виступ "проф. Ю. Бойка" не був випадковим! 22 березня 1962 року в Індіянському університеті в Блумінґтоні (С.Ш.А.) виступив проф. Ю. Шевельов з відчитом і в ньому не лише намагався перепачкувати вигадку про зміну відношення Шевченка до москвинів, але й знова намагався насвітлювати "Марію" як вияв симпатій до покриток. Проф. Ю. Блохін, як знаємо був одним із співробітників, що "опрацювали" в атеїстичному антиукраїнському дусі видану в 1934 році книжку "Поезії Т. Г. Шевченка" під редакцією А. Хвилі. Проф. Шевельов певно також не з іншого джерела запозичав своє"знання", але так чи інакше - така(советська) інтерпретація "Марії" ширится серед еміґрації та чужинців.

Таке трактування "Марії" Шевченка змушує нас спинитися і над цією справою.

На початку спробуємо коротко зясувати питання чи справді Шевченко був оборонцем взагалі "покриток"?

Щоб зрозуміти Шевченка треба собі нагадати, що він був справжнім християнином, який любив великою любовю ближніх своїх, який співчував усім серцем нещасним, усім покривдженим, а навіть особистим (не національним!) ворогам вчив прощати ("Відьма", "Неофіти" та інші). Коли ми це приймем під увагу то зрозуміємо правильно і його співчуття до покриток і то не до всяких покриток! Він співчував лише тим покриткам, які були чисті душею, які були далекі від думки про розпусту, і стали покритками або тому, що самі чесні з природи повірили запевненням і словам людини, яку вони кохали, а ставши покритками каялися щиро ,ціле життя "каралися", не повторювали своєї помилки і спокутували свого гріха. Іншою категорією покриток були покритки-кріпачки, що невстані були опертися панові, але

TULA-online.org

заховувалися, як і перші (каралися, каялися).

Шевченко ніде й ніколи не виправдував покриток взагалі, але всюди співчував нещасним і тому повчав дівчат:

"Шануйтеся ж любі, в недобру годину
Щоб не довелося москаля шукать".
("Катерина")

"Слухайте ж, дівчата,
Та кайтеся!" ("Черниця Маряна").

В "Утопленій" знова так ставиться поет до позашлюбного кохання:

"..... І за нею
Козаки ходили
Поки вдова без сорома
Дочку породила.
Породила - тай байдуже:
Людям годувати
В чужім селі покинула
Отака-то мати!"

З наведеного ясно, що поет осуджує таке поступовання і коли та жінка й далі "В неділю і в будень з жонатими, з парубками пила та гуляла" - Шевченко не знаходить для тої жінки найменшого виправдання і не має до неї жодного співчуття.

І це наставлення Шевченка є сталим, бо й перед смертю (в кінці 1960 р.) в своїому вірші "Титарівна-Немирівна" засуджує цю покритку, що коли була дівчиною чесною - "людьми гордувала", а допустилася гріха з ..."москалем-пройдисвітом" і породила "москаленя!).

За те, коли "покритка з байстрям шкандибає, ... а панич незнає, з двайцятою, недолюдок, душі пропиває" - то їй цілим серцем співчуває наш поет, співчуває - бо вона нещасна жертва, яка карається тяжко. Таке ж знаходимо і в "Лілеї" і в "Русалці" і в "Відьмі". Але всюди осуджує дівчину, що стала покриткою з власної волі, однак всюди співчуває цілим серцем жертві щирого кохання і таку покритку, яка каяттям, покутою, цілим життям відданим на відкуплення гріха ("Наймичка") спокутувала свій гріх - підносить на педестал.

Отже у всіх випадках він, коли мова про покриток - наслідує Христа, який вибачив, коли та покаялася,всі провини Марії Магдалині, який вчив більше радіти грішнику, що покаявся, ніж кому іншому. Саму ж провину Шевченко розцінює у всіх випадках ним описаних цілком ріжно. У де-яких випадках, коли все доводить, що дівчина не зі своєї вини стала покриткою, а за те тисячу разів спокутувала мимовільну свою провину, поет не лише вибачає той невільний гріх, але її не осуджує. Навпаки він людину, яка очистилася в огні страждань, цінить більше за ту, котра хоча й не допустилася ходного такого гріха, але й нічим не довела в життю своєї високої вартости, своєї саможер-

TULA-online.org

тви, свого вміння бути справді матіррю у найкращому розумінню цього слова.

Памятаючи все щойно сказане можемо правильно зрозуміти й оцінити поему "Марія", написану ним в 1859 році.

В цій поемі, яка пройнята ціла побожним захопленням і бажанням возвеличити пресвяту Богородицю поет відходить від звичайної церковної доґми, усуваючи неприродні моменти з її життя, та даючи раціоналістичне насвітлення і тим робить твір приємлемим для того оточення, в якому він тоді опинився. Тут слід згадати до те, чого не вдалося добитися московському царатові ні "ласкою" (участь царської родини у викупленню Шевченка), ні суворими карами - до певної міри вдалося осягнути представникам московської революційної та ліберально-демократичної московської інтеліґенції. Зараз же по звільненню Шевченко попадає під виключну "опіку" цієї інтеліґенції, як він сам писав "стає модним" і як у Москві так і в Петербурзі мусить безнастанно приймати запрошення на різні "вечірки", "зустрічі", "обіди" і т. д. Його москалі так відтягають (без вязниці!) від творчої праці, забираючи безліч часу, "хвалять" і "вітають", наділяють його всілякими писаннями московських лівих патріотів, починаючи від Герцена і Чернишевского, а кінчаючи Белінським, Курочкіним та інш. Більша частина тої інтеліґенції не лише вороже настроєна до церкви, але є атеїстами в повному розумінню цього слова. Такі блюзнірчі й обурюючі своїм цинізмом твори, як хоч би відома Пушкінова "Гавриліяда" не тільки не зустрічаються з належним осудом, але й користуються серед них успіхом який ще посилював культ Пушкіна.

Тоді, більш ніж тепер, мали рацію слова написані колишнім Маланюком у "Посланії": "В Росії - слово "Бог" - не в моді".

Перебування поета протягом кількох років у такій нездоровій атмосфері не лише відривало його від писання, не лише позбавило здоровля, але й до певної міри привчило до нормальної атмосфери , яка панувала в його оточенню.

Шевченка, який так ясно бачив, що українську інтеліґенцію було

"Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушено"

тепер самого, в характері гостя втягають до свого роду "теплиці (московське товариство) і "глушать" його "московською блекотою". Шевченко не піддався, але свідомий був того, яка атмосфера панує серед інтеліґенції!!

TULA-online.org

Твір цілком згідний з наукою церкви - був би тим оточенням прийнятий вороже, а то й з глумом, адже ж Белінскій навіть М. Гоголя бештав за його останні твори в яких бракувало того нігілізму, якого собі бажала та інтеліґенція. Коли ми це все матимемо на увазі - то зрозуміємо, що і в цьому випадкові Шевченко зайняв своє незалежне становище, становище віруючої і глибоко моральної людини, яка навіть "йдучи на совіт нечестивих" хоча і в формі, яку не могли прийняти глумом ті "нечестиві", пробувала славити Матір Божу, підносячи Її на найвищий педестал.

Він описує Її життя, життя сироти, яка в ролі наймички жила у старого теслі Йосипа. Він пише, що Йосип зі співчуттям ставився до Неї, а коли вже "на порі стала" то міркуючи над Її долею, долею сироти, що нічого не має, подумував чи не посватати Її і не одружитися з Нею. Далі малює появу "дивачного гостя", який за вечерею "говорив словеса святії" про те, що має саме нині вже прийти Месія. Що будуть "сіятися на ниві" "Равві великого глаголи" і, що він йде "Месію народу возвістити". Вечером Марія йде по воду, гість за нею. Потім Марія й Йосип ще до схід сонця провели гостя аж до самої Тиверіяди. Марно ждала Марія повороту пророка бо "прозвістителя Месії" - розпяли! Йосип одружився з Марією і вертаючися від шлюбу "радів , що наймичка його несла в утробі праведную душу за волю розпятого мужа". Це і є те, в чому Шевченко відійшов від догми. Але поет ні хвилини не трактував того, як навіть мимовільного гріха, навпаки, уважав, що за описаних ним обставин не могло бути й мови про якийсь "гріх" чи зроблення чогось немоторального, бо коли б не те, що "апостола Месії" розпяли - він вернувся б до Марії.

Далі описує поет, що при народженні Ісуса сталося диво "мітла огненная зійшла і степ і гори осіяла". А далі розвиток подій відбувається так, як про це сказано в Святому Письмі! Лише пізнійше, пише поет, що Марія, коли Ісус пішов навчати людей, пішла за Ним, за сином праведним своїм", покинувши самого святого Йосипа "пішла тинятись попідтинню, аж поки, поки не дійшла аж до Голгофи...". "Бо за Сином Святая Мати всюди йшла, Його слова, Його діла всі чула й бачила". Такими словами Шевченко підвищує ролю Матері Божої в порівнанню з тою, яку вона відограваля згідно з ученням ортодоксальної церкви. У Шевченка вона є чимось значно більшим за "Матір" вона є людиною, яка поділяла труди Ісуса Христа, яка всюди була з Ним!

Як розпяли Христа "Його брати-ученики перелякались, повтікали"

"Брати Його - ученики,
Нетвердії, душі убогі
Катам на муку не дались
Сховались, потім - розійшлись

TULA-online.org

"І Ти їх мусіла збірати...
.....
І Ти великая в женах
І їх унинє і страх
Розвіяла мов ту полову
Своїм святим огненним словом!
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії... Хвала
І похвала Тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святії,
По всьому світі розійшлись,
І іменем Твойого Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу."

Як бачимо Шевченко в своїй поемі власне Матір Божу робить головним апостолом Христової науки, бо Вона своєю непохитною вірою і силою духа підтримала апостолів, влила в їх серця віру і мужність! Ці слова і ця роля пояснюють чому поет почав поему таким звертанням до Матері Божої:

"Все упованіє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє, -
Все упованіє моє
На Тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая на їх
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твойого мученика Сина
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю!
Достойно-пітая! Благаю
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий конець, о всеблагая!"

Чи де звертання до Матері Божої самого поета не є одною з найкращих молитов, які знає християнський світ? Чи поет не зве Матір Божу в цій молитві "святою силою всіх святих" і "пренепорочною"? Чи не молить Пресвяту Діву, щоб Вона "воззрила" на тих чия доля була найдорожча поетові і "подала їм силу"? Чи не зве далі Мати Божу "достойно пітою" (" по заслугах славленою в піснях")? А ми ж знаємо, що всі християнські церкви славлять в церковних піснях Мати Божу і наведені слова ясно вказують, що поет не когось там представляє в образі Марії,

TULA-online.org

TULA-online.org

лише Мати Божу, яку справедливо оспівує в своїх піснях християнська церква.

А ось звідти ж взята друга молитва до Пресвятої Богородиці, якої щира віра вражає кожного:

"Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий,
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки - море
Сльози кровавої лила,
Так як і Ти, і прийняла
В живую душу світ незримий
Твойого розпятого Сина.
Ти, Мати Бога на землі
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила. Ридаю,
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Украйні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово - Божее кадило,
Кадило істини! Амінь."

Або "О світе наш незаходимий
О Ти, пречистая в женах *
Благоуханний зельний крине!"

І несамохіть виникає питання: чи справді пп. Ю. Бойко та Ю. Шерех є аж так певні, що серед еміґрації "майже немає людей розуму" (Шерех "Думки проти течії" ст. 64), що дозволяють собі робити з Шевченка майже"безбожника" , адоратора "вільного кохання" і "покриток", а його чудову поему "Марія", що в ній хотів поет прославити Мати Божу трактувати, як один з проявів "культу покриток"?

Коли ми, відкинувши ортодоксальний доґматизм, спробуємо оцінити цей твір, враховуючи в першу чергу намір поета, то змушені будемо прийти до висновку, що він подиктований був бажанням віруючого християнина возвеличити Матір Божу, наблизити Її до нас, допомогти нам зрозуміти велич Її душі, відда-

*порів. з листа до княж. Репніної з дня 28.II. 1848 р.: "думав я аналізувати серце матері за життям Святої Марії, непорочної матері Христової."

ність ідеям Христовим і викликати побожне співчуття і пошану до Її стражницького життя.

Що він в де-чому розходиться з догматами церкви — це не міняє нашої оцінки тільки змушує нагадати собі, що за часів Христових з винятковим педантизмом дотержувалися догм саме фарисеї й книжники, а Ісус Христос, як бачимо з тексту всіх чотирьох Євангелій, не надавав жодного значіння зовнішнім виявам побожности, як рівнож не заглиблювався у зайве філософування про прикмати Божі, а вчив своїх учнів тому, що найістотнійше, вчив цілим серцем любити Бога, любити щиро ближніх, жити згідно з заповідями Божими. Про створення світа, про діяльність стародавніх пророків, про розбіжности догматичні між юдеями та самарянами і т. п. не знаходимо нічого в Євангеліях і маємо всі підстави думати, що те все вважав сам Христос за неісотне.

Релігія Христова — це релігія любови, релігія добра, яка сягає до глибини людських душ і яка вчить, що не людина для суботи, тільки субота для людини. Справді мудра людина ще й нині може лише повторити, незважаючи на осяги сучасних технічних наук, слова Сократа: "Я знаю, що я нічого не знаю", ще й нині про ті речі, про які з завзяттям сперечаються богослови ріжних визнань, людина не тільки знає дуже мало, але й з усією певністю не могла би сприйняти правду у всій повноті, подібно, як не може дикун з екваторіяльної зони збагнути, що вода може замерзаючи перетворитися на лід і на сніг, що мороз може малювати на шибках чудові узори і т. д. Отже, коли прийняти, що релігія повинна вчити нас не усталених книжниками догматичних тез, не давати пізнання до якого ми ще не приготовані, бо наша наука ще далеко не осягла вершин, але повинна вчити любити Бога, любити правду і ближніх наших, повинна вчити бути альтруїстами й борцями за запанування правди — то Шевченка слід уважати за людину високо релігійну, за справжнього християнина. І коли вільно місіонарам з метою наблизити Матір Божу до азіятів — малювати Її в Азії зі скісними очима й монгольськими скивицями, а в Африці ширити образки з чорношкірою Марією, то тим більше було вільно Шевченкові з тою ж метою поширити й зміцнити культ Матері Божої серед інтеліґенції, настроєної матеріялістично — відійти від прийнятих церквою норм.

Уся коротко нами розглянута писана спадщина поета переконуюче доводить, що Тарас Шевченко був справжнім християнином, людиною глибоко віруючою, та що "Марію" написав лише і тільки для прославлення Божої Матері, а приписувати йому нарікання на Бога (яке уважав гріховним!) лише в тому випадкові, коли бачив страждання своїх ближніх, це б то цілого українського народу.

Може поет сказати в поетичному творі чужими устами, сказати те, з чим сам не зовсім годиться, але від себе в лі-

TULA-online.org

ричних вставках, як і в способі вислову справжній поет, а зокрема Шевченко, віддавав лише свої справжні глибокі пере - живання, погляди, вірування. А тому наводимо далі кілька рядків з поезії Шевченка "Іржавець", бо вони всякій неупередженій людині, що вміє помічати й відчувати, скажуть більше ніж наші висновки, бо так писати може лише і тільки християнин, у повному розумінні цього слова. Ось ці рядки:

"Мордувались сіромахи,
Плакали - і з ними
Заплакала Матір Божа
Сльозами святими;
Запдакала Милосерда
Неначе за Сином,
І Бог глянувсь на ті сльози
І на Україну:
За козацькії і за тії
Пречистії сльози
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої
Поставили у Іржавці
В мурованім храмі.
Отам Вона й досі плаче
Та за козаками".

І цей християнин безнастанно то в одному творі, то в другому згадує Бога і не раз його поезії обертаються у справжню молитву. Це ж Шевченко, якого нам хочуть змалювати мало не атеістом, звертається з такими словами до Бога:

"Дай дожити, подивитись,
О, Боже мій милий,
На лани тії зелені
І тії могили!
А не даси - то донеси
На мою країну
Мої сльози, бо я, Боже,
Я за неї гину....
.....
Донеси ж, мій Боже милий,
Або хоч надію пошли
В душу!.....
.....

Надію, що поетові думки "падуть наче роси на щире серце молодеє..." і тоді така особа

"Буде плакати за мною

TULA-online.org

І може, Господи, мене,
В своїй молитві спомяне."

А в чому ж полягає релігійність, як не в бажанню бути стало в єднанні з Богом, в шуканні у Бога допомоги і ласки, у бажанню щоб хтось і по смерти помолився за нашу душу та в стремлінню жити так, як вчив Христос?

*****

НАШІ ВИСНОВКИ.

"Ми не лукавили з тобою
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою..."
Т. Шевченко.

Як читач сам міг переконатися, ми базували всі свої твердження головно на сумлінній аналізі тексту творів "Кобзаря", тексту листів і взагалі тексту літературної спадщини Шевченка, уникаючи всього того, що не було цілковито і безумовно певним.

Коли йшла мова про "впливи", то знова ми не оперували повторюваними безкритично висновками "авторитетів", тільки дбайливо зіставляли і порівнювали тексти творів поета з автентичними текстами джерел, які наче б то мали б впливати на ті його твори.

Пізнаючи так погляди й ідеї (зі спеціяльним узглядненням національно-політичних), що їх Шевченко хотів передати своїому народові, даючи йому свого безсмертного "Кобзаря", ми враховували стало як епоху в яку він творив, так і хронольогічну послідовність в якій він їх висловлював.

Таке пізнання творів Шевченка привело нас до наступних висновків:

І. Т. Шевченко, завдяки тому, що не підпав обмосковлюючому діянню чужої школи і взагалі московським впливам, а також наслідком того, що за своїх юнацьких років бачив на власні очі національну революцію, національне повстання проти москвинів поневоленого ними польського народу - своїм світоглядом цілковито ріжнився від наших "україфілів", а дивився на світ і політичні наші завдання очима справжнього українця.

2. Завдяки своїй геніяльности, очитаности та інтеліґенції перевищав як національною свідомістю так і політичним розумом та інтеліґенцією відомих нам "україфілів" тих часів.

TULA-online.org

3. Завдяки тій же ґеніяльности та непомильній інтуїції українця, ґеніяльности, що йшла впарі з яскраво-викресленою індівідуальністю, Шевченко, як поет і патріот не підпадав жодним"впливам" і навіть в оцінці історичних подій та постатей перевищив на багато тодішніх істориків, значно випереджуючи тогочасну історичну науку.

4. Під оглядом політичним Шевченко рівнож перевищав своїх сучасників-україно філів. Він був краще за тих своїх сучасників знайомий з ідеями, що ними захоплювалися за його часів поступові кола Европи, але вмів зайняти до тих ідей незалежне становище і непомильно визначити шлях, яким треба було прямувати українському народові. В поезіях "Кобзаря" він розгорнув цілий "проґрам"!

5. Головнійші тези цього, даного в ряді поетичних образів і вражаючих силою вислову ідей, "проґраму" можна висловити в таких кількох пунктах:

А. Конечність уникання тіснійших приятельських звязків, а особливо - родинних, з москвинами та плекання свідомости, що москвини є головним історичним ворогом українського народу.

Б. Конечність усування московських впливів як в ділянці культурній так і в політичній. Гостра критика (в "Посланії") всякого ідеольоґічного епіґонізму та взагалі рабської духової залежности від чужих "авторитетів".

В. Культ історичних традицій великої боротьби за суверенність нації в рямцях власної цілковито суверенної держави і культ тих борців, які боролися за її здійснення як проти Польщі так і проти Московщини.

Г. Плекання таких чеснот, як любов до свого народу, хоробрість, жертвенність, шляхотність, людяність, національна гордість, культ боротьби, незлобність, товариськість і т. д.

Ґ. Привернення селянству загарбаних людських прав і майна та встановлення соціяльної справедливости.

Д. Поборювання фарисейської "побожности" та московського православія з одночасним плеканням щирої віри в Бога, християнських чеснот і пошани до старої української православної церкви.

Е. Конечність перетворення нашої національної спільноти в міцний моноліт шляхом реалізації ідеї рівности, братерства і національної солідарности.

Є. Популяризація ідеї неухильности національної революції, широко закроєного національно-соціяльного повстання, скерованого проти Московщини, з метою відновлення справді суверенної української національної держави, не повязаної з Московщиною жодними "союзами", побудованої на засадах рівности, демократизму і соціяльної справедливости.

6. Всякі намагання зробити з Шевченка "федераліста-славянофіла" не мають жодних реальних підстав, як і роблення з

TULA-online.org

з нього члена та ідеольога т. зв. "кирило-методіївського' братства". Він лише бажав , щоб усі словянські народи стали "добрими братами і синами сонця правди" (однак москалів не вважав словянами).

7. Не може бути й мови про байдуже його ставлення до мови творчости. Шевченко уважав, що українець повинен творити лише по українськи.

8. Поетичні твори ("Тризна", "Слепая" і "Никита Гайдай") писані віршом московською мовою своїми ідеями, зокрема в ділянці національній нічим не ріжняться від українських творів, від "Кобзаря", писані лише з метою довести, що Шевченко може, але не хоче писати по московськи. Натомість ці твори відріжняються виразно від творів інших тодішніх письменників - Гребінки ("Богдан"), Котляревського ("Ода до князя Куракіна") Куліш ("Чорна рада").

9. Повісті й "Журнал" не висловлюють справжніх поглядів Шевченка і висловлювати їх не мали. Обставини змусили поета їх написати зі спеціяльною метою.

10. Цілість поглядів Шевченка відзначається продуманістю, послідовністю, реальністю і доцільністю з погляду інтересів українського народу, яких прикмет бракувало типово-інтеліґентському, нереальному москвофільському "вірую" "Славянское Общества", далеким від життя поглядам Костомарова і все новим штучним концепціям Куліша, що не тримався одного берега і

11. Свідомість майже цілковитої ідеольоґічної "пустки" довкола і неможливість протягом короткого часу оживити "гнилі серця" обмосковлених і зденаціоналізованих земляків, змусили поета пробувати бодай зробити своїми повістями менш жорстокою скалічену московською освітою верству рабовласників.

Однак свідомість того невідрадного стану не привела поета, ані до думки шукати компромісу, ані до зречення ідеї конечности боротьби, конечности національної революції. Шевченко до самої смерти живе надією на майбутне визволення України, мріє про вільну під кожним оглядом Україну і любить її такою ж палкою любовю, як любив у перші дні своєї поетичної творчости.

Поет був і лишився до кінця життя натхненним апостолом української національної революції і пророком, який бачив час, коли нарешті "козак безверхий упаде, розтрощить трон" і знищить "кумира" усіх "няньок" і"дядьків" "отечества" чужого!"

А тоді... "і ми" українці "помолимося Богу і не багаті і не вбогі", це б то будемо жити праведним, щасливим життям і в нашій державі не буде ні багатих, ні убогих, бо буде встановлений лад опертий на соціяльній справедливости.

TULA-online.org

ПРИМІТКИ.

ПРИМІТКА Ч. І. Сучасна Москва, москвофіли й москвини взагалі та ті, хто їм підслужується, хотіли б бачити в тому повстанні лише "протирежимне" повстання, бо лише так Епояснювання його уможливлює пропаґанду на користь приналежности окупованих словянських країн до московської ж держави з... "іншим режимом", бо, мовляв, "братній московський нарід не повинен носить вини за якісь там уже й так зліквідовані "режими". Адже ж він любить усіх словян... (промовчується при тому: так, як господиня годованих нею на мясо кріликів!).

Цим мусимо зясувати те, що проф. Л. Білецький у своїй статті до редаґованого ним же (а виданого - за допомогою"Східньо-европейського фонду"!) чотирьохтомового "Кобзаря" серед безлічи інших шкідливих для української справи гадок, пускає також в обіг таку: "Шевченко шукав способів здійснення своєї ідеї і як її віднайти. Польський нарід повстав проти того царського режиму, що йшов з Петербургу... Тому зміна режиму, зміна всієї державної деспотичної структури у московській державі понесе за собою кардинальну зміну й у відносинах московської держави до України".("Шевченко "Кобзар" т. І. стор. 67, Канадійське видання. Підкреслення належать проф. Л. Білецькому).

Як видно з наведеного, Л. Білецький, не лише не задумувався над тим, як взагалі можна "шукати способу здійснення своєї ідеї"тої ідеї не маючи ("як її віднайти"), але й мало журився тим, що лише винятково нездатний до льоґічного думання читач, міг би уважати керівників польського повстання 1830 року за таких півголовків, які уважали б за можливе, без будь якого порозуміння з московським народом і іншими поневоленими народами, силами лише польських повстанців скинути в московській імперії владу і накинути москвинам "режим" такий, який польські революційні кола уважали би за відповідний, в надії , що той "режим" може принести "зміну у відносинах московської держави до Польщі".

Кожному ясно, що так думати міг замотилечений "драгоманівець", "самоотверженний малорос", але ніколи керовники польського повстання 1830 року. Рівно ж ясно, що згадане видання "Кобзаря" мало на меті приховати справжні погляди Шевченка, підсунути йому москвофільські і, використовуючи добре імя поета, ширити потрібну москвинам ідею "боротьби проти режиму" , а не проти народу-галапаса, не проти його держави, ідею "непередрешенства", ідею очікування від нового "режиму" "зміни у відносинах до України"!

TULA-online.org

TULA-online.org

Ця ідея дала вже в 1917-21 рр. фатальні для українців наслідки* і показалася остільки користною для москвинів, що на її ширення московські керовники засобами всяких "східньоєвропейських" фондів з охотою дадуть гроші.

Пустивши в обіг першу вигадку ширить далі Л. Білецький ще таке: "Великий вплив на формування патріотичної і національної свідомости Шевченка мала польська революційна поезія Ад. Міцкевича і московська Кіндрата Рилєєва, Пушкіна і Лермонтова" (там же, стор. 68).

"Вплив" Міцкевича можна в дійсности ствердити на "Книгах битія" Костомарова, але не на творчости Шевченка, а вже впливів Пушкіна і Лермонтова може дошукуватись хіба москвофіл, який не уявляє собі істнования будь-якого поета на території "русской" земли, щоб не був би тільки учнем тих його московських "богів".

Нарешті на стор. 71 робить Л. Білецький, потрібний йому та його видавцям, висновок: "Петербург зродив Шевченка" (це своєрідна модифікація відомої формули "Нема Бога крім Бога, а Магомет - пророк його!").

Щоб осолодити для де-кого з українців цю "пігулку" - далі додає Білецький "а великі ідеї Тараса той самий Петербург повалили..." (там же, стор. 71). Ця фантазія є, звичайно, не шкідлива для москвинів, бо, твердження, немов ідеї Шевченка "в 1917 році в українських душах полків Волинського, Литовського, Ахтирського і інших спалахнули великим полумям великої всеросійської революції" є остільки далекою від історичних фактів безпідставною балаканиною, що може тільки компромітувати всякого, хто до неї поставиться поважно і її помилковість може бути без труду доведена.

ПРИМІТКА Ч.2.

Відомий поширювач модерного, дискретно забарвленого червоним коліром "українофільства" (отже і москвофільства) Шевельов-"Шерех", у своїй шкідливій статті, що носить безглуздопретензійний заголовок "А все таки Шевченко був Шевченко" " ("Час" ч. 19 з травня 1947 року) намагається реставрувати також і карикатурну українофільську сильветку Шевченка - "народнаво поета" типу Нікітіна. З цією метою, спекулюючи як на незнанні українським загалом біографії Шевченка так і на нерозумінні його творів, пише п. Шевельов таке: "Розуміємо добре, що "мужицтво" Шевченка.... разить багато кого... Неоклясики .... пробували замовчати Шевченка... інші одягали його в лайкові рукавиці й милувалися його добрими манерами..." П. Шевельов хоче щоб його читачі навіть уявити собі не могли "мужика" - Шевченка у вигляді в якому повинні собі уявляти лише "велетнів" любого Шевельову "ведущаво народа" і тому далі бідкається п. Шевельов, що мовляв Шевченка - "мужика", хама і неотесу, "вирваного з етнографічно-хуторянської стихії" на по-

*Див. Р. Млиновецький "Нариси з історії визвольних змагань 1917 - 1922 рр." т. I і II.

ставленому в Харкові "памятнику роботи Манізера довелося одягти Шевченка в якесь пальто неокресленої хронольоґічної і ґеоґрафічної допасованости".

Так п. Шевельов хоче зробити з Шевченка якусь стару Барильченчиху зі "Суєти", яку можна було б хіба під ржання "ґальорки" з "високо-інтеліґентних" харківських "чінуш" (зневажлива назва дрібних урядовців) - "засупонювати" щоб можна було вдягти в чорну сукню і певно шкодує , що постать на памятнику не може благати: "Ой рятуйте, задавить супоня"!

Тимчасом, як ми бачили, Шевченка не треба було аж "одягати" в лайкові рукавички, чи в "пальто неокресленої хронольоґічної і ґеоґрафічної допасованости" - бо він і рукавички вдягав і плаща (пальто) носив відповідного тодішній московській столичній моді. Не дурно ж,невдоволений таким поступованням викупленого з неволі Тараса,писав Сошенко: "Спізнавшися через Брюлова з ліпшими родинами в Петербурзі, Тарас почав часто-густо їздити на вечері. Він пішов у моду і його скрізь приймали наче яку диковинку. Він почав гарно одягатися, зробився модником-ґалянцем". О. Конисьий "Тарас Шевченко-Грушівський Хроніка його життя" Львів 1898-1901 - том I, стор. 79).

ПРИТІКА Ч.3 :

Поява українського перекладу "Історії Русов" з баламутною дуже "Вступнею статтею" змушує докладнійше спинитися над цією памяткою москвофільського автономізму часів занепаду української політичної думки.

Наші автономісти з перед 1917 року, що ставилися дуже неприхильно (наслідком обмосковлення) до ідеї цілковитої державної суверенности відірваної від Московщини України - завжди з признанням писали про "високий патріотизм "Історії Русов", та вживали всіх заходів щоб пристосувати до того "патріотизму" й "Кобзаря" Шевченкового, шляхом коментування, критичних праць і т. п. Та перед 1917 роком не мали наші автономісти найменшої потреби перевидавати, та ще й в перекладі , "Історії Русов", як тому, що люди науки читали цей твір в ориґіналі, інтеліґенція українофільсько-москвофільська (що виростала в межах "Росії") також усяка володіла московською мовою, а пропаґувати автономізм та поборювати "самостійництво" могли наші діячі тоді явно і одверто.

В період між двома війнами відбулися на Західних Землях та еміґрації далекойдучі зміни в поглядах, як під впливом того факту, що у війні 1917-21 року довелося українцям відстоювати зі зброєю в руках свою незалежність і державну суверенність, борючися з московськими арміями і москалями найріжніших політичних переконань, так і під впливом писань таких авторів як Донцов та інші. Молодше покоління "старої" еміґрації та молодь Західних Земель, що виростали поза межами московських впливів- були рішучими ворогами "автономізму".

TULA-online.org

Тому по другій світовій війні ті москвофільські і московські елементи, які опинилися на еміграції, не могли виступати явно під прапором автономізму проти самостійництва, бо такий виступ довів би їх до їхньої ізоляції та позбавив би можливости ширити москвофільські погляди.

Отже пропаґувати москвофільські погляди серед еміграції треба було обережно і вміло. До пропаґування таких поглядів добре надається "Історія Русов", однак на перешкоді стояла московська мова цього твору, якої не розуміли саме ті кола, на яких треба було вплинути.

Це зробило актуальною справу перекладу "Історії Русов" на українську мову і видання її. Людей, що вивчають памятки минулого на еміграції так мало, що для них не було потреби видавати цю книжку, особливо за тих обставин, коли немає на ринку багатьох українських наукових праць, яких брак дошкульно відчувається не лише вченими, але й взагалі інтеліґенцією.

Переклад також дав змогу змягчити особливо драстичні вислови на адресу справжніх українських патріотів, тим більше, що той переклад не всюди є докладний. Напр. хоч би на сторінці 53 є в "просьбі" Наливайка (переклад) таке речення: "поспитай старців своїх і речуть тобі, скільки потоків пролито крови воінів руських за славу і цілість спільної нації польської", а в оригіналі це речення звучить так: "Вопроси старцев своіх і оні возвестят коліко крові пролїто Росіянамі за целость Держави Польской".*

Подібно ж тенденційно перекладено на стор. 5I "окружне посланіею", заміняючи вислови такі як "отци Церкві Російской" на "Отці Церкви Руської" і т. п.

Цей переклад "передбачливо" виданий без приміток, які б вказували, що з поданого в тексті є фантазією автора "Історії Русов", який не вагаючися подавав "тексти" неістнуваших ніколи "листів", несказаних промов і оповідав докладно про події, яких ніколи не було. Тому ця книжка може робити справжне спустошення в свідомости нашої півінтеліґенції і навіть інтеліґенції. Наша інтеліґенція досить слабо знає нашу історію (більшість мусіла вчащати до чужих середніх шкіл де нашої історії не вчили), а тому їй важко зоріентуватися в тому всьому, а за те вона, читаючи, мусить нехотячи затямити всі ті москвофільські твердження, як подані в перекладі грубими літерами, так, щоб вони, повторюючися стало, діяли на свідомість як американська рекляма!

Проф. Оглоблін своїми "поясненнями", а перекладач такими "недокладностями", як уже наведені - робили все можливе щоб та провідна ідея не відразу "вдарила" неофіта і не знеохо-

*"Історія Русов" зве надто часто москвинів і українців - росіянами.

TULA-online.org

тила його до дальшого читання.

З зазначеною метою проф. Оглоблін напр. запевняє, що наче б то автор "Історії Русов" тому послідовно і вперто вживає назви "Малая Росія", а не "Україна", що назва "Малая Росія" була повязана "з ідеєю української територіяльної окремішности і державної самостійности", а що "етнічною назвою українців " є для автора "Історії Русов" - "руси" (там же, стор. XXI).

Але за те автор "Історії Русов" наче б то увадає, що "споконвіку жили два окремі і відмінні народи", українці (руси) й "московці"... Український народ вільний і кождочасно готовий вмерти за свою вольність до останньої людини і характер цей в ньому вроджений"... "Натомість в народі Московському панує найнеключимое рабство... і людей на їх думку створено ніби то на те, щоб у світі немали нічого, а тільки рабствували" (там же, сторінка XXIII).

Всі наведені Оглобліном вислови і "цитати", суперечні поглядам "Історії Русов", вирвані з промов чи розмов та листів, з якими автор "Історії Русов" не солідаризується. Про два народи, що "споконвіку" існували, з облудної, на думку автора "Історії Русов" промови зненавидженого ним Мазепи, назва "московці" - з розмов шведів зі шведським королем, її автор сам не вживає.

Про прикмети українського народу з "листа" Б. Хмельницького, а знова про прикмети московського народу з промови Богуна, проти якої виступив, згідно з "Історією Русов", сам Хмельницький, що не лише її збив, але й примусив, згідно з вигадкою "Історії Русов", тих, що тягли за Богуном "з риданням" відкинутися від тих його поглядів і погодитися з Хмельницьким.

Та відкинувши невластиві суґґестії "вступної статті" до українського перекладу, натомість уважно вчитуючися в текст та звертаючи увагу на провідну ідею, а не на дрібні подробиці, мусимо прийти до висновку, що політична ідея "Історії Русов" є виразно москвофільська. Автор "Історії Русов" проти скрайнього абсолютизму (волів би сказати по теперішньому, - конституційну монархію англійського типу для "цілої Росії"), осуджує заведене на Україні москвинами кріпацтво, бажав би для України краєвої самоуправи, але був завзятим ворогом всяких спроб відновлення української державности, трактуючи Україну лише, як "Малую Росію", як частину одного цілого, частину на якій живе витворена роками перебування під владою "чужих" відміна того ж "російського" народу.

Читаючи "Історію Русов" мусимо ствердити, що:

I. Назви "Малая Росія" вживає автор "Історії Русов" щоб підкреслити свою основну ідею, ідею глибоко-провансальську, а саме, що і "Малая" і "Велікая" Росії це лише дві нерівні частини одного цілого, лише території двох галузок одного "руського" народу. Не раз зве "Історія Русов" й українців і москви-

TULA-online.org

нів разом... "росіянами" (напр. стор. 207). Назву ж "Україна" (як все, що відмежовує від Московщини) відкидає і пятнує автор "Історії Русов", як "польську". Читаємо в "Історії Русов": "Відомо ж бо, що колись були ми те, що тепер московці: уряд, першість і сама назва Русь од нас до них перейшли" (наведені слова взяті з "промови" Мазепи і включені туди, щоб навіть устами Мазепи ствердити, що "малоросіяни", або "руси" були тим же самим, що й "велікоросіяни", це б то частиною "руського племені" яка колись була "першою" і мала в своїх руках уряд, а "тепер" тільки те першенство перейшло до другої частини того ж"племені".

2. "і скити, і сармати, і руси, і варяги і роксоляни, і роси... і "по князю Мосоху - московити" всі були ті ж словяни, яким лише чужі історики дали ріжні назви". Згодом "царство їхнє дістало назву Московського, а нарешті Російського" (ст. 8), а це значить, що мало б бути і "царство Московське" їхнім ("русов", "сарматів", "росів" і т. д.) - спільним "царством". Тут же мусимо звернути увагу читачів на те, що "Історія Русов" вживає назву "словяни" в цілком іншому значенні як літопис "Нестора" (Київський) чи як ми її вживаємо.

Для "Історії Русов" назва "словяни" є синонімом того, що перед 1917 роком звалося словом "русскіе", а мислилося як помосковлені вже "галузі" єдиного "русскаво" народа. Доказом цього є, що на першій сторінці "Історії Русов" (стор. 7 перекладу) автор її так визначає межі словянської землі: "від гір Поясних, або Рифійських і від моря Каспійського на Сході до ріки Висли і моря Варяжського на заході і від Чорного моря та ріки Дунаю на півдні до Північного океану і Балтицького моря на півночи". Отже "словянами" є лише ті хто жили на території "Росії", а західніх словян (чехів, поляків, лужицьких сербів, словаків) і південних (сербів, хорватів, болгар) - виключає він цілком.

Це й зрозуміло, бо "Історія Русов" тут же оповіщає, що словяни були тими, що повстали "од племені Афетового, сина Ноєвого по родоначальникові і князеві їхньому Словенові, нащадкові Росса". Така концепція узасаднювала імперіялістичні московські тенденції і давала змогу уважати всіх словян - "нащадками Росса", це б то "росіянами". Отже вирази "від єдиного кореня словянського" є рівнозначні з "од єдиного кореня Російського".

3. "Волжські болгари, печеніги, половці та козари (хозари) - були те ж словянами" (стор. 9) і "Війни словян з печенігами, половцями, козарами та іншими словянськими народами безпідставно чужоплеменними війнами звані були, як твердить "Історія Русов", тільки "міжусобні самих словян січі".

Володимир "зєднав усі... словянські князівства, які розділились" і він же "хрестив усю Росію" (стор. 10). Тая єдиноплемінна "Росія" лише наслідком "війн за першість" розпалася на

TULA-online.org

окремі князівства, а серед них було і Московське (ст. II). "Царство Московське... переіменовано на Російське, яке на відміну від Чермной і Белой Русі "звалося Великою Росією, ті ж обидві Русі вкупі названо було тоді Малою Росією" (ст. I2). Отже маємо виразно концепцію "триєдиної Руси"!

Коли ж оповідав автор "Історії Русов" про життя "Малой Росії" під Польщею, пише таке: "Війська московські... увійшли перші в Малоросію... тамошні мешканці... не мали ніякої прихильности до поляків... Навпаки вроджена прихильність до единовірців і однородців.* робила їх завше приязними до народу руського або московського... а тому одверто їм помагали" (ст. 62) Тут, ясно сказано знову, що народ руський є той же московський нарід . Наведене не лишає сумніву, що автор пропагує вперто ідею "триєдиної Руси", а тільки назва "Малоросія" чудово надається для безнастанного підкреслювання ідеї "єдиноплеменства" між "трьома Русями - од єдиного кореня словянського" (інші ж словяни - не включаються до цього "єдиного кореня", це б то "єдиноплеменства" з москвинами, ці ж останні, як бачимо з останньої цитати, є наче б то тим же "руським народом", з чого і випливає не тільки вічна стала "приязнь" до московського народу, але й можливість однаково і москвинів і українців звати "руськими" і "росіянами".

У цілковитій згоді зі сказаним є й те, що пишучи про дії українського і московського війська після Переяслава проти поляків, зве автор "Історії Русов" ті війська "Арміею злученої Росії" (стор. I67) і ці два слова грубими літерами подає також і переклад! На стор. I73 зветься просто одні й другі війська разом -"війська російські" і далі ця назва дуже часто вживається.

Безнастанно підкреслювана ідея спорідненості і випливаючої з неї впрост собачої "прихильности" до московського народу, ідея бажання належати до одної з ним держави за всяких обставин і є головною складовою частиною основної ідеї "Історії Русов" .Тому, що всі утиски, несправедливости і злочини московські автор описував (навіть перебільшуючи) з метою поліпшити становище "скривдженої" частини "Росії" - то він майже завжди відповідальність за них складав на особи , мовляв, невідповідно добрані царем (напр. Меншиков, був таким, бо походив з поспільства), але ніколи не московський нарід. Тому читаємо в "Історії Русов" не раз щось такого: "малоросійський народ хоч як був покривджений воєводами, не втратив розуму свого і добрих звичаїв... він всіляко віддалявся од злочинів Дорошенкових і всіх сливе воєвод, що не дістались в руки Дорошенка, рятував і охороняв" (стор. 220).

---

*в оригіналі -- "единоплеменних" це б то людей одного племені, одного народу. Коли мова про ріжні народи - вживається "чужоплеменні".

TULA-online.org

Це є власні слова автора, це й є "наука" автора, який зве "розумними" тих, хто, навіть не зважаючи на найбільші кривди й утиски - тримається Московщини і "рятує" від українського війська і влади своїх гнобителів, московських воєвод!

Коли Мазепа промовою, що є в "Історії Русов", хотів спонукати військо до підтримання шведів, тоді наче б то "козаки і урядники" про те, "щоб одстати од царя і царства християнського "і слухать не хотіли", хоча визнавали, що "зневага є нестерпна", яку вони мусять зносити, а все ж, наче б то, рішили "зеднатися з полками великоросійськими і подати до відома царя про все" (стор. 276). Мало того, хоча, як твердить "Історія Русов", шведські війська "переходили села... як друзі... не займаючи нічиєї власности" - "народ" "забирав їх у полон" коли відлучилися менші відділи або особи і "доставляв їх до царя" (стор. 281).

Ця "Історія" з таким запалом пропагує ідею спеціяльної любови до московського народу, що навіть в освітленню "Історії Русов" "зрадника Мазепу", якому приписує її автор найчорніші злочини, і то представляє людиною, яка не важилася підняти руку на москвина! Ось, що в ній читаємо (навіть у перекладі!): "Мазепа уважав за смертний гріх пролити кров своїх земляків і одновірців і додержувався того з рішучою твердістю, не схиляючися на жодні переконування. А тому ніхто не докаже щоб ті його війська причетні були бодай до одного вбивства учиненого над росіянами" (стор. 290). Отже, мовляв, навіть зрадники і люди без батьківщини - не важаться підняти зброю проти "священного" московського народу! Ні одна ж порядна людина, як з того випливає, не сміє, очевидно, й думати про будь-яке "відділення" т. зв. "Малой Росії" від "Велікой"!

І так було наче б то тому, що "народ малоросійський... був прихильний до сторони велікоросійської, природно, через єдинородство" (стор. 283). Подібних цитат можна навести кілька десятків, які всі висувають однозгідно ту ж провідну ідею.

Як ми знаємо, слова Богуна, за "Історією Русов", збиті були в іншому місці (коли їх повторювала молодь) самим Хмельницьким і то так переконуюче, що... несимпатики Москви наче б то "з риданням" каяття погодилися на обєднання з Московщиною!

Становище ж в цій справі самого автора "Історії Русов" видно з того наклепу на православне духовенство, яке він мусив зробити для своїх "обєденітельних" цілей, бо ж фактом було, що не зважаючи на "єдіновірство" і духовенство наше було проти обєднання з Московщиною. Отже "Історія Русов" каже з тої нагоди таке: "Духовенство малоросійське, що здебільшого наверне було з уніятства і потайки вельми жалувало за втраченою своєю владою над народом, наданою їм поляками і близькою до рабства, сплело безглузду байку про посольство московське... (стор. 135) та ця "байка" подіяла найбільше на депутатів простійших".

TULA-online.org

Отже цей безглуздий наклеп і на православне духовенство і на уніятське (греко-католицьке) ясно вказує, яке становище було автора до обеднання з Москвою!*

"У "вступній статті" проф. Оглоблін, щоб заохотити "західняків" читати цю апольоґію москвофільства "малоросійського", вирвав наведену нами цитату з "промови Богуна", з якою "Історія Русов" не тільки солідаризується, а навпаки - вона включена в промову Богуна щоб "розправитися" з висловленими в ній думками.**

Ми - не подаємо для зілюстрування поглядів автора вирваних висловів з промов чи листів осіб немилих авторові, тільки завжди подаємо те, що автор каже у власному імени. Однак, коли б ми хотіли йти шляхом пропаґаторів "Історії Русов" ми б могли напр. навести слова з листа самого Б. Хмельницького, який згідно з запевненнями "Історії Русов", мав наче б то написати: "віддаю вічній анатемі і судові Божому всякого, що мислить по неприятельські на одновірців і одноплемінців" (стор. 158). Наведені слова не вимагають коментарів, а видруковані вони і в перекладі виданому (просимо не уважати це за злісний жарт!)... націоналістичною українською орґанізацією, грубими черенками, щоб не міг їх прочитати не затямивши жодний читач! Так ведеться пропаґанда!

"Історія Русов", підкреслюючи безнастанно, як єдиноспасенну й правильну лінію, потребу підтримування, незалежно від того чи є легким чи цілком нестерпним московське ярмо, єдности з московським народом*** і плекання до нього приязні - тим самим мусить ставитися вороже до всіх тих гетьманів, які зважувалися виступати проти того, незмінно любого, "единоплеменного" народу.

Сучасного західнього читача, який звик з особливим піететом ставитися до гетьмана Мазепи - особливо може вразити все те, що ця "Історія" виґадує на великого гетьмана. Знаючи це, проф. Оглоблін, який сам написав велику книжку (понад 250 стор.) в якій ще гірше за "Історію Русов", обкидає болотом Мазепу, в цьому випадкові **** уважав конечним підґотувати читача до того, що він прочитає в "Історії Русов" про Мазепу, знайшовши якесь, наче б то, виправдуюче пояснення. І ось тому читаємо у

*Не позбавлене пікантерії те, що "Історію Русов" будуть поширювати (і на її видання збирали гроші) саме релігійно настроєні греко-католики! Так їх тепер "осідлали" вправні іґнаці!

** До категоричности такого твердження управнює нас основна ідея твору і стало підкреслювана ідея "единоплеменства".

*** Отже треба і нині, мовляв, зберігати "єдність" з москвинами!

**** Нині він пише для тих еміґрантів, які звикли шанувати Мазепу і щоб їх "відзвичаїти" - треба це робити обережно, щоб не викликати обурення, та ж книжка була видана в 1940 році.

TULA-online.org

у "вступній статті" таке: "Автор явно недолюблює Мазепу (можливо тут відбилися якісь фамілійні порахунки й традиції), за - значає негативні риси його як людини і володаря, вживаючи трафаретної російської оцінки... і в той же час підкреслює його "хоробрість", заповзятливість і військову вмілість".. й наводить у цілости "промову Мазепи" (переклад, стор. XXI). Як бачимо проф. Оглоблін дуже спритно "зясував" вороже наставлення до Мазепи безпідставним припущенням про якісь "фамільні порахунки", не спростувавши передбачливо ані одного конкретного наклепу на Мазепу, а зручно покликався на "промову Мазепи", як доказ державницьких поглядів, але не Мазепи тільки... "Історії Русов"! Щоб же читачи не подумали записати тих поглядів на додатній рахунок гетьманові, він перед наведеним абзацом підкреслив, що "Історія Русов" подає "легендарні промови", а слова "промова Мазепи" - подав у знаках наведення, даючи зрозуміти, що вона вигадана. При цій нагоді слід ще звернути увагу, що власне автор "Історії Русов" написав, що що промову довго і докладно обговорювали потім і козаки й урядовці та прийшли до висновку, що... згодитися з нею не можна і про "лютеранського монарха і слухать не хотіли", тільки вирішили зєднатися з "полками велікоросійськими".

Як бачимо, "пояснення" проф. Оглобліна не витримує цілком критики, до того ж його вигадкою є припущення про винятковy нехіть автора "Історії Русов" з причин фамілійних до Мазепи.

Чи ж справді можна говорити про якесь "спеціяльне недолюблювання Мазепи" та ще й з причин "фамілійних порахунків"?

Відношення автора "Історії Русов" до всіх гетьманів таке, яке випливає зі зясованої вже нами провідної ідеї цього москвофільського твору: всі гетьмани, які виступали будь-коли проти "єдіноплеменного" народу - всі є у нього злочинцями, потворами, типами негативними. Всі , що трималися Москви - були "столь достойнимі уваженія" (це б то - "гідними пошани"). А тому, що своєрідний, провінціяльний "патріотизм" автора "Історії Русов" вимагав щоб змити з "народу малоросійского" найменшу пляму "невірности" "общему отечеству" - то заздалегідь "Історія Русов" усіх тих , що боролися з москвинами - робить "en gros".... поляками! Читаємо дослівно: "шляхетство Польське", що зоставалося "в Малоросії по єдіноверству" (отже це були не поляки!) яке було, мовляв, урядом гетьманським приняте "через необачність" - то власне єдино воно і було "всім замішанням, неладові і війнам у Малоросії, що після Хмельницького сталися...причиною" (на стор. I64 у перекладі - подані ці слова грубими літерами і від імени автора "Історії Русов").

Ми знаємо, що після Б. Хмельницького виступали проти Мо-

TULA-online.org

сковщини: гетьман Виговський, Ю. Хмельницький, Брюховецький *, Дорошенко, Мазепа і Орлик. Отже Виговського малює ця "Історія", як польського шляхтича, крутія і зрадника, а блискучу перемогу українських військ під Конотопом над москвинами зве на стор. 207 "підлим вчинком".

Ю. Хмельницького виставляє "Історія Русов", як "жертву" мінливої долі, але його виступ проти москвинів, представлений як особистий порахунок з Шереметьєвим, а успіхи в цій боротьбі названо на стор. 210 "мерзенними успіхами" й потрактовано, як виступ "супроти отчизни".

Брюховецькому не може вибачити "Історія Русов" спроби на остатку зірвати з Москвщиною і тому зве його "зрадником" (стор. 213) і "вельми злодійкуватим".

Петра Дорошенка представляє в найгіршому світлі і запевняє, що "Гетьманство Дорошенкове і військо його не інше що було, як велика розбишацька ватага" (стор. 231). Як оббріхує і очорнює Мазепу - ми вже подавали в іншому місці. Гетьман Орлик рівнож на думку "Історії Русов" "розсівав плевели в полках задніпровських" та наче б то "народ малоросійський"... "вельми погорджував дурійками Орликовими!" (стор. 294).

Часто використовують прихильники "Історії Русов" слова вирвані з промови Полуботка, але при тому промовчують, що згідно з "Історією Русов" Полуботок і ґрупа старшин виступила не так в оборони української автономії, як в оборони своєї кишені, бо наче б то "У неприязности імператора... бриґадир Вельямінов встановив надмірні податки і тягарі на урядників і старшин козацьких без огляду на їх стан та привілеї".

Власне в звязку з цим Полуботок і ґрупа старшин склали прохання про скасовання тих податків до московського сенату. Московський сенат їх прохання задовольнив. Однак "на донос Вельямінова "... "Ґосударь, з намови давнього і единого гонителя малоросіян - Меншікова", що "завше їх переслідував", завдав Полуботка і тих старшин до вязниці, хоча вони "ставши перед Ґосударем навколішки просили його найпереконливійше помилувати від податків і всяких утисків, що їх завдає Вельямінов"...

Отже виступають вони не як оборонці України в боротьбі з Московщиною, лише, як прохачі, що скаржаться "добродію нашому" (так в промові названо московського царя) бо ж і до кого, кажуть вони, "вдаватися маємо з воланням нашим, як не до тебе, Авґустійший Монарху!" (стор. 309).

Московський цар змальований далі, як жертва своєї прихильности до Меншікова. До того ж мав царь почувати жаль за те,

---

* Цей останній - щоб рятуватися від зненависти українського народу до нього як московського послугача та бачучи зріст популярности Дорошенка - спробував сам зірвати з Московщиною.

TULA-online.org

що недогледіли в Україні тих баранів, яких він спровадив зі Шлезька.

Коли царь засудив Полуботка і інших, цей останній в своїй промові підкреслював, звичайно, знову про те, що "народ наш, будучи одноплемінним і одновірним" московському, дав докази своєї вірности "і за це одне не слід би йому втратити належної йому заплати" (стор. 308) бо "одна шведська війна", каже Полуботок, "доводить безприкладну нашу відданість Тобі (московському царю) і Росії" (там же) бо "ми самі цілу половину армії шведської вигубили... не піддаючися при тому ні на які спокуси..." (стор. 309).

Отже немає мови про те щоб "Історія Русов", навіть і в цьому випадку прищеплювала ідею боротьби за українську державу або вказувала на національне поневолення України і перетворення її в кольонію чужого нам і ворожого народу московського. Навпаки, автор її зробив усе можливе щоб до решти приспати національну свідомість, роблячи причиною всіх лих особи - Вельямінова, Меншікова та несумлінних урядовців. Вельямінов робить з жадібности, Меншіков має бути "единим гонителем Малороссіян", а урядовці просто "не знають наших звичаїв і сливе неписьменні" (стор. 309).

Це є становище майже ідентичне зі становищем комуніста типу Троцького, що не був ані ворогом "Росії", ані ворогом комунізму, тільки - ворогом "кліки Сталіна". Та Полуботок ще більший "льояліст" бо, звертаючися до московського царя вже на смертному ложі, каже: "Я неприязні до Тебе ніколи не мав і не маю".

На тлі сказаного вирвані, звичайно, слова про те, що "поневолювати народи і володіти рабами є справа азійського тирана", сказані Полуботком щоб остерегти Петра перед невластивим шляхом на який штовхає московського царя "злоба улюбленця" - набирають іншого значіння ніж те, що їм надає автор "Передмови" до "Історії Русов".

Оскільки небезпечно з промов чи листів що їх наводить автор "Історії Русов" вирвати окремі речення - можемо переконатися хоч би на поданому далі прикладі:

У наведеній "Історією Русов" відозві греко-католицьких єпископів читаємо дослівно: "есть відомо всьому світові, що всі грецькі і єрусалимські патріярхи, народи і Церкви... перейняли звичаї християнству противні... А тому не личить нам... зносини мати" з ними і треба "обєднатись по давньому з Церквою Римською Католицькою" (стор. 51).

Отже, твердячи, що все, що автор "Історії Русов" вклав у чиїсь уста відповідає його власним поглядам, можна цього запеклого ворога греко-католиків та римо-католиків зробити ворогом православія!

Ще раз повторюємо: так як в наведеному прикладі, жодно-

TULA-online.org

го твору реферувати не вільно. Треба чесно передавати ту основну думку, яку сам автор твору стало підкреслює, а не вириває слова, що з ними він же не згоджується.

Основна думка ясна кождій неупередженій людині.

У цілій "Історії Русов" всупереч правді, розповідається про вічну і сталу приязнь "народу і війська малоросійського до всієї Росії" та її "государів". Усі ж фрази про "тиранства" - скеровані лише проти окремих адміністраторів і не мають порушувати єдности тої "всєї Росії".*

На тлі сказаного, слова "Вступної статті" наче б то "Крізь цілу "Історію Русов" проходить ідея української державної самостійности" - треба уважати явним глумом над здоровим розумом, як-що, звичайно, не уважати за "державну самостійність - стейтову "самостійність". Але таку "дасть" охоче й Керенскій.

Знаючи всі дотеперішні праці проф. Оглобліна - не можемо дивуватися тому, що він би хотів, щоб "Історія Русов", як "Декларація прав української нації", залишилася б "вічною книгою України"** ("Історія Русов", вид. 1955 р., стор. ХХУ). ПРИМІТКА Ч. 4.

Як ставився Белінскій до українців та відродження української національної літератури вказують наступні його слова: "Што же касаєтця до малоросіян, то смєшно думать штоби із іх, впрочем прекрасной народной поезії маґло теперь што нібудь развітца... Літературним язиком малоросіян должен бить язик іх абразованаво общества, язик русскій (московська мова). Єслі в Малоросії может явітца велікій поет, то нє іначе, как пад условієм, штоби он бил русскім поетом, сином Росії, ґарячо прінімавшім к сердцу ея інтереси...Племя может іметь только народния пєсні... на малоросійскій язик нельзя даже перевесті "Тараса Бульбу" нє только "Невскаво Проспекта", нє опростонародів іх, так сказать, нє омужічів*** іх". ("Русская народная поезія" Белінскій, Твори, стор. 937).

Той же Белінскій писав при іншій нагоді про українську літературу: "хараша література, которая только і дишєт, што простоватостю крєстьянскаво ума і дубоватостю язика".

Наведене цілковито зясовує причини, які змусили Белінского накинутися з небувалою злістю на Шевченкових "Гайдамаків". Але цього мало! Навіть тоді, коли Шевченка арештували москвини і заслали - Белінскій не може заспокоїтись, не може спокійно говорити про цього ворога Росії! Ось як цей вихвалюваний на всі заставки"ліберал" і "демократ" пише про Шевченка в листі до п.

---

*Гострими ж епітетами наділяють царів в "Історії Русов" вороги режиму. ** Не дурно ж писав Оглоблін про "Ідею братньої єдности двох народів... їх нерозривного союзу якого не хотіли розуміти буржуазні історики".

*** Порівн. З поглядом Шевельова на Шевченка.

TULA-online.org

Анненкова (грудень 1847 р.): "... наводіл я справкі о Шевченке і подлінно убеділся... што в Шевченке здравий разсудок должен відеть осла, дурака і пошлеца, а сверх тово ґорькаво пяніцу, любітеля ґорелкі по патріотізму хахлацкому... Етот то хахлацкій радікал напісал два пасквіля. Чітая одін із ніх царь хохотал, вероятно на етом би і окончілось і дурак не пострадал би только за то што он ґлуп. Но коґда царь перечітал второй так воспилал большім ґнєвом", мовляв тому, що в ньому "дотеп" звернутий був проти жінки і тому, мовляв, є брутально-цинічним. І далі пише Белінскій: "Я не чітал тех пасквілей как равно і нікто із моіх знакомих іх не чітал... но я уверен, што второй пасквіль должен бить слішком мерзкій... Шевченку паслалі на Кавказ салдатом. Мне не жаль ево: будь я ево судіей - я би сделал не меньше". ("П. Анненков і ево друзья" 1835-1885. Ізданіе Суворіна. С.П.Б. 1892, ст. 601-606).

Додамо, що не лише Белінскій, але й кожен москвин і цілий московський нарід "сделал би не меньше!"

ПРИМІТКА Ч.5.

Нині, аж до 1950 року писав проф. Оглоблін що: "Мазепа завжди лишався польським шляхтичем, у якого, перефразуючи відомі козацькі слова про Адама Кисіля "українські кістки обросли лядським мясом". Недарма в розмові з Кочубеем Мазепа одверто казав: "Не бил бим шляхтичем не бил бим сином коронним, естьлим бим всього добра Короне Польской не зичил". ("Україна в кінці XVII в першій чверти XVIII ст. ", стор. 154. Ця праця, що має понад 18 аркушів друкованих, творила випуск VI "Нарисів з історії України", що видавали їх в У.С.С.Р.).

Твір Оглобліна з якого наводимо цитату вийшов у світ в 1941-42 році. Проф. Оглоблін припускаючи, що весь наклад наслідком воєнних дій знищений і не знаючи, що кілька оправлених примірників є в посіданню української еміґрації, згадує про цю свою працю, як про "готову до друку", але не друковану. ("Головнійші з неопублікованих праць... " "Гетьман Іван Мазепа та його доба" коло 20 друкованих аркушів" - "Свобода" ч. 18, 1955 р. і "Україна" ч. 5, Париж).

ПРИМІТКА Ч. 6.

В "Щоденнику" під датою 11 квітня 1858 року написано "успішно довів Сераковському, що Некрасов не тільки не поет, але й віршороб неоковерний!"

Під датою 28 вересня 1857 року читаємо:

"Прочитав комедію Островського "Доходное место". Не сподобалося. Багато зайвого, що нічого не висловлює. І взагалі - незґрабно, особливо ненатуральні жінки".

Під датою 17 грудня 1857 р.

"І хоч виконання було добре, все ж "Дообєденний сон" Островського мені не сподобався. Повторення та ще й до того мляве".

TULA-online.org

Під датою І жовтня 1957 р.:
"Прийшовши до дому, я на сон грядущий прочитав "Разсказ маркера" ґрафа Толстого. Фальшована простота цього оповідання надто очевидна".

ПРИМІТКА Ч. 7.

У "Сучасній Україні" ч. 12, Мінхен 1952 р. читаємо дослівно: "Коли прочитаємо кредо Мазепи, як його розумів Пушкін, то переконаємося, якого патріотичного звучання воно набуло ... Автор поеми вклав у уста героя піднесений вислів, яким незрівняно підніс і ошляхотнив його... зробив його ідею величною" ("Мазепа в світовій літературі"). Словом то Пушкін зробив і ідею "хахлацького ґетмана" і його самого "величними і шляхотними", отже почуваймо до нього вдячність!

Такими вигадками годують "наївних" советські вихованці! Що це вихованець советів у тому не можемо сумніватися, бо й тон сталінського панеґириста і такі слова як "піднесений вислів" (моск. "возвишонния выраженія") - не лишають в тому сумніву.

Ному ж п. П. Зайцев, який не з тої "школи", в цьому випадку йде їх слідами?

ПРИМІТКА Ч. 8

Інтерпретацію поеми "Чигирин" подаємо за надзвичайно вдумливою інтерпретацією проф. Степана Смаль-Стоцького ("Літер. Науковий Вістник" ч. VII-VIII за 1927 р. , стор. 266), роблячи дуже невеликі відхилення, коли не цілком згоджуємося з автором.

ПРИМІТКА Ч. 9.

Цієї взаємозалежности між цілковитою ліквідацією москвофільства і москвофільського способу думання (серед політично-активних кол) і успіхом визвольної боротьби, свідомі також і ті "українізовані" москвини та наші москвофіли, що діють зараз серед нас і саме тому, саме, щоб заасекурувати Московщину від небезпеки успішного повстання, і успішної національної революції - вони ширять серед нас такі праці, як напр. "Історія Русов". Ширять їх не лише без приміток, які б спростовували хмари москвофільських вигадок, що отруюють свідомість "московською отрутою", але й видавши таку книжку - захвалюють її в орґані видавництва , як джерело історичних відомостей. Читаємо в цьому орґані дослівно: "Поспішіть придбати "Історію Русов". Вона розповість вам про мазепинщину..." ("Вісник", ч. I, 1956 р. ст. 13). А тимчасом навіть автор "Вступної статті" уважав конечним (на всякий випадок!) застерегтися, що "Історія Русов" явно недолюблює Мазепу... зазначає неґативні риси його, як людини й володаря, вживаючи трафаретної російської оцінки..."

Отже "націоналістичний орґан - "Вісник" радить нам:
І. звати український національний державний визвольний рух...

TULA-online.org

"мазепинщиною" і 2. довідуватися про нього з книжки, яка дає "трафаретне російське" (а ми сказали б - антиукраїнське!) насвітлення не лише особи гетьмана, але й перебігу подій!

Це власне і є "забезпечуюче" Московщину "щеплення" проти "сепаратизму", це й є та "московська отрута", що не дає змоги нації відродитися і відновити свою державність.

Серед людей отруєних такою отрутою - голос Шевченка був "голосом гукающого у пустелі!"

ПРИМІТКА Ч. IO

Мова тут як про справжніх москвинів так і про справжніх німців, що, як відомо, вже за Петра I грали остільки велику роль, що де-які розпорядження видавалися на двох мовах - німецькій і московській. Коли ж запанувала в Московщині німецька династія - кількість німців і їхня роля зросла ще більше.

Самозрозуміло неправильне пояснення Зайцева продиктоване намаганням притупити національне вістря слів Шевченка, дискретно відсунути в тінь москвинів і скерувати обурення на своїх українців. Це пояснення цілком не витримує критики, як ні на чому не оперте. Він пояснює ці слова як "згадку про "руїнницьку роботу російської бюрократії ("Німців") і земляків-перевертнів" ("Життя Шевченка" стор. I26). Москвинів, про яких виразно пише Шевченко, взагалі цілком промовчує, а "німців" чомусь ми конче маємо бачити не в німцях - тільки в абстрактному понятті "бюрократія". Це справді починає нагадувати відому "вірменську" загадку з зеленим оселедцем.

ПРИМІТКА Ч. II. Божок тодішнього найбільш ліберального і поступового громадянства опозиційного до уряду, в своїх писаннях виявив чим дихає московський нарід з вистарчаючою ясністю. Наші москвофіли щоб "вибілити" московський нарід, до знудження повторюють про "Валуєвський указ" (адже ж це "всю вину" - звалює лише на одного "реакційного" міністра!) промовчують про те, що Валуєвська заборона української мови була лише повторенням такої ж заборони Петра I, який наказом з дня 22.XII.I720 року наказував пильнувати, щоб в церковних книжках "нікакой розні і асобеннаво наречія не било", але й виразно наказував: "книгі історіческія... і політіческія... ні прежніх ні нових не печатать", а ті що вже вийшли ... "где появятса - конфіскować".

Рівно ж вони промовчують про те, що "мозок московського народу" - критик Белінскій, яким захоплюються і нині московські большевики та їхні українські льокаї-приплентачі, так само мріяв про знищення українського народу, яке було можливим лише при асиміляції його освіченої верстви.

Тому, що навіть в таких виданнях, як видана свого часу у Львові "Українська Загальна Енцикльопедія" якась москвофільська душа під гаслом "В. Белінскій" написала дослівно: "Белінскій не пізнався на творах Шевченка, як зрештою, і Тургенєва" в той

TULA-online.org

спосіб вибілюючи й Белінского (та поступове московське громадянство) від всякого закиду українофобства і обвинуваченьу московському націоналізмі (і шовінізмі), уважаємо вказаним навести далі дослівно уривок з писань В. Белінского, який ясно і недвозначно виявлює усю запеклу ненависть московського народу до українського відродження і до всього українського.

Ось, що писав В. Белінскій:

"Што же касаєтса до малоросіян, то смєшно і думать,штоб із іх, впрочєм прекрасной, народной поезії моґло теперь штонібудь развітса: із нейо не только нічєво не может развітса, но і сама она астанавілась, ещьо со врємьон Петра Велікаво, двінуть ейо возможно таґда только, каґда лучшая і благороднейшая часть малорускаво населенія аставіт французкій кадріль і снова пріметса плясать трепака і ґопака, фрак і сюртук перемєніт на жупан і світу, вибрєєт ґолоґу, отпустіт осєледец - словом із састаянія цівілізації, образованості і человечності (пріобрєтєніем каторой Малоросія обязана соединєніем с Расієй) снова обратітса к прєжнему варварству і невєжеству.

Літературним язиком малоросіян должен бить язик іх абразованого общества, язик русскій.

Єслі в Малоросії может явітса велікій поет, то не іначе, как пад условієм, штоби он бил русскім поетом, сином Росії, ґарячо пріпімающім к сердцу ея інтереси, страдающім ея страданієм і радующімся ея радостю.

Племя может іметь только народние песні, но не может іметь поетов, а тем менєє велікіх поетов... Жівое доказательство етой істіни в Ґоґоле: в ево поезії много чісто малоросійскіх елементов, какіх нет і бить не может в русской: но кто же назовьот ево малоросійскім поетом?... заставіла ево пісать па русскі... ґлубоко разумная внутрєшняя пріčіна, к чему лучшім доказательством может служіть то, што на малоросійскій язик нельзя перевестіі даже "Тараса Бульбу", не только "Невскаво Проспекта"... не опростонародів іх, так сказать, не омужічів іх". ("Русская народная поезія" Твори, ст. 937). Ці погляди божка москов ського громадяства (і інших москвинів) Шевченко знав добре.

ПРИМІТКА Ч. І2.

Ціла ця справа представлена в книжці Н. Лівицької "Шлях велетня" дослівно так: "донос польських панів" спричинює арешт поета, а "вирятовує" його, звичайно, москвин, "розумна людина - київський ґенерал-ґубернатор Васільчіков" (стор. І26).

Так наші москвофіли (або іхні наївні прихильники) спотворюють факти з єдиною метою: у всіх випадках виправдати і звільнити від всякої відповідальности нарід до якого іх навчили мати песячу любов!

TULA-online.org

ПРИМІТКА Ч. І3.

Трактувати поважно і надавати ваги кожному слову "Щоденника" мусять всупереч усьому тільки москвофіли, бо дуже багато висловів "Щоденника" відповідає тим їхнім твердженням, яких неправильність було зясовано.

У поєднанню з висловами й де-якими думками "Щоденника" можна навіть дати "Катерині" крім національного і так би мовити "клясове" пояснення, твердячи, що в ній "протиставляється мораль пана (офіцера) - моралі селянки" ("Кобзар" під редакцією Л. Білецького, т. І. ст. І5І), а до "москалів" зараховувати тільки тих чужинців, що приїздили на Україну "як дідичі,... як високі урядовці, як офіцери московського війська" (там же ст. 300), а не москвинів узагалі.

Можна на тлі тих думок "Щоденника" не лише безпідставно запевняти немов "Історія Русов" була "улюбленою історією" Шевченка (Варшавське видання творів, т. ІІІ, ст. 325 і 327, стаття Д. Дорошенка), але й робити з Шевченка "ідеольога Кирило-Методіївця" ("Кобзар" під ред. Л. Білецького), це б то людину, що любить москвинів, що в "Івані Гусі" мала б "грозити булавою крівавого вояка-лицаря Жижки своїм українським "ченцям і баронам", що розвернулися в будинках і бенкетують" (Зайцев, Життя Т. Шевченка, стор. І43).

Можна, нарешті, використовуючи "Щоденника", дійти аж до того, що з виглядом олімпійця писати "якими жалюгідними здаються нам спроби українських націоналістів, що намагалися у своїй брудній писанині одірвати Шевченка від його друзів - передових людей російської культури" (больш. "Передмова" до творів Шевченка). А нарешті "не позичаючи у Сірка очей" написати і таке: "На початку сорокових років ми бачили Шевченка в колі таких передових людей російської культури, як великий російський критик Белінскій..." ("Передмова" до "Кобзаря" під ред. Корнійчука, Тичини, Рильського, Редьки і Копиці).

Коли ж ми уважатимем, що написане в московських писаннях Шевченка свідомо і цілево подане ним ніби бачене крізь "малоросійські окуляри" - всякі такі твердження стають смішними на тлі сказаного поетом у "Кобзарі".

ПРИМІТКА Ч. І4.

Шевченко вірив у Боже милосердя, але так само вірив у конечність і слушність кари. Наприклад його Гонта відважується благати щоб Бог ще на землі покарав його за гріх, але йому й на думку не спадає можливість звільнення від кари. Людина повинна нести відповідальність за свої вчинки і бути свідомою слушности тої відповідальности перед Богом і людьми.

TULA-online.org

ПРИМІТКА Ч. І5 (до сторінок І62 і І64).

Автор цитованих "Спогадів", Юліян Кентржицький пише про Костомарова таке: "Видно я йому не сподобався, обходить мене. І мені він не припав до вподоби. Ще нічого не зробив, а вже хоче всіх навернути до православної церкви й до білого царя. Для тієї його федерації ніхто либонь не відцурається від своєї народности ні від своєї віри. Дуже сумніваюсь чи вдасться йому створити таке товариство, в якому члени, в імя науки і взаємного пізнання, для дуже далекої утопії хотіли б ходити на чужому поводі - і то на чийому?"

На висловлений ним сумнів можемо з жалем відповісти: "Знайшлися такі! І то були... "україноФіли" та нинішні замасковані драгоманівці та москвофіли, починаючи від Тичини, а кінчаючи на ріжних еміґраційних "барках" та "шерехах".

Наслідки:- нація, яка думала як усяка нормальна, не зламана духово і не заражена хворобою москвофільства - має в кілька десятків разів більші суверенні права і можливости ніж... "молодша сестра в сімї рівних сестер радянського союзу", яка вже 40 років "живе щасливо", так щасливо - що замість нормальних для українського приросту населення у І962 році І00 мільйонів - має лише 37.253.000, а москалі за те мають замість 99 мільйонів - І06!

Але наведена нами цитата крім того переконуюче доводить, що твердження Костомарова ("Автобіоґрафія") про те, що "братчики" мали намір "на будуче щоб словянські народи прилучилися до Росії і утворили з нею федерацію" та, що малось на увазі "прихилити словян-католиків прийняти словянську мову служби Божої" - не були пізнійшою спробою представити свою минулу діяльність перед владою в ліпшому світлі, тільки - відповідали цілковито правді!

УВАГА! ВАЖЛИВЕ:

Остання (І5) "Примітка" не згадана в тексті на поданих тут сторінках.

TULA-online.org

Просимо ласкаво перед читанням виправити:

ст. 29	ряд. 14	здолини	має бути :	Берґерова ...
ст. 123	ряд. 26	згори	має бути :	є спілка людини
ст. 325	ряд. 7	згори	має бути :	несолідаризується

стор. 167 після рядка 31 пропущене таке речення:

Наведені слова показують усю безпідставність пізнійшої вигадки україно́філів немов би "братчики" заперечували приналежність Шевченка, щоб "його врятувати". Навпаки! З наведеного бачимо, що була тенденція відмежуватися, рятуючи себе і показати, що їх, як самих москалів, обурюють погляди автора віршів. Таке поступованн: лише могло обтяжувати Шевченка.

TULA-online.org

TULA-online.org

З М І С Т .

"Кобзар" та його "українофільські" дублікати....стор. I

I. Шевченко та його "Кобзар" в оцінці Драгоманова, Єфремова та інш..... "

II. Найчастійше вживані способи заміни ідей Шевченкового "Кобзаря" - власними..... "" I2

III. Історичне тло, що на ньому з такою яскравістю зарисовується постать Шевченка..... "" 24

IУ. Перші поетичні твори Шевченка та твори його сучасників..... "" 29

У. Чинники, що впливали на формування світогляду Шевченка..... "" 32

УI. Історичні події в дзеркалі Шевченкової творчости та питання про вплив на нього "Історії Русов", Бантиш-Каменського і Маркевича..... "" 40

УII. Політичні твори Т. Шевченка
А. Дефініція. Ідеї тих часів. Погляди Шевченка та його сучасників. Шевченко і сучасники в світлі Шевченкових життєписів..... "" 73
Б. Що сказав Шевченко в своїх "політичних поемах"?" 95

УIII. Шевченко і Кирило-Методієвське Брацтво..... "" I60

IX. По "трьох літах"..... "" I79

X. Московська критика про твори Шевченка..... "" 206

XI. Чи слід уважати Шевченка письменником двомовним? "" 227

XII. Шевченкова літературна спадщина в мові московській"" 242

XIII. Чи можемо уважати "Журнал" Шевченка його "Щоденником"?..... "" 265

XIУ. Релігійний світогляд Т. Шевченка..... "" 289

Наші висновки..... "" 3I5

ПРИМІТКИ..... "" 3I8

И.00

ВИЙШЛИ ТАКІ ПРАЦІ ТОГО Ж АВТОРА:

ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ:

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том І. "Велетні і піґмеї літературного Олімпу (на вичерпанню).....стор.ІІ2

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том ІІ. "Апостол української національної революції" (третє доповнене видання) стор.340

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том ІІІ. "Національно-політичні погляди М. Драгоманова"..... стор.І38

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том ІУ. "Творчість Лесі Українки".. стор.І40

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том У. "Що нам дав Хвильовий?".... стор.224

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том УІ. "Творці ренесансу 20-их років" (на вичерпанню)..... стор.І22

КРИТИЧНІ НАРИСИ. Том УІІ. (М. Вороний, Л. Старицька-Черняхівська та інш.) - вичерпаний.. стор.І44

Ще є кілька повних комплектів "Критичних нарисів" (усі сім томів) у ціні 25 дол. за цілість.

*****

ВИЙШЛИ ТАКІ ПРАЦІ ТОГО Ж АВТОРА ПІД ІНШИМ ПСЕВДОМ:

Р. МЛИНОВЕЦЬКИЙ: Історія українського народу..... стор.644

Р. МЛИНОВЕЦЬКИЙ: "Гетьман Мазепа в світлі фактів та дзеркалі "історій" (друге видання, вичерпане) стор.260

Р. МЛИНОВЕЦЬКИЙ: "Голод на Україні в світлі урядових даних" (вичерпане)..... стор. 60

Р. МЛИНОВЕЦЬКИЙ: "Нариси з історії визвольних змагань І9І7-І92І рр." (Про що "історія мовчить?" Том І..... стор.395

Р. ПАКЛЕН: "Правда про московську національну політику на Україні та за її межами" (вичерпане)..... стор.І36

Р. ПАКЛЕН: "Загадка сфінкса"..... стор.І80

* * *

TULA-online.org

TULA-online.org

TULA-online.org